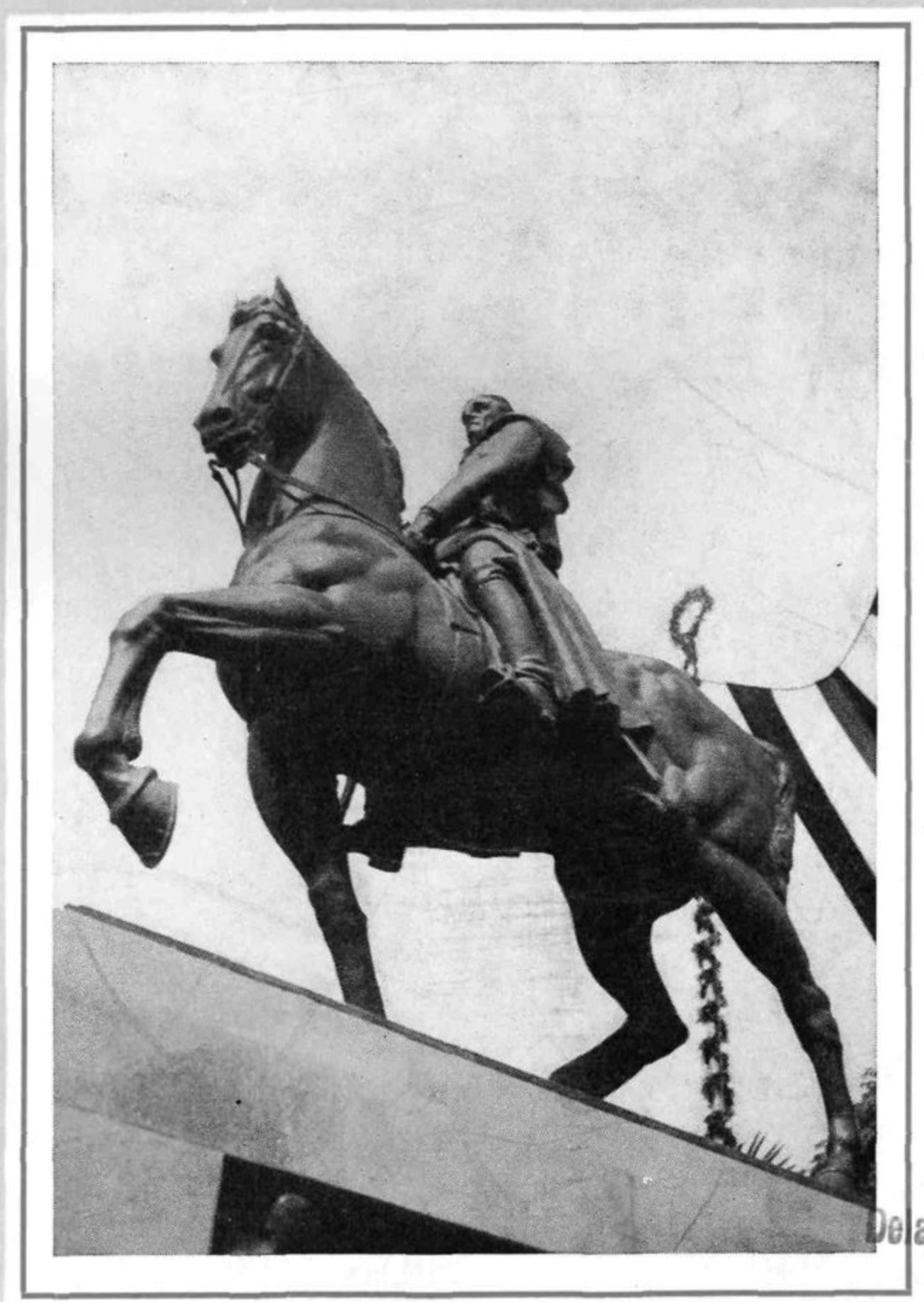
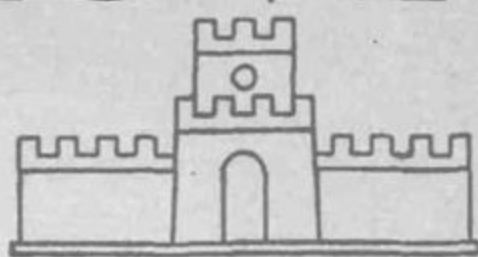

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

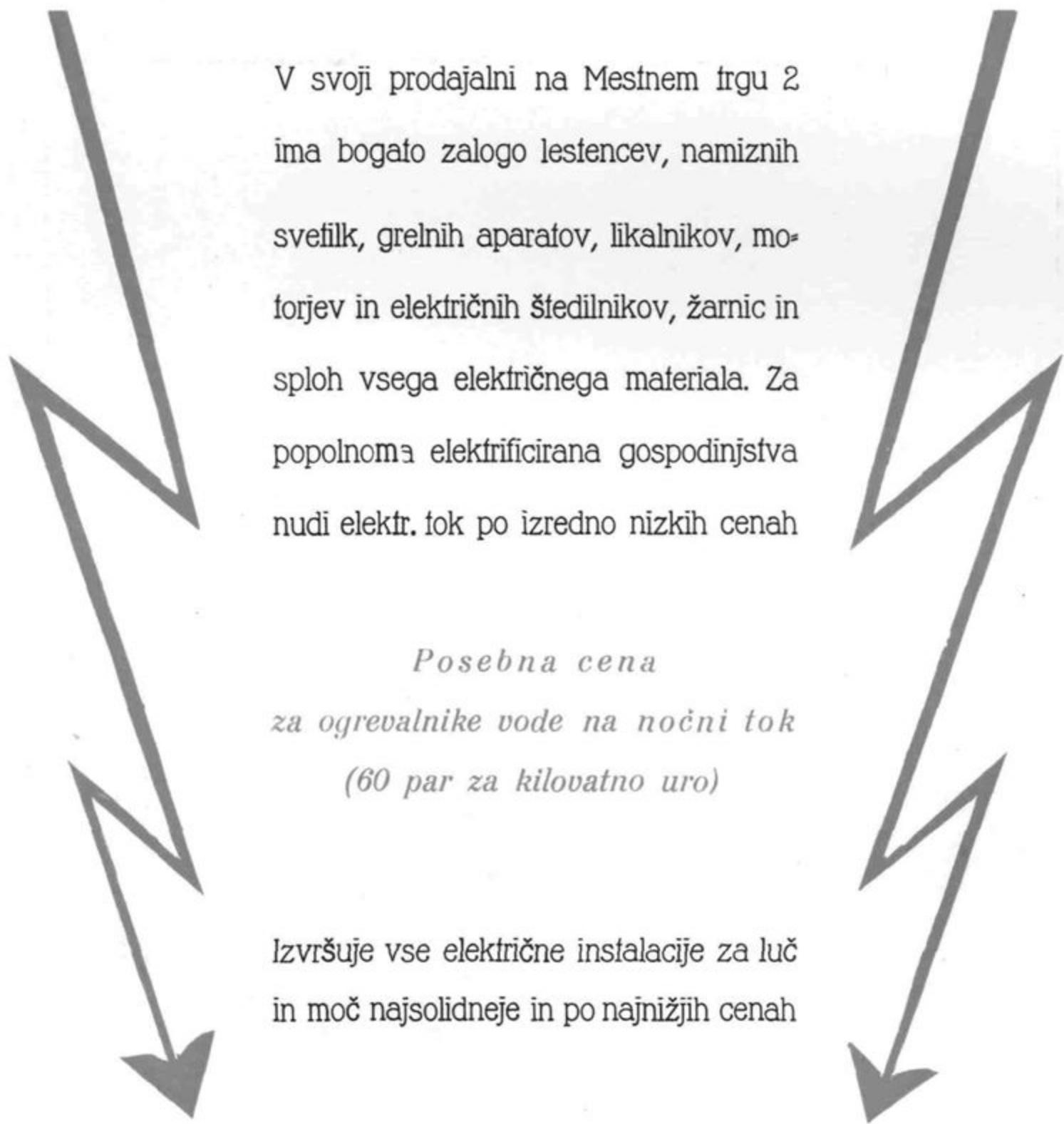
Delavska knjižnica v Ljubljani

MCMXL

LETNIK VII

ŠTEVILKA 3

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu 2
ima bogato zalogo svetilcev, namiznih
svetiljk, grelnih aparatov, likalnikov, mo-
torjev in električnih štedilnikov, žarnic in
sploh vsega električnega materiala. Za
popolnoma elektrificirana gospodinjstva
nudi elektr. tok po izredno nizkih cenah

Posebna cena
za ogrevalnike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg 2 (magistratno poslopje)

Foto Joško Šmuc

L. DOLINAR, KRALJEV LIK NA SPOMENIKU V LJUBLJANI

K R O N I K A

S L O V E N S K I H M E S T

LETNIK VII * ŠTEVILKA 3

V LJUBLJANI MESECA OKTOBRA 1940

SPOMENIK KRALJA ALEKSANDRA I. ZEDINITELJA V LJUBLJANI*

FRANCE STELE

KIPAR LOJZE DOLINAR, USTVARITELJ SPOMENIKA
KRALJA ALEKSANDRA I. ZEDINITELJA

Dne 6. septembra 1940. je bil v Ljubljani z velikanskimi slovesnostmi ob navzočnosti kralja Petra II. in kneza namestnika Pavla z rodbino odkrit spomenik kralju Aleksandru I. Zedinitelju, ki ga je ustvaril kipar Lojze Dolinar s sodelovanjem ing. arch. Hermana Husa. S tem je bil častno in za kulturno slovenstvo tudi uspešno končan malo manj ko šestleten spor, ki je včasih zajel skoraj vso slovensko javnost, ves ta čas pa živahno zanimal Ljubljano, spor o tem, kje, kako in kakšen naj bo najdostojnejši spomenik kralju zedinitelju. Začel se je ta spor kmalu po tragični smrti

kraljevi dne 9. oktobra 1934. v Marseillu, na katero je Ljubljana z drugimi pomembnejšimi jugoslovanskimi mesti vred odgovorila s sklepom: postavimo kralju zedinitelju dostojen spomenik! Po prvi še nejasni zamisli naj bi bil spomenik v Ljubljani skupen izraz hvaležnosti vseh v Jugoslaviji združenih Slovencev do kralja, ki je poldrugo desetletje vodil usodo mlade jugoslovanske države. Predlog je našel splošno ugoden odmev, toda takoj je bilo postavljeno pred javnim mnenjem vprašanje, ki vseh šest let ni popolnoma umolknilo: Ali naj bo spomenik likoven, torej idealno spomeniški, ali splošno koristen, torej socialno spomeniški? V krogih, ki so akcijo vodili, je takoj spčetka prevladalo naziranje, da naj bo spomenik likoven, da naj torej pomeni idealno žrtev Slovencev, posvečeno trajnemu spominu pokojnega kralja brez vsakega kakor koli koristnega namena. Popolnoma pa le niso mogli prezreti klika po spomeniku socialno koristnega značaja. Medtem je dozorelo vprašanje toliko, da se je sestavil skupen vseslovenski odbor za postavitev kraljevega spomenika, ki pa je predstavljal samo idealno enoto, ki naj zastopa paralelno akcijo za dva izrazito likovna spomenika v Ljubljani in v Mariboru in skupno akcijo za veliko moderno bolnišnico v Ljubljani, ki bo z vso ureditvijo zlasti za specialno zdravljenje ustrezala vsem zahtevam sodobnega zdravstva. Smisel te tako zasnovane akcije, ki je bila razglašena na praznik državnega zedinjenja dne 1. decembra 1934., je bil, naj bi spomeniška akcija dala izraz posebno pereči dnevni socialni potrebi, obenem pa tudi posebnemu značaju Slovenije v jugoslovanski državi s tem, da postavi socialno najpotrebnejšo ustanovo, bolnišnico, in dva spomenika simbola: likovni spomenik v Ljubljani naj bo odsev in odraz s kraljevo pomočjo izvojevane svobode, ki je sprostita poprej potlačeno rast slovenske dejavnosti, spomenik v Mariboru pa naj bo večni stražar, v čigar varstvu bo svobodni narod lahko mirno užival blagoslovljeni plod svoje rodne zemlje.

Tako se je v dveh mescih razčistilo načelno vprašanje do načina, kako naj se Slovenci oddolže pokoj-

* Večino klišejev za slike v tem odstavku nam je posodilo uredništvo Umetnosti, ki je št. 11. in 12. svojega četrtega letnika posvetilo kraljevemu spomeniku.

L. DOLINAR, PRVI ZAMISLEK SPOMENIKA PRI DELU ZA TEKMO

nemu kralju. Naprej sta se vodili vzporedno dve akciji: za likovni spomenik v Ljubljani, ki je vsaj dozdevno obdržala neko prednost kot zadeva vseh Slovencev, in za likovni spomenik v Mariboru, ki se svoje naloge ni lotil z nič manjšo vnemo kakor ljubljanski. Zanimivo pa je, da je kljub glasovom iz občinstva in socialno interesiranih krogov tretja misel o veliki, v kraljev spomin postavljeni osrednji bolnišnici v Ljubljani vedno bolj bledela in so voditelji akcije končno popolnoma pozabili nanjo.

Nas danes zanima samo ljubljanska akcija, katere sad je spomenik v osrčju Ljubljane, v Zvezdi. Misel, ki je odbor prav od početka vodila, je bil izrazito likovni spomenik. Pri tem sta večina odbora pa tudi javnost likovni značaj pojmovala ozko; likovno je zanje pomenilo že tudi kiparsko. Redki pa so ta pojem pojmovali pravilno, ker likovno pomeni skupnost arhitekture, kiparstva in slikarstva kot posebno »likovno« skupino v celoti umetniškega snovanja; v tej skupnosti so vse tri stroke tudi posamezno likovne, najizraziteje likovna pa je vsekakor arhitektura. Nesporazum je bil v tem, da so pristaši likovnega spomenika mislili predvsem na kiparski spomenik in se pogosto strastno branili misli, da bi ta pojem vseboval tudi arhitekturni značaj. Pod splošnim pojmom so namreč razumevali samo njegov del, izrazito »upodabljačo« stroki, slikarstvo in

kiparstvo, a se tudi tu omejevali samo na trodimenzionalno, »telesno« upodabljačo stroko, kiparstvo. Beseda likovno jim je pomenila kiparsko in tako je bil pravi ideal, za katerega s se borili, kiparsko likovni, telesno upodabljačo ali plastični spomenik, čeprav je njih besedno geslo pomenilo nekaj šišrega pa tudi pravilnejšega: likovni spomenik naj bi bil »čisti« lik, to se pravi, trodimenzionalno, telesno uresničenje simbola določenega spomina brez kakšne stranske, porabne, splošno koristne misli. Tak »čisti« likovni spomenik pa je lahko prav toliko samo kiparski izdelek kakor samo arhitekturna tvorba. Skušnja pa uči, da je »čisti« plastični spomenik brez sodelovanja arhitekture skoraj nemogoč in je zato s pojmom likovnega spomenika najožje zvezano sodelovanje obeh telesno snujočih likovnih strok, kiparstva in arhitekture. Oblikovalec telesnosti, kipar, ki ustvari kiparski lik, se namreč v trenutku, ko se loti naloge, da postavi svoj kip v pro-

L. DOLINAR, KONKURENČNI, Z 2. CENO NAGRAJENI OSNUTEK ZA SPOMENIK, KI JE SLUŽIL KOT PODLAGA ZA IZVRŠITEV

stor, kar pomeni, postavljati ga v določeno razmerje do drugih predmetov v medsebojnem sestavu s prostom, v katerem jih doživljamo, spremeni v arhitekta, oblikovalca prostora. Največkrat pa se posluži za postavitev svoje umetnine tovariša arhitekta in je to sodelovanje od klasične antike preko vseh likovno umetnostno naprednih dob do naše tako splošno, da si danes težko predstavljamo dobro postavljen javni spomenik brez takega sodelovanja.

Da je trdovratno poudarjeni likovni značaj bodočega spomenika pri nas dobil končno tako ekskluzivni značaj, so mnogo pripomogli naši kiparji, ki so podpirali tako enostransko pojmovanje, ker so se bali, da bi njim namenjena naloga čez noč ne prešla v roke prav toliko upravičenih konkurentov, arhitektov, saj prav naš čas pozna nešteto uspešnih, čisto arhitektonskih spomenikov, ki niso nič manj »čisto« likovni, kakor so kiparski. Še več, kiparji so instinktivno čutili, da se razpoloženje časa nagiblje bolj k čisti arhitekturi kakor k čistemu kiparstvu. Prezrli pa so historično dejstvo, da je kiparstvo cvetelo vedno tam, kjer je cvetela tudi arhitektura; prav zadnja leta, ko je strah, da bo arhitektura zatrla kiparstvo, pri nas rodil to nerazumljivo bojazen, opazujemo v deželah, kjer po vojni arhitektura doživlja izreden razcvet, v Italiji, zlasti pa v Nemčiji, kako se korak za njo krepi tudi kiparstvo.

V Jugoslaviji se je ta odpor posebno javljal v nekaj primerih z Meštrovičevimi spomeniki, tako v Splitu z Grgurjem Ninskim in v Zagrebu s Strossmayerjevim spomenikom. Zlasti v prvem primeru je končna rešitev padla v prilog avtonomnosti kiparske umetnine. Kljub tej zmagi pa še vedno ni dokazano, da je zato rezultat boljši kakor bi bil, če bi bil spomenik postavljen v soglasju med arhitektom in kiparjem. Pa tudi kljub skoraj absolutni kiparski likovnosti črpa spomenik Grgurja Ninskega svojo posebno silo in sugestivno moč prav iz svojega arhitekturnega okolja. Nam se zdi vseeno, ali ga je za ta namen »ustvaril« arhitekt ali ga je svojemu spomeniku za okvir »izbral« kipar.

Sicer pa Ljubljana v tej pravdi za značaj spomenika, kolikor je ta borba izvirala iz umetniških nagibov, nikakor ni osamljena v sodobnosti. Nasprotno se nam zdi, da je akcija za ta spomenik padla prav v dobo največje krize v pojmovanju spomeniških nalog, pri nas doma pa še v čas, ko je prvič po baroku stopala v življenje številnejša kiparska generacija, ki se je morala šele boriti za uveljavljenje. Vzrokov za nejasno gledanje na problem je bilo torej doma in v svetu zadosti. Spominjamo samo na naši zelo po-

dobno borbo za velik spomenik cesarju Francu Jožefu, ki so ga nameravali v zadnjih letih avstrijske republike postaviti na Dunaju. Konkurence, spori o pretežno arhitekturnem ali pretežno kiparskem značaju, izredno poudarjena težnja po kiparskem spomeniku v zvezi z dano ali za ta namen ustvarjeno arhitekturo, nameravano preurejanje celih mestnih delov, da bi dobili primeren okvir za spomenik, poskušnje z maketami in zbiranje glasov za in proti — vse to presenetljivo spominja na naš primer, ki je bil nekolikokrat tudi že blizu ljudskega glasovanja. Sicer pa je pravda, ki se v zagrebški javnosti vodi okrog postavitve že izdelanega spomenika kralja Tomislava in ki je mnogo ostrejša od ljubljanske, najzgovornejši primer za to, kako težaven problem je postavitve javnega spomenika.

Upravičena želja mladega rodu slovenskih kiparjev, naj bo ta nevsakdanja spomeniška naloga obenem

L. DOLINAR, DESNA ROKA VITEŠKEGA KRALJA ALEKSANDRA I. NA SPOMENIKU

SPOMENIK KRALJA ALEKSANDRA OD DESNE STRANI

Foto: L. Šmuc

tudi preskušnja njihovih zmožnosti, prilika, da pokažejo, kaj znajo, je torej netila že apriorno, čeprav nejasno željo voditeljev akcije, naj bo spomenik likoven, po njihovem torej kiparski. Kakor si naše preprosto gledanje na spomeniški problem doslej skoraj ne more misliti spomenika drugače kakor kiparsko upodobitev osebe, ki naj spomenik služi njenemu spominu, ali ideje, ki naj jo javno manifestira, prav tako je bilo kmalu jasno, da si naša javnost kraljev spomenik težko drugače zamišlja kakor konjeniški spomenik.

Kiparski spomenik, pri čemer so si vodilni možje v odboru prav na tihem mislili kot edino možnega konjenika, je zmagal v mislih tistih, ki so imeli akcijo v rokah. Končna rešitev je bila sicer prepuščena natečaju in razsodišču, jasno pa je bilo že naprej, da bo težko iti na dnevni red mimo ideala konjeniškega spomenika razen, če ga izpodbije kak izredno dober drugačen predlog. Nasprotniki so sicer uveljavljali mnenje, da je ta naloga že tako izčrpana, da je postala že umetniško nezanimiva in bi bila kaka druga oblika bolj hvaležna in času bolj primerna. Pristaši konjeniškega spomenika pa so opozarjali na neoporečno zgodovinsko dejstvo, da so najslavnejši spomeniki v zgodovini umetnosti prav konjeniški spomeniki. In v marsičem so nedvomno imeli prav. Kajti nedvomno je, da nobena umetniška misel ni tako neaktualna, da bi ji pravi umetnik kljub neštetim že danim rešitvam ne mogel najti nove, polnovredne in celo boljše re-

šitve. Zgodovinsko resnično je na drugi strani tudi dejstvo, da je od prve zrelosti evropskega kiparstva v klasični antiki do danes konjeniški spomenik obdržal sloves najodličnejše oblike javnega spomenika, posvečenega zgodovinsko pomembnim osebnostim državotvornega ali vojaškega pomena in da je od 3. predkrščanskega stoletja dalje prav konjeniški spomenik obdržal sloves najizrazitejše oblike imperialnega ali dinastičnega spomenika. Od Grkov so konjeniški spomenik prevzeli Rimljani in Bizantinci. Eden najbolj občudovanih, v svoji enostavni resničnosti neprekošeni spomenik cesarja Marka Avrelija na Kapitolu v Rimu spada v zakladnico najdragocenejše kulturne dediščine, ki jo je po antiki prevzela krščanska zapadna Evropa. Z naslonom na to dediščino je snovala renesansa svoje konjeniške spomenike in postavila ob M. Avrelija dve svoji nič manj od njega občudovani uresničitvi te naloge z Donatellovim Gattamelato pred cerkvijo sv. Antona v Padovi in Verrocchievim Colleoniem ob cerkvi sv. Janeza in Pavla v Benetkah. Ta klasična trojica in posebno Leonardovi koncepti konjeniških spomenikov so ostali odslej žarišče, iz katerega so zopet in zopet črpala pobude prizadevanja baroka, klasicizma in novejšega časa. Med slikovito razgibanostjo Leonardovih zasnutkov in klasično mirno dostojanstvenostjo Marka Avrelija je razpredenih neskončno število možnosti, ki so uresničene danes v nepregledni vrsti konjeniških spomenikov po vsem civiliziranem svetu. Peter Veliki v Leningradu, sv. Vaclav v Pragi, Kościuszko na Vavelu v Krakovu spadajo med najpomembnejše uresničitve te naloge med Slovani. Prav pri nas v Jugoslaviji pa se je ta oblika dvignila v povojnem času po Meštrovičevi zaslugi na zelo ugledno stopnjo popolnosti, ki je naši umetnosti prinesla mednarodno priznanje z naročilom za spomenik poljskega maršala J. Piłsudskega za Katovice pri Avgustinčiču in dveh spomenikov za Bukarešto pri Meštroviču. Prav po zagrebški umetniški šoli, ki je vzgojila večji del

L. DOLINAR, GLAVA KRALJA ALEKSANDRA ZA SPOMENIK V LJUBLJANI

Foto: A. Kornič

naših mladih kiparjev, je razložljivo, da je tudi v mislih naših kiparjev živel ideal konjeniškega spomenika kot tiste oblike spomeniške naloge, ob kateri kipar lahko pokaže višek svojega znanja in najvišjo stopnjo svoje stvariteljske zmožnosti. Razen tega pa je Ljubljana že imela svoj konjeniški spomenik v Dolinarjevem kralju Petru I. Osvoboditelju pred mestno hišo, ki je pomenil doslej eno največjih preskušenj naše umetniške zrelosti. Tudi arhitekt J. Plečnik je v raznih konceptih načeljal misel konjenika v arhitekturnem okolju in je bilo tako javno mnenje kar nehote razpoloženo za konjeniško rešitev. Lahko rečemo, da je večina odbora, pa tudi večina javnosti, kolikor ni načelno odklanjala likovnega spomenika, od vsega začetka na tihem soglašala v tem, da naj bo kraljev spomenik konjeniški lik.

V takem razpoloženju se je spomeniški odbor l. 1935. lotil svoje naloge. Ponovno so sicer od raznih strani skušali omajati misel likovnega spomenika, vendar so te težnje vedno bolj slabele; skoraj popolnoma pa so umolknile, ko sta se pod vtisom Plečnikovega koncepta likovnega spomenika mestna občina in banska uprava, ki se kot predstavnici najširše javnosti splošno nista hoteli prenačljivi s svojim stališčem, izrekli za likovni spomenik s konjenikom.

Pot od razglasitve spomeniške akcije dne 1. decembra 1934. do končne rešitve pa je bila dolga in pogosto težavna. Postavljanje javnih spomenikov namreč ni samo umetniški problem, ampak v veliki meri in zlasti pri pripravah, pa tudi v končnem uspehu predvsem družabni problem. Odbor je bil v tem primeru po svoji družabni funkciji zastopnik celote slovenskega naroda, kolikor ta živi v Jugoslaviji, čeprav po

mnenju tega ali onega po svojem sestavu ni ustrezal idealno sestavu te celote. Tudi če bi svoje družabne odgovornosti ne hotel čutiti, sta javno mnenje in tako zvana široka javnost, zlasti če je to javnost vsega naroda, toliko močna, da bi ga tako ali drugače prisilila do upoštevanja njenega razpoloženja. Postavljanje javnega spomenika pa je družabna zadeva tudi po realizaciji spomeniškega načrta, ki bo izvršena na javnem prostoru; zato je ta naloga kot naloga izgraditve ali izpopolnitve življenjskega miljeja danega selišča socialnofunkcijska naloga. Predvsem pa je socialnofunkcijska zadeva bodočnost javnega spomenika, njegov namen, ki pomeni družabnovzgojno realizacijo ideje spomenika v izgraditvi dušeslovnega ozračja občanov in v vzgoji mladega rodu.

Prav ker je spomenik torej družabna zadeva, je moral odbor pred umetniško rešitvijo naloge rešiti celo vrsto družabno pogojenih vprašanj, ako ni hotel zidati gradov v oblakih, katerih uresničenje v danih resničnih razmerah bi utegnulo zgrešiti enega najvažnejših namenov spomenika, družabnovzgojnega in državotvorno spodbudnega.

Za temeljno vprašanje, ki mora biti rešeno pred umetniškim naročilom spomenika, je odbor pravilno spoznal vprašanje prostora, kjer naj bi spomenik stal. Zavest, da mora biti dober spomenik ustvarjen za določeno okolje, ki bi ga sicer lahko v njegovem učinku ubilo, a ga, če je dobro izbrano, lahko tudi dvigne, je eden najnaravnejših pogojev za ustvaritev dobrega spomenika. Določeni prostor lahko umetnika tudi inspirira, sproži v njem koncept, ki bi ostal sicer neizrabljen, in tako lahko bistveno pomaga k dobroti končnega rezultata. Priznamo sicer, da je možna tudi

druga pot. Odbor bi bil lahko naročil kip, skrbel za to, da bo ta kip umetniško čim popolnejši in, ko bi ga imel, bi pozval arhitekta, da mu poišče prostor in ga najugodnejše postavi. Toda tudi, če bi odbor tako pridobil za spomenik najpopolnejšo umetnino, bi bil res zadovoljiv rezultat zelo dvomljiv, ker bi se utegnilo pokazati, da je spomenik za dano okolje prevelik ali da je to okolje po svojem značaju sploh nesposobno, da njegovo kvaliteto uveljavi v življenju. Značilno je, da so se doslej izkazali vsi poskusi v muzejih, po polni vrednosti predstaviti predmete, ki so iztrgani iz svojega pravega življenjskega okolja, za katero so jih umetniki ustvarili, kot jalovi in da pomeni postavljanje najdene ali brez zveze s prostorom dane umetnine v novo življenjsko okolje mnogo težavnejšo nalogo, kakor jo pomeni prilagoditev umetniškega zasnutka že pri njega nastanku danemu, čeprav skromnemu prostoru. Proslavljeno zgledna nova postavitve antičnega Marka Avrelija na Kapitolu po Michelangelu ne pomeni nič več in nič manj kakor iz temeljev novo zgraditev vsega okolja, v katerem spomenik živi, a mu tudi sam daje šele pravo življenje.

S prostorom, kjer naj spomenik stoji, se rešuje prav za prav družabni položaj spomenika. Družba pa je po svojih razpoloženjih in težnjah zelo kompliciran element; zato je razumljivo, da se je glavni del borbe za bodoči spomenik, odkar je obveljalo načelo, naj bo to likovni spomenik, osredotočil okrog vprašanja prostora. Borba za prostor pa je pomenila že tudi kolikor toliko borbo za obliko spomenika, kajti določeni prostor vsaj skrito že vsebuje zarodek oblike spomenika, katerega snujemo. Zavestno ali podzavestno je to-

L. DOLINAR, OČE Z RANJENIM SINOM
Z OSNUTKA ZA RELIEF VOJNE

L. DOLINAR, OSNUTEK ZA
SREDNJI DEL RELIEFA VOJNE

rej nedvomno sodeloval pri teh borbah tak ali drugačen ideal bodočega spomenika, predvsem pa misel, ali naj bo dominanten, nadrejen svojemu prostoru, ali podrejen, ali bo likovno avtonomen ali likovno skupnosten. Tudi tu gre za majhen nesporazum, ker je vse v življenju tako ali drugače skupnostno in je tako zvana avtonomnost samo namišljena. Velik del ljubljanske javnosti in nedvomno tudi odbornikov je na tihem gojil ideal avtonomnosti bodočega spomenika, saj bo izrazito nacionalno vzgojen in simboličen, kar mu že samo daje izjemen položaj. Ljubljanski odbor je sicer že v marcu l. 1935. sklenil, naj bi spomenik postavili v Zvezdi. Ing. arh. Herman Hus je izdelal tudi že načrt za preureditev Zvezde kot prostora za spomenik. Kljub temu pa odbor previdno ni prevzel odgovornosti za kak vsiljen prostor, ampak je odločitev o kakovosti predlogov prepustil tekmi med umetniki, predvsem arhitekti, in razsodišču. Na njegov poziv je klub arhitektov sklical posvetovanje umetniških organizacij, ki naj bi odločilo to vprašanje. Posvetovanja pa niso dala jasnega rezultata. Tudi časopisi niso mirovali in je bilo tako sproženih nešteto predlogov. Ni ga skoraj važnejšega trga v Ljubljani, ki ne bi bil preizkušen, koliko je primeren za reprezentativni spomenik.

Tako je prišlo do prve, do dne 29. februarja 1936. določene umetniške tekme za spomenik kralja Aleksandra v Ljubljani brez določitve prostora. Tekmovalci so bili popolnoma svobodni tako glede oblike kakor glede prostora. Odbor je sicer mimogrede omenil svojo prvotno željo, naj bi spomenik stal v Zvezdi ali na Kongresnem trgu, postavil pa je glede prostora vendarle samo zahtevo, naj izbrani prostor in vanj komponirani spomenik z regulacijo okolice ne ustreza samo lepi misli podati Ljubljani umetniško dovršen spomenik, temveč, da tudi omogoča pri manifestacijah zbiranje večjih množic in dovoljuje neprisiljen razvoj slavnostnih mimohodov.

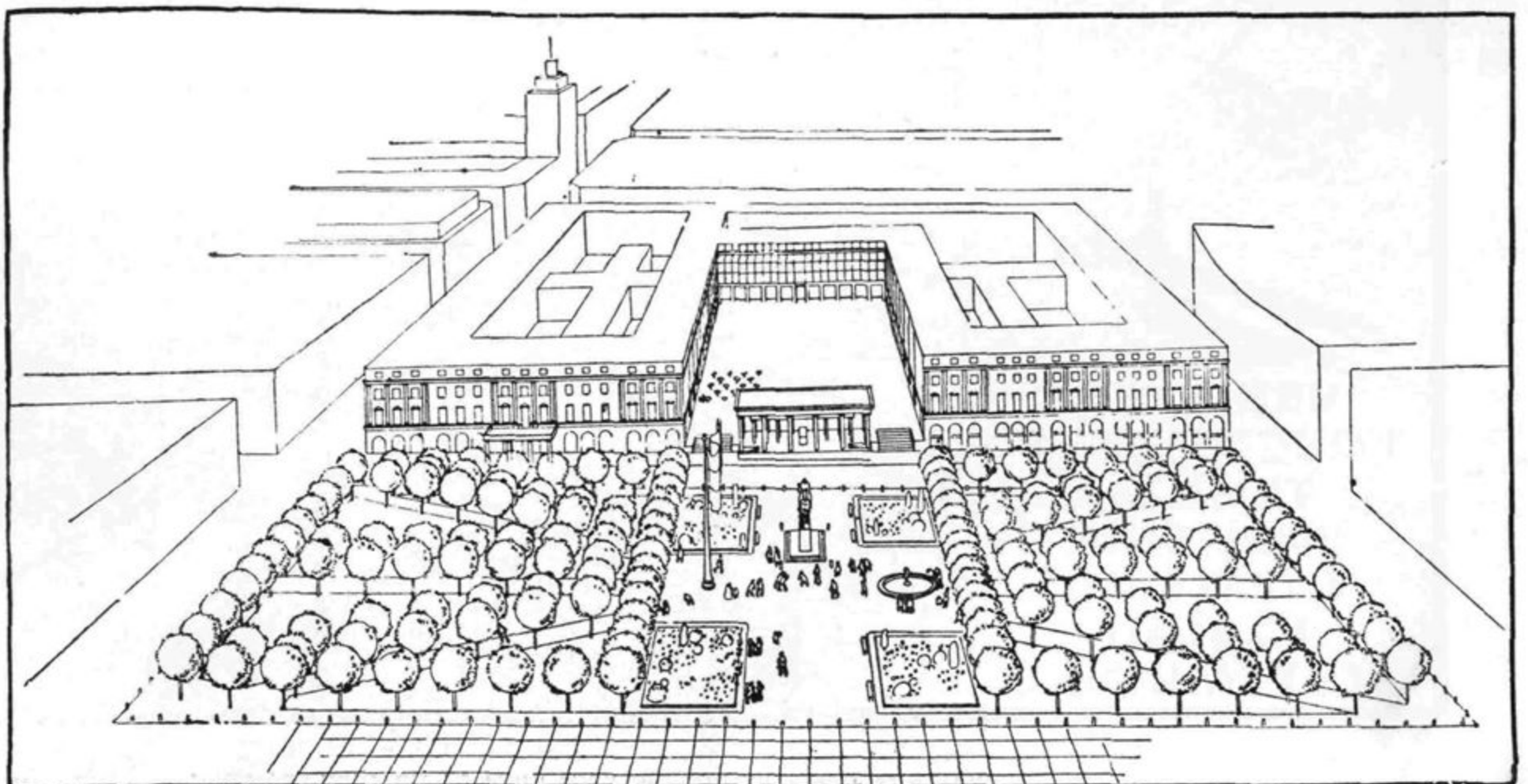
Rezultat tekme je določil kot najprimernejše mesto za spomenik prostor pred univerzo, drugo mesto je dobil spodnji del Kongresnega trga, tretje vhod

POSKUS POSTAVITVE SPO-
MENIKA V OSI ALEKSAN-
DROVE CESTE PRI VHODU
V TIVOLI S POMOČJO
MAKETE

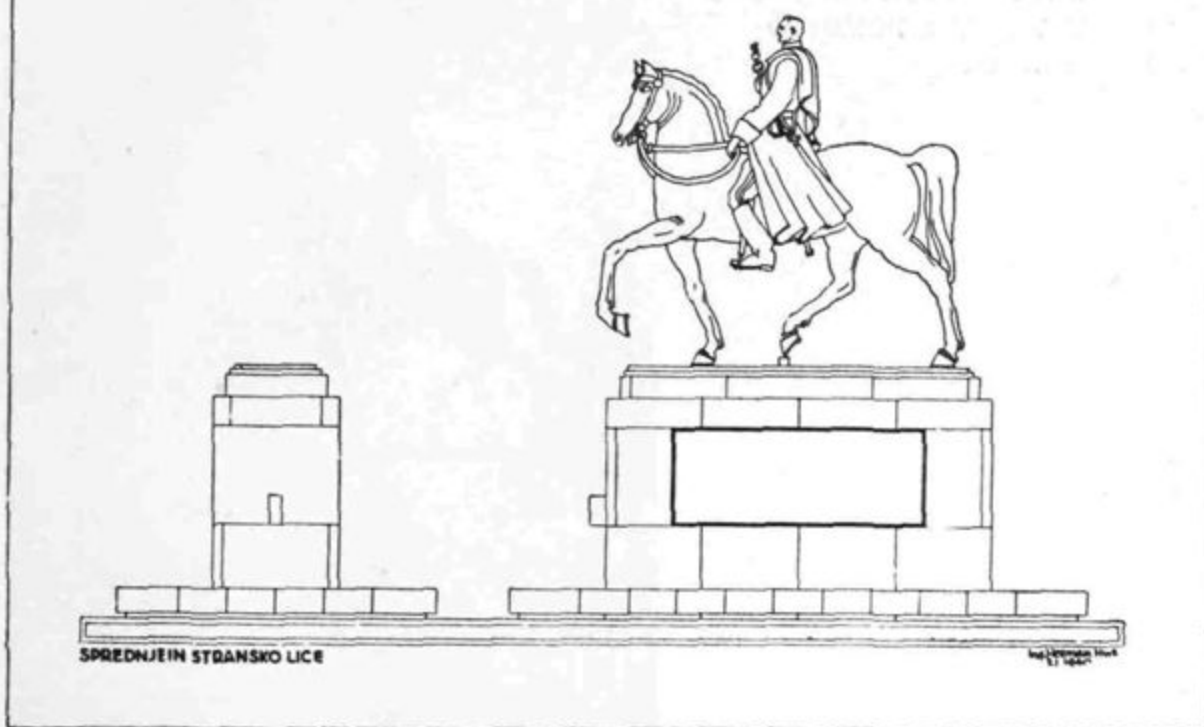

v Tivoli za križiščem Bleiweisove in Aleksandrove ceste, četrto pa trg pred Narodnim domom. Javno mnenje se je začudilo predvsem nad tem, da je propadel Trg kralja Petra, ki so ga mnogi smatrali za posebno primerne zaradi njegove velikosti, pravilne oblike, precejšnje sklanosti okvira in celo radi imena. Tudi Muzejski trg, Svetega Jakoba trg, Novi trg, preurejena Zvezda, Ajdovščina, križišče na začetku Tržaške ceste, Valvasorjev trg, projektirani Južni trg itd. so bili v razpravi. Vmes pa se je pogosto slišalo mnenje, ki je tudi danes še splošno razširjeno, da Ljubljana sploh nima »niti enega prostora, kjer je mogoče brez bistvenih sprememb in dodatkov postaviti večji spomenik« (»Umetnost« IV., str. 337). To mnenje je v precejšnji meri pravilno, če smatramo spomenik za avtonomno zadevo in ne za posledico komponent, ki jih stvaritelju spomenika nudi dano

PREDLOG MESTNE
OBČINE, KI JE SLU-
ŽIL ZA PODLAGO
PRI ODLOČITVI
SEDANJEGA ME-
STA ZA SPOMENIK
V ZVEZDI

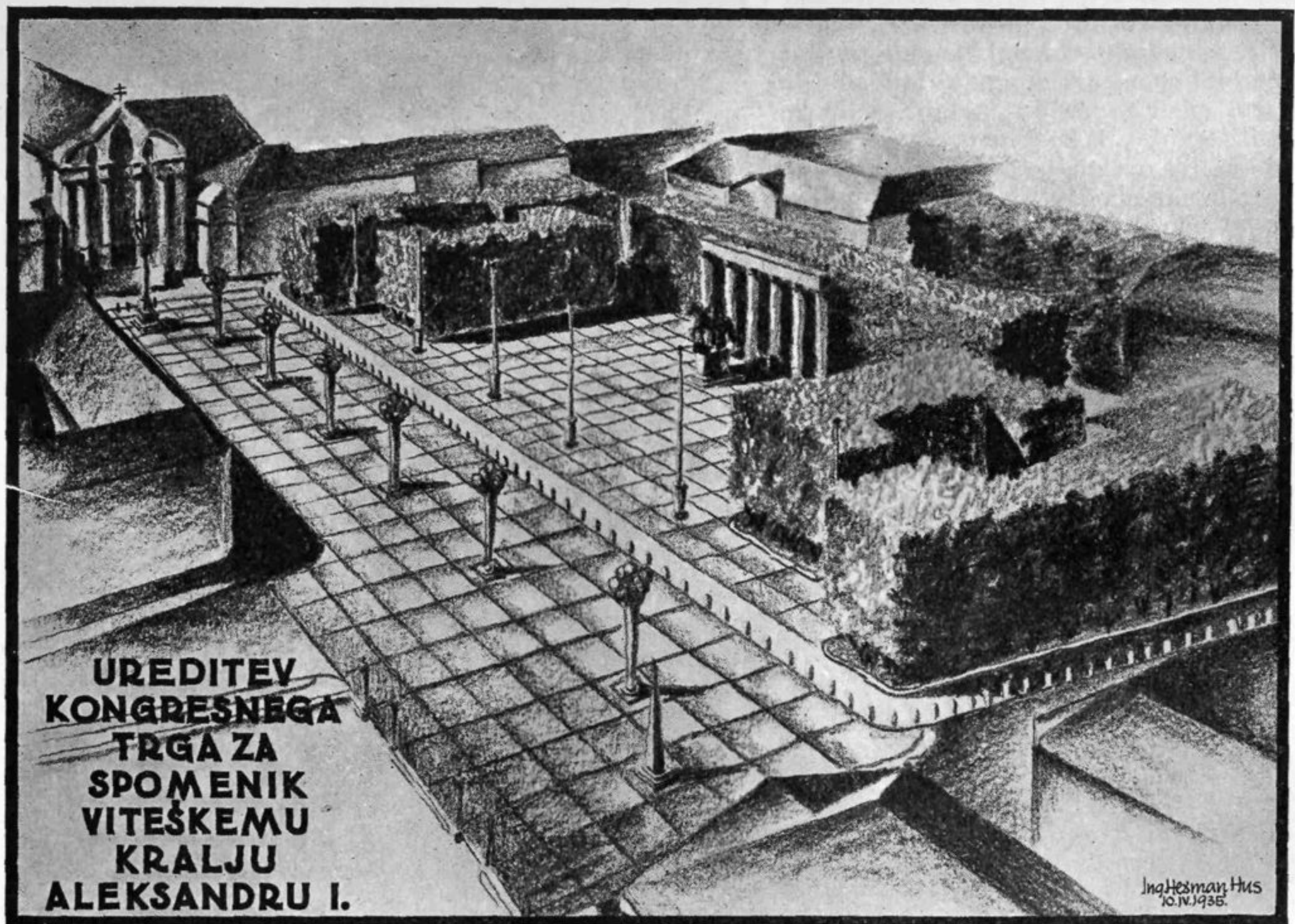
SPOMENIK VITEŠKEMU KRALJU ALEKSANDRU I. UJEDINITELJU V LJUBLJANI OB VHODU V TIVOLI • M • 1:40

INŽ. ARH. HERMAN HUS, NARIS KONČNEGA NAČRTA ZA PODSTAVEK SPOMENIKA

okolje. Res je, da so na svetu redki trgi, ki so popolnoma skladno zazidani in enotno oblikovani kakor Kapitol v Rimu, Markov trg v Benetkah, Mestni trg v Bruslju, Veliki trg v Madridu in še nebroj drugih. Na takih trgih »se v danem primeru more postaviti spomenik kar s pretehtanim odkazom prostora«. Nikdar pa tak spomenik ne bo avtonomno pojmovan spomenik, ampak bo bolj kot kje drugje prisiljen, da se podredi okolju in se uveljavi kot naravna uresni-

čitev ene izmed neštetihi skrito danihi možnosti harmonično iz okolja zasnovanega spomenika. Nikjer laže kakor tu ne more spomenik, ki ni zasnovan z vso obzirnostjo, razrušiti harmonije takega skladno zgrajenega prostora. Pri vsem spoštovanju do umetniške veličine Meštrovičeve ter kiparske sile in idejne moči Grgurja Ninskega opozarjamo zopet na splitski Peristil, ki predstavlja izredno popoln primer skladno uresničenega trga. Grgur je tu odlično postavljen v okolje, ako ga presojava po njegovi ideji, ki pa ne more nadomestiti tiste arhitekturne skladnosti, ki na primer odlikuje Marka Avrelija na Kapitolu. V tem primeru pa tudi za Rim velja isto, kar se trdi o Ljubljani: tudi Rim ni imel primerne prostora, kjer bi bilo mogoče postaviti Marka Avrelija kar s pretehtanim odkazom prostora, nasprotno, temu po umetnostni kakovosti izredno avtonomnemu spomeniku je moral Michelangelo šele ustvariti tisto skladno okolje, ki ga občudujemo danes kot mogoče najpopolnejši trški prostor na svetu; tu šele je umetnostno avtonomno kiparsko delo našlo tak prostor, da je ono njegov gospodar, in njegovo preračunano žarišče najbolj podrejena točka njegove konstrukcije obenem. Pa tudi sicer Ljubljana ni tako revna prostorov, primernih za spomenike, le eno je res, da njeno ozračje, ki je posledica njenega najintimnejšega življenjskega razvoja, ne prenese ogromnih spomenikov, ampak se ji brez prirejanja in s pri-

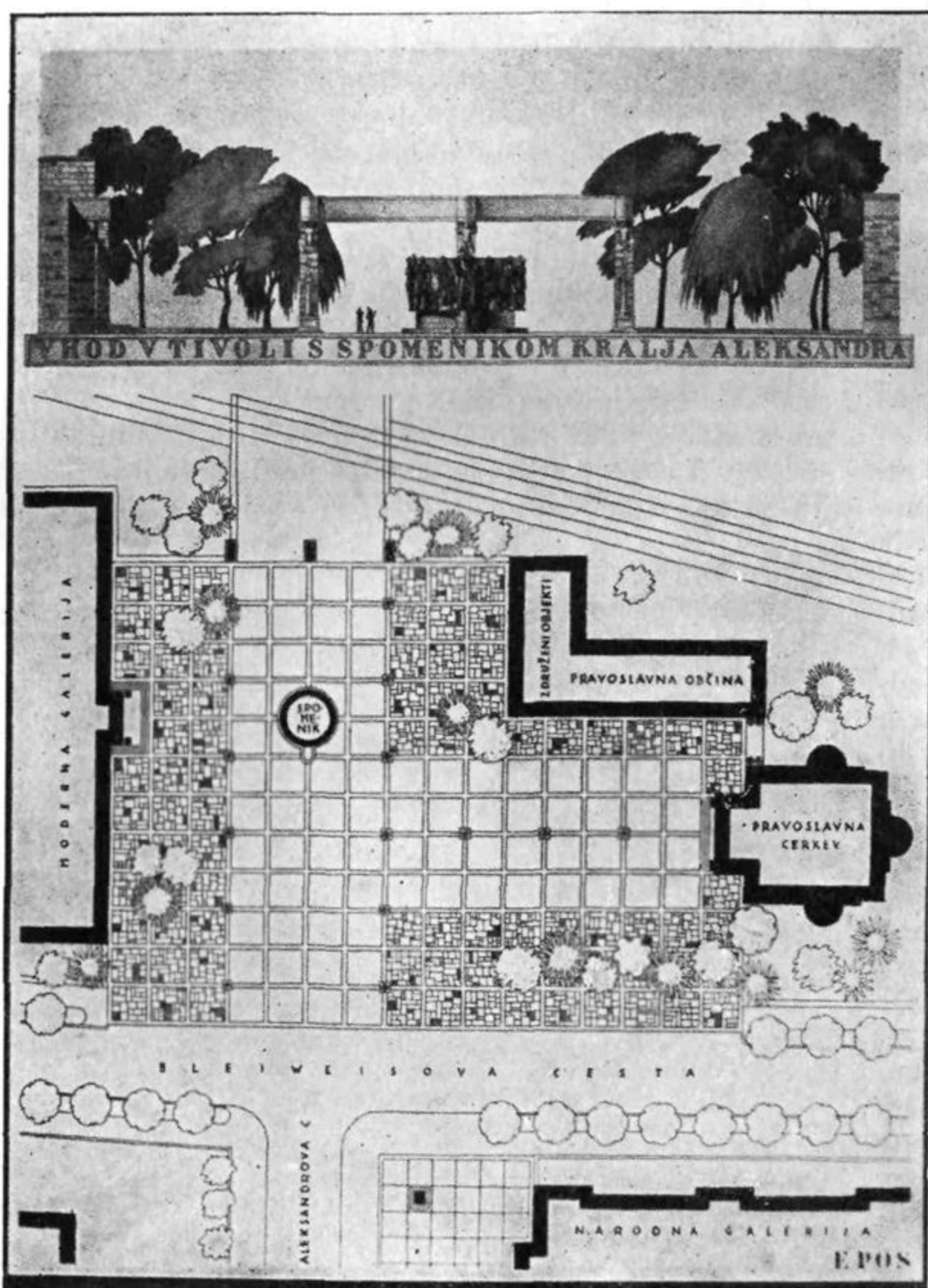
UREDITEV
KONGRESNEGA
TRGA ZA
SPOMENIK
VITEŠKEMU
KRALJU
ALEKSANDRU I.

ING. HERMAN HUS, UREDITEV KONGRESNEGA TRGA ZA KRALJEV SPOMENIK

rejanjem prostorov, ki je do precejšnje mere v vsakem primeru potrebno, prilega samo intimno, zelo obzirno, a zato kvalitetno profinjen spomenik. Ljubljana ne nudi velikih perspektiv, ki so potrebne za ogromne spomenike.

Kako se brez posebnih temeljnih preureditev dober spomenik lahko postavi tudi na neskladno zgrajenem prostoru, dokazujeta tako Gattamelata kakor Colleoni, pa tudi osnutek za kraljev spomenik v Mariboru ter nešteto slavnih spomenikov po svetu. Eno tako možnost je tudi v Ljubljani našel arh. H. Hus, ko pravi: »Na Svetega Jakoba trgu, da, desno pred cerkvijo, bi se spomenik lepo podal, z Marijinim stebrom na pol v ozadju bi stal kot Colleoni v isti smeri z istim odražanjem na nebu.« Našli pa bi jih še več, ena je celo že uresničena z

TINE KOS, GLAVNA STRAN S 1. NAGRADO NAGRAJENEGA KONKURENČNEGA OSNUTKA

Dolinarjevim spomenikom kralja Petra, ki se je sebi v korist odrekel ideji avtonomnosti. Če bo Ljubljani sreča mila, bo dobila še tudi, kar vsi danes pogrešamo, miren, skladno zgrajen trg, katerega kvaliteta in življenjska pomembnost more biti le v zatišnosti, ki je v našem mestu nikjer več ni. Prepričani smo, da bo prav v njegovi perspektivi od Kongresnega trga gledan novi spomenik šele zaživel pravo življenje in bo nadomeščeno to, kar zaenkrat zasilno predstavlja stena zelenja za spomenikom. Glede spomeniško primernih prostorov v Ljubljani pa velja, kar velja za vsa stara mesta: projektant v svojem snovanju ne more biti avtonomen, ampak bo hodil pravo in edino uspešno pot samo, če se bo poglobil v spomeniško hvaležne momente danega selišča, se poglobil v njih speče in pogosto prezrte možnosti in jih realiziral v spomeniških projektih.

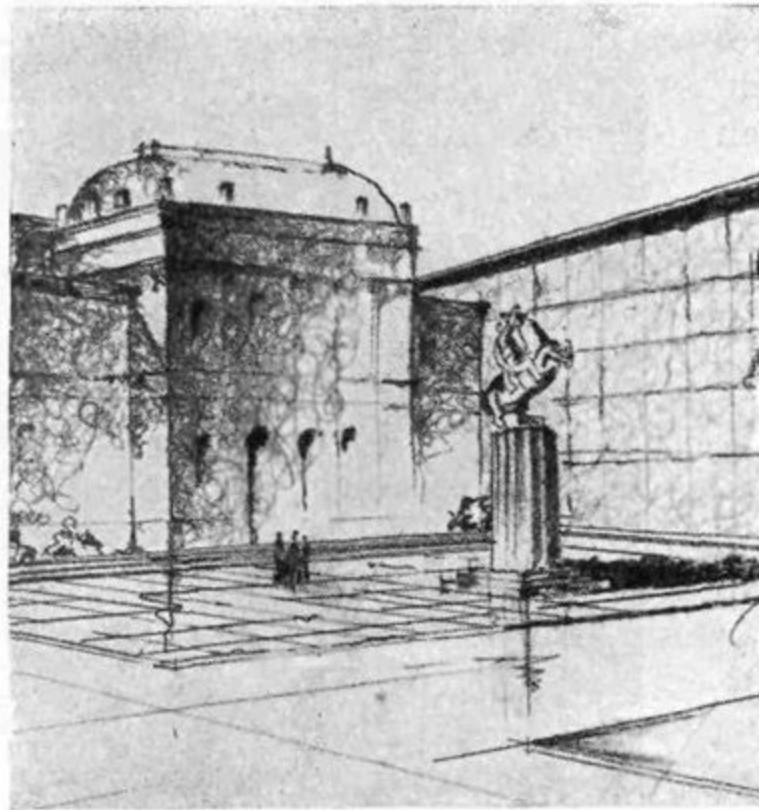
Spomeniški odbor je izmed štirih priporočenih prostorov izbral spodnji del Kongresnega trga ne da bi bil natančno določil lego spomenika v tem prostoru. To vprašanje naj bi z obliko spomenika vred rešila nova tekma za končno obliko spomenika.

V tej pravdi za prostor pa je nastopil nov moment, ker je predsednik odbora Ivan Hribar pridobil arh. J. Plečnika za to, da izdela svoj predlog. Dne 6. septembra 1937. je bil odboru predložen model tega spomenika. Plečnik si je spomenik sam zamislil kot odprto stebrišče, ki so ga kmalu krstili za propileje, v katerem bi stal kip pokojnega kralja. Najprej je snoval spomenik na grajskih šancah, od koder bi bil

KIPAR TINE KOS IN INŽ. ARH. MIRO KOS, NAČRT ZA POSTAVITEV SPOMENIKA PO 1. NAGRAJENEM OSNUTKU

KIPAR B. KALIN IN ARH. V. GLANZ, KONKURENČNI OSNUTEK ZA SPOMENIK PRED UNIVERZO

KIPAR N. PIRNAT IN ARH. IVO ŠPINČIČ, KONKURENČNI OSNUTEK ZA SPOMENIK PRED NAR. DOMOM

viden daleč v okolico, pozneje pa si ga je zamislil kot južni zaključek projektiranega Južnega trga, še pozneje se je preudarjalo celo, če ne bi bil primeren tudi na vhodu v Tivoli ali na meji med Kongresnim trgom in Zvezdo. Pod vtisom javnega razporeženja, naj bo spomenik vsekakor konjenik, je s končnim projektom, ki je bil izdelan toliko, da bi bilo po njem delo mogoče oddati, tudi on predvidel konjeniško, po kiparju Sl. Pengovu na vzpetem konju modelirano podobo pokojnega vladarja. Za ta načrt so se ogreli mnogi, ki sicer niso bili posebno naklonjeni likovnemu spomeniku. Mesto je pričakovalo od njegove izvršitve pričetek del za uresničenje enega svojih največjih načrtov, Južnega trga, in videlo v ozki urbanistični združitvi kraljevega spomenika in t. zv. propilej, ki bi zaključile novi trg, posrečeno rešitev dveh važnih problemov naenkrat, predvsem pa tako vključitev kraljevega spomenika v osrčje Ljubljane, da si boljše ne bi mogli želeli.

Pričela se je zagrizena borba za in proti ideji t. zv. propilej, ki je dosegla svoj višek, ko je že popolnoma izdelani projekt konec l. 1937. plenum spomeniškega odbora odklonil. Predsednik Ivan Hribar je razočaran nad neuspehom izročil akcijo v roke banove in odstopil. Ban je imenoval odbor komisarja, odbor pa se je med tem na novo konstituiral in izbral za predsednika dr. Jos. Pipenbacherja. Po nekajmesečnem presledku je bil dosežen kompromis med odborom in banom, ker nihče ni imel interesa na tem, da se razvije okrog patriotske akcije nevšečna borba, ki se je zdela nedostojna zrelega naroda. Po dogovoru izpopolnjeni odbor je nato ponovno proučil položaj in želel čimprej razjasniti vprašanje najprimernejšega prostora. Ves ta in sledeči čas se je od časa do časa zopet pojavljala misel, da bi bile vendarle propileje najugodnejša rešitev, odbor pa se zanje ni mogel ogreti zlasti, ker je tudi mladi kiparski rod pridno propagiral misel, da se mu pri tem največjem kiparskem naročilu v zgodovini slovenske umetnosti ne sme vzeti prilika, da prvenstveno on izvrši nalogo. Prišlo je pri tem do hudih napadov na kiparstvu najbližjo likovno stroko, arhitekturo, brez katere si je težko misliti dobro postavljeno kiparsko delo, in celo

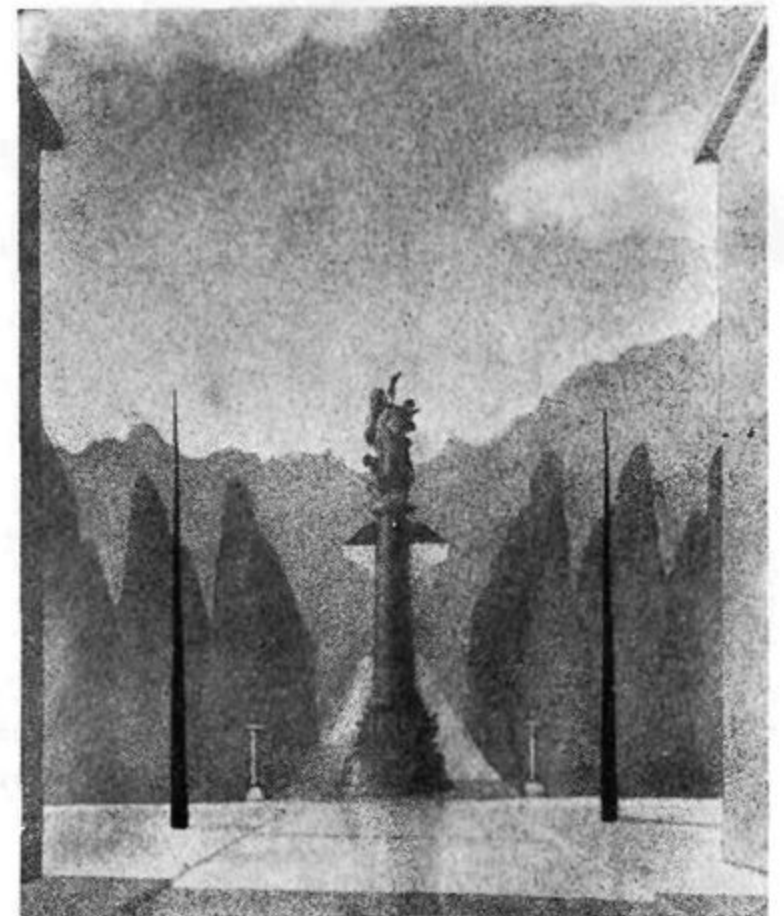
impozanten spomenik samo tam mogoč. Zmagal je s svojim predlogom arh. Herman Hus, ki je izdelal regulacijo vhoda v Tivoli kot prostor za spomenik.

Na načelno vprašanje, ali je ta prostor primeren za spomenik, katerega bodoče oblike takrat še nismo poznali, je mestni gradbeni odbor odgovoril, da primernosti sicer ne more zanikati, da pa bo mogel končno odločiti šele, ko mu bo predložen popoln načrt spomenika in njegovega položaja.

Odbor je nato razpisal drugo veliko tekmo, ki je bila to pot naslovljena predvsem na kiparje, da stavijo svoje predloge za spomenik na določenem mestu pri vhodu v Tivoli.

Danes moramo priznati, da vse debate in nevšečnosti, ki so spremljale akcijo in jo pogosto zavirale, le niso bile odveč, ker so se tako bistrili pojmi in se je jasnilo gledanje na problem spomenika, ki se je pri razglasu akcije zdel skoraj pretežka naloga za naše umetništvo. Velika kiparska tekma za narodno skupščino v Beogradu in velika spomeniška naročila, ki jih je sprožila kraljeva smrt po vsej Jugoslaviji, so

do težko razumljivega predloga, naj se vsa akcija izroči kar kiparjem, ki se čutijo poklicane, da to delo sami na svojo odgovornost izvrše. Odbor sevé ni mogel slediti takemu predlogu in je spoznal, da je treba energično poprijeti zadevo, da se ne razblini v mreži nasprotujočih si naziranj. Da ustvari končni temelj praktičnemu delu za spomenik, je ponovno odprl vprašanje prostora in povabil klub arhitektov, naj v ožji tekmi med svojimi člani še enkrat izdelata idealne predloge za spomenik na spodnjem koncu Kongresnega trga ali pa pred univerzo in pri vhodu v Tivoli, ki je našel mnogo zagovornikov, češ da je

KIPAR B. KALIN IN ARH. VINKO GLANZ, KONKURENČNI OSNUTEK ZA SPOMENIK PRI VHODU V TIVOLI

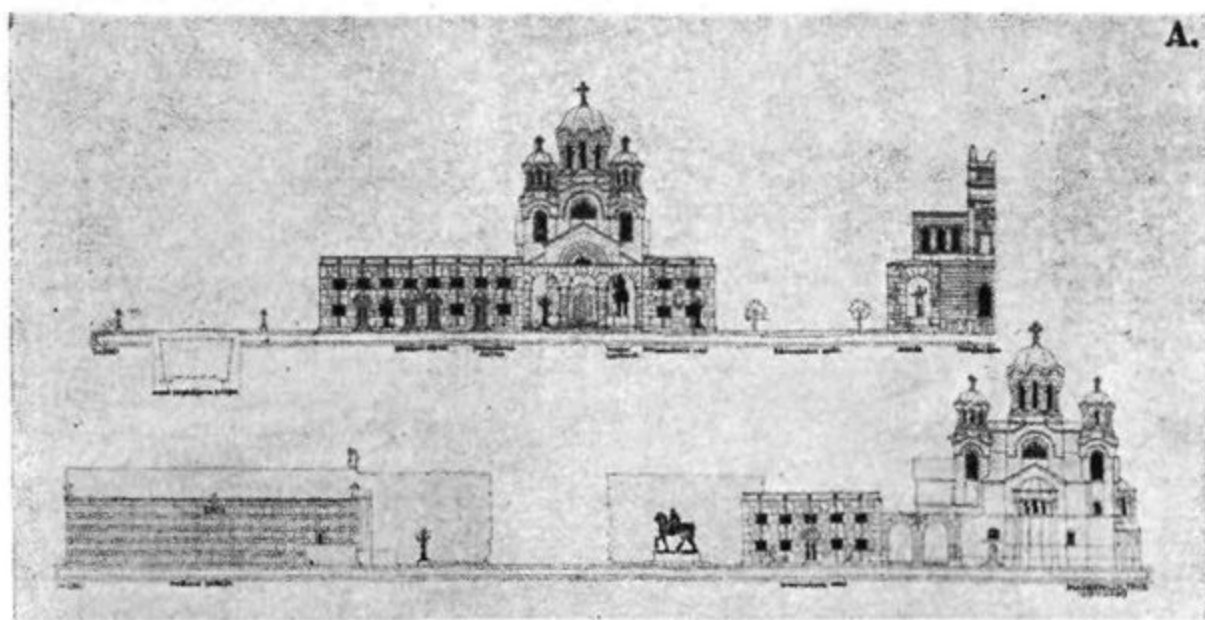
precej razbistrile položaj jugoslovanskega kiparstva in tudi njegovega slovenskega dela. Zagrebška kiparska šola je žela uspeh za uspehom, v njenem okrilju se je razvila tudi prav na problem konjeniškega spomenika usmerjena struja, ki je dosegla mednarodno priznanje in tudi v javnosti potrdila umetnostno polnovrednost tega dozdevno že izčrpanega motiva. Ko je bil razglašen razpis za kiparski spomenik, tudi pri nas ni bilo

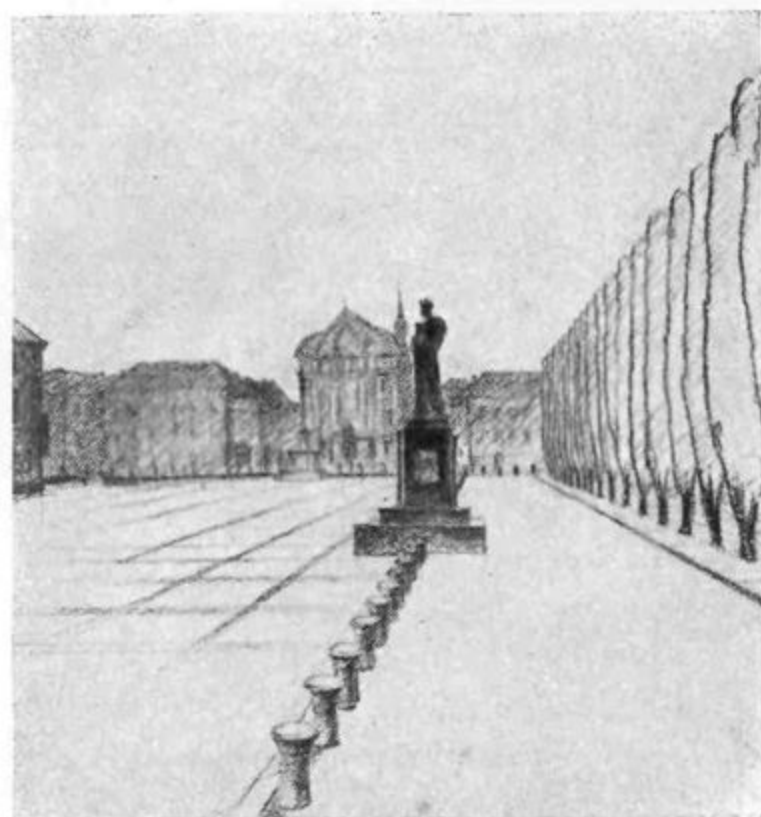
BORIS KALIN, KONKURENČNI OSNUTEK ZA SPOMENIK

več resnega načelnega nasprotnika konjeniškega spomenika. Pa tudi dve leti počitka od prvega razpisa do drugega v domačih delavnicah, predvsem pa v snujočih glavah umetnikov, ni bilo odveč. Čeprav je pri prvem razpisu šlo predvsem za prostor in zraven le za neko splošno idejo spomenika, je razlika v celotnem značaju predlogov prve in druge tekme značilna in po zgoraj povedanem naravna. Splošne oblike, ki so bile prvič nakazane, so bile kar mogoče različne, individualno iskane, od strogo likovnih do literarno vsebinskih in simboličnih. Tako je en projektant predlagal konjeniški lik postavljen na monumentalizirano križišče smeri Aleksandrova cesta — glavni tivolski drevored z železnico. Drugi je zasnoval na vhodu v Tivoli trojni lok s konjenikom na vrhu. Tretji celo kraljev lik postavljen na prehod v Tivoli oblikovan podobno aeroplanu. Zelo veliko vlogo je imel arhitekturni aranžma ozadja in okolice, najsolidnejša oblika je bil še tradicionalni steber s spomenikom, najbolj pa pada v oči, da je konjenik imel še sorazmerno majhno vlogo. Naša snujoča domišljija se ga je še vedno ogibala.

Predlogi druge tekme so v primeri z bogastvom idej prve neprimerno bolj osredotočeni na kolikor toliko že zasidrano misel o konjeniškem spomeniku. Tudi simbolika in literarna sestavina zamislekov sta napravili

INŽ. ARH. HERMAN HUS, EDEN IZMED OSNUTKOV ZA POSTAVITEV SPOMENIKA PRI VHODU V TIVOLI

INŽ. ARH. JOS. COSTAPERARIA IN KIPAR LADO BOHINC, KONKURENČNI OSNUTEK ZA SPOMENIK NA KONGRESNEM TRGU

mesto formalno bolj pretehtanim, strožjim oblikam. Tradicionalni glavni obliki imperialnega spomenika, steber s podobo in konjenik na primernem podstavku sta bili glavni tema osnutkov. Kljub temu značilnemu izčiščenju naziranja o spomeniku in njegovi formi pa je dobil prvo nagrado najbogatejši izmed simbolično in literarno vsebinsko zasnovanih predlogov, osnutek, ki ga je s sodelovanjem ing. arh. Mira Kosa izdelal kipar Tine Kos. Drugo nagrado pa je dobil konjeniški predlog kiparja Lojzeta Dolinarja. Tretja cena je bila prisojena Dolinarjevemu konceptu s kipom stoječega kralja. 6 nadaljnih osnutkov, ki so jih izvršili kiparji Fr. Smrdu in Dremelj, B. Kalin, V. Radauš, P. Loboda, Zd. Kalin in K. Putrich s sodelovanjem ing. Kugliča, Franjo Zotta in O. Mujadžić ter Ivan Mirković, je odbor nagradil z odkupi.

Kljub izidu razsodbe pa je bilo že toliko kakor gotovo, da bo odbor sledil svojim simpatijam in se odločil za najboljši konjeniški predlog. Odbor se je res odločil zanj in po krajšem kolebanju v januarju l. 1939. oddal naročilo Dolinarju. Tudi Dolinarju so leta od prvega konjeniškega dela za spomenik kralja Petra in leta čakanja med prvim in drugim razpisom koristila, ker je neprestano snoval dalje in na tekmo za kip prišel že s skoraj izdelanim spomenikom v pomajšani obliki. Zato je šlo delo od naročila dalje razmeroma naglo izpod rok in se je mogel že naslednji mesec vršiti preskus najugodnejše postavitve bodočega spomenika pri vhodu v Tivoli. Za ta namen je bila izdelana maketa, predstavljajoča gmoto spomenika v naravni velikosti in ki jo je bilo mogoče premikati. Odbor je želel imeti spomenik v osi Aleksandrove ceste, mestni gradbeni odbor pa je imel tehtne pomisleke. Pri preizkušnji se je res pokazalo, da bi bil učinek spomenika, postavljenega v osi pravoslavne cerkve pravokotno na prvotno nameravano smer bolj ugoden. Novega položaja, za katerega je izdelal več konkretnih predlogov za ureditev okolice arh. H. Hus, se je z vso vnemo oklenil spomeniški odbor, pa tudi kipar je bil zadovoljen. Mestni gradbeni odbor pa se le še ni mogel popolnoma sprijazniti

NJ. V. KRALJ PETER II. IN KNEZ NAMESTNIK PAVLE Z ROBBINO IN SPREMLJIVCI PRI ODKRITJU SPOMENIKA KRALJA ALEKSANDRA V LJUBLJANI
Foto: Jože Šmuc

s to rešitvijo in je zaslišal o tem strokovne organizacije Inženirsko zbornico in Klub arhitektov. Obe korporaciji sta podrobno analizirali predlog in njegove izvršitve nista priporočali. Posledica je bila apel mestne občine na spomeniški odbor, naj vse momente ponovno nepristransko prouči, zlasti pa naj še enkrat pretehta vprašanje, ali propileje le ne bi pomenile najboljše rešitve. Odbor je vztrajal pri svojem sklepu, mesto pa je priporočalo kot ugodnejši prostor srednji del regulirane Zvezde, kjer bi bil po mnenju že omenjenih strokovnih korporacij prostor med vsemi, ki prihajajo v poštev, najbolj primeren za spomenik, ki je bil medtem v kiparjevi delavnici v modelu že gotov. Zopet je nastal nevzdržen položaj, ki je bil že blizu rešitve s kompromisom, da občina dovoli provizorično postavitve spomenika pri vhodu v Tivoli, odprta pa naj bi ostala možnost, da se prestavi na primernejše mesto, če bi se pokazalo, da ta prostor ni primeren. Medtem pa se je vedno močneje začela oglašati široka javnost, zlasti prebivalci Kongresnega trga in okolice, ki vidijo v projektiranem Južnem trgu veliko pridobitev za ta del mesta, ki bi ga tudi kraljevi spomenik nedvomno povzdignil. Ker se je bližal Vidov dan, ki ga je odbor prvotno določil za dan odkritja spomenika, in se je odbor želel izogniti kakemu provizoriju, se je spomladi l. 1940. obrnil na mestno občino, naj točno označi, kje misli, da bi spomenik najbolje stal. Izdelan je bil model regulirane Zvezde in Južnega trga in označena mesta, ki bi prišla za postavitve v poštev, premakljiva, primerno pomanjšana podoba pa je podpirala nazornost o vlogi spomenika na tem prostoru. Predlagane točke so bile: v osi Južnega trga v zadnji polovici sredi Zvezde pridobljenega prostora, v isti osi blizu roba Kongresnega trga in spomenik postavljen pravokotno na to os na vzhodno stran tega prostora ob rob nasada. Skupna anketa se je izrekla za prvo točko, kar sta nemudoma potrdila spomeniški odbor in mestni gradbeni odbor. Takoj nato je bila Zvezda provizorično preurejena v tistih delih, ki so važni za bodoči spomenik. Izsekan je bil v sredi velik, osi in širini bodočega Južnega trga ustrezajoči del Zvezde, preložena so bila pota in urejene nove trate. Košate kulise kostanjevih dreves na

desni in levi in v ozadju pa naj začasno tvorijo okvir spomeniku.

Dela, izvršena za dan odkritja v Zvezdi, pa so bila zasnovana v okviru bodoče celotne preurejitve parka. Nežne zelene trate so že letos vzbujale veliko pozornost. Novo izpeljane poti se križajo pred spomenikom in vodijo sprehajalca k njemu. Kostanji bodo nadomeščeni z lipami in tulipanovimi drevesi; prostor okrog spomenika bo tlakovan in s splošni ureditvi Zvezde ustreznim vzorcem mrežasto razdeljen; dve vrsti monumentalnih kandelabrov bo osvetljevalo okolico spomenika; v zapadnem delu parka se uredi prostor za kavarno na prostem z godbenim paviljonom; v vzhodnem delu pa bo nekdanji kapucinski vodnjak dekorativno poudarjen.

Občina in odbor sta se z vso vnemo lotila dela, prišla pa je vmes stavka stavbinskih delavcev, zato je bilo odkritje preloženo na rojstni dan kralja Petra II., 6. septembra. Ta dan je kralj Peter II. sam izvršil akt odkritja. Ko so padle s spomenika državne trobojnice, ki so ga pokrivalo, so ga prvič zagledale oči slavnostnih gostov in meščanov. Spomenik kralja Aleksandra I. Zedinitelja je tako postal socialno dejstvo.

Po svojih merah je novi spomenik velik, skoraj ogromen, vendar ne prevelik za okolico, v katero je postavljen. Stoji v severni polovici velikega, v osi zadaj projektiranega Južnega trga ustvarjenega prostora v Zvezdi, odpirajočega se na Kongresni trg. Pota preurejene Zvezde se križajo pred spomenikom tako, da vsakega potnika vodijo k njemu; ob njem se zhirra tudi velik del pogledov s Kongresnega trga in iz Vegove ulice. Gradivo, iz katerega je spomenik narejen, so železobetonski, granit in bron. Iz železobetona je jedro podstavka, ki je ves obložen z bukovačkim granitom, iz bronu so konjeniška podoba kraljeva in dva reliefa. Kiparsko delo je izvršil v Beogradu živeči

SPOMENIK KRALJA ALEKSANDRA PRED ODKRITJEM

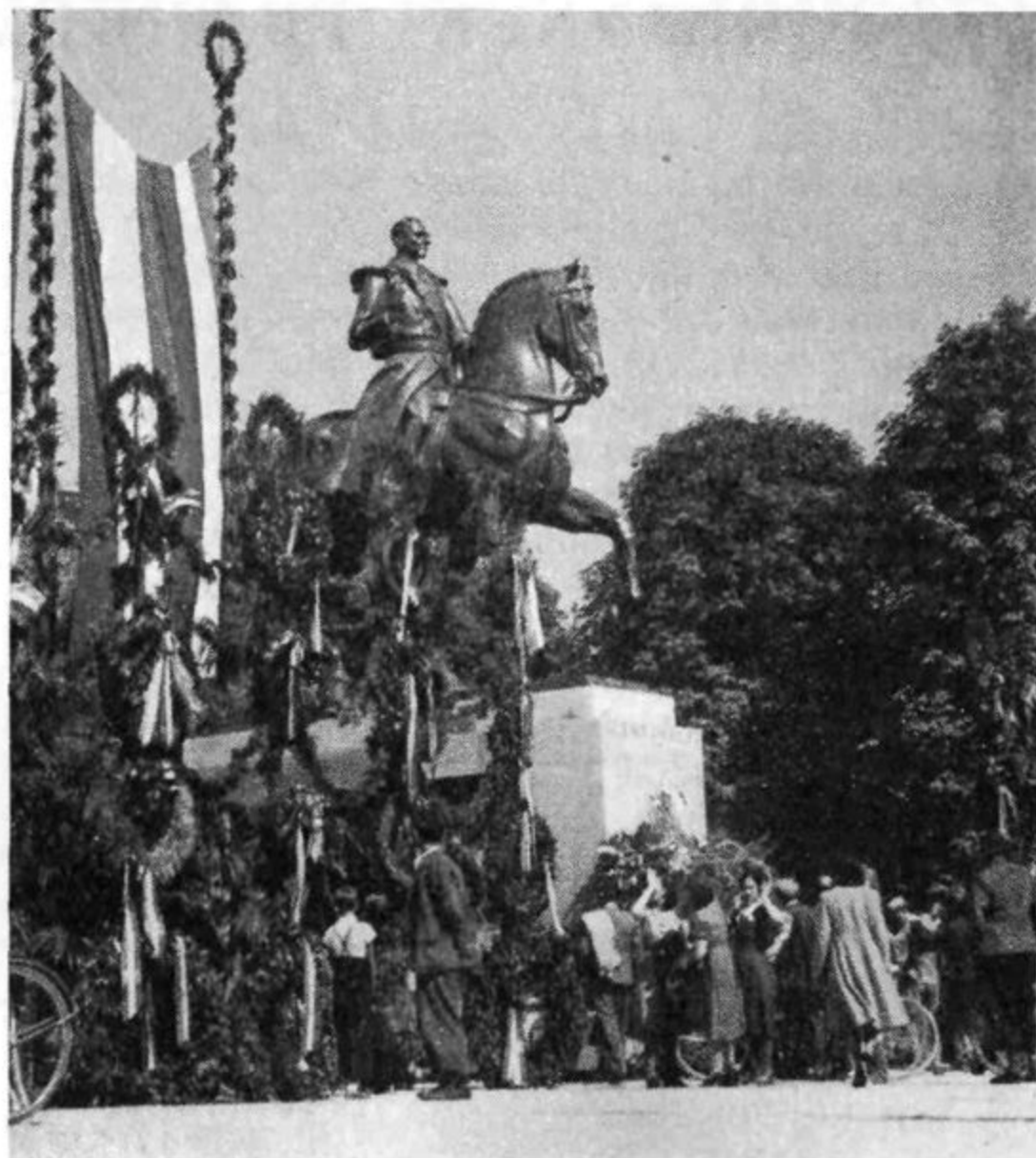
Foto: Svatopluk Štoviček

slovenski kipar Lojze Dolinar, arhitekturo podstavka je zasnoval arh. H. Hus, granit je dobavilo in obdelalo podjetje Ingramsion iz Beograda, kiparski del je vlila v bron tvrdka Voždovac (lastnik Jeremić) iz Beograda, gradbeno delo pa je izvršil »Slograd« iz Ljubljane. Enostavno, pravokotno osnovani podstavek stoji na nizki, precej široki plošči, na vrhu ima nekoliko ožjo ploščo, ki služi za podstavek konjeniške figure. Dolgi stranski steni krasita dva bronasta reliefa po 4'20 m dolga, 1'66 m visoka, sprednja ozka stran ima granitno konzolo za obešanje vencev. Konjeniški kip je 6'8 m visok, konj od glave do repa 5'75 m dolg in 1'60 m širok. Kralj je predstavljen kot jezdec v obleki vojnega poveljnika, ki ima pogled dostojanstveno mirno uprt predse. Tudi konj je predstavljen v slavnostnem, v umetnosti že tolikokrat posnetem koraku in je prav kakor jezdec prožet dostojanstva. Kralj je zamišljen v zmagoslavnem pohodu z znakom vladarske oblasti, z žezlom v desnici, z levico pa vodi konja. V celoti je treba podčrtati monumentalno učinkujočo stilizacijo anatomske oblike konja, nedvomno posrečeno v istem smislu prestilizirano, kiparsko ne preveč hvaležno sodobno vojaško obleko in dober, za oddaljeni pogled učinkoviti portretni izraz kraljeve glave.

Od reliefov, ki sta oba izdelana v klasično umerjenem stilu in kažeta simbolične skupine golih figur, predstavlja eden Vojno, drugi Mir. Mir upodablja tri skupine, katerih srednja predstavlja zedinjenje Jugoslovanov, leva življenje v svobodi, desna delo v skupnosti. Vojna pa simbolično izraža misel, da breme vojne pade na vse, ne samo na posameznika.

Kar smo tu o spomeniku povedali, je zgodba njegovega rojstva, ako ga gledamo kot družabno akcijo. Ta družabna stran je bila še prav posebno podčrtana z izrednimi svečanostmi, ki so spremljale odkritje spomenika. Kolikor pa je spomenik po svoji kvaliteti kot umetnina, kot višja življenjska vrednota, produkt umetnikove zmožnosti, otrok njegove duše, je po svojem pomenu za družbo prav toliko tudi produkt neštehtih komponent, ki so ga kot družabno, splošno narodno zadevo oblikovale in postavile v življenjski prostor našega mesta takega, kakršen je in kakršen pri danem položaju ne bi mogel biti drugačen. Tako ali drugače smo ga vsi nosili v svojih dušah in pri njegovi uresničenju kolektivni obliki teh naših teženj tako ali drugače vsi sodelovali. Tudi tisti, ki so predvsem kritizirali, kaj drugega hoteli, pri tem rezultatu niso neudeleženi.

Vem, da je na vaših ustih, ko ga gledate ali ko čitate, kar sem o njegovem družabnem rojstvu zapisal, samo eno, neogibno vprašanje, ki ga ponavljamo pri vsakem rojstvu: kakšen je? Ali je dober ali slab, lep ali grd, življenja zmožen ali ne? Pa vam na to vprašanje ne bom odgovarjal. Zdi se mi, da bi tudi ne mogel odgovoriti, ker je tudi kot umetnostni pojav

SPOMENIK KRALJA ALEKSANDRA PO ODKRITJU

Foto: Lojze Šmuc

novi spomenik skupnostna zadeva, zlasti če nastaja in se razvija pred očmi javnosti, kakor je bilo s tem spomenikom. Svojih otrok pa, kakor skušnja uči, ne vrednotimo, negujemo jih. Le njihove popolnosti in zdravja se veselimo. Zato tudi o kraljevem spomeniku zadostuje ugotovitev: Dostojen je! Ni nam v sramoto, dokaz je napredka umetnosti med nami.

Vsako človeško delo pa je in more biti samo relativno popolno. Zato smo tudi ob tem spomeniku, odkar stoji, slišali že množino mnenj, od katerih ga je marsikatero kar že skoraj obsojalo. Podstavek da je preozek za tako ogromno podobo; da konj, ki očitno koraka, ne kaže pravih gibov nog in še to in ono. Vsem tem moremo odgovoriti samo, da ni dvoma, da sta tako arhitekt kakor kipar dala po svoji vesti najboljše in najpravilnejše, kar sta mogla. Glede upodablajoče umetnosti posebej pa velja, da ima v primeri z naravno resničnostjo nedvomne važne »licentije« in da se umetnostno učinkovita resničnost pogosto namenoma razlikuje od vsakdanje resničnosti. Tudi tu velja Prešernova o »kopitarju«.

Ker je tak spomenik sad velikega kulturnega napa, ki se je izrazilo predvsem v tistem, javnosti nedostopnem snovanju, ki je osredotočeno v duši umetnika, stvaritelja spomenika, bomo o tej drugi strani problema spregovorili posebej.

LJUBLJANSKI FRANKOVIČI V 16. IN 17. STOLETJU

V L A D I S L A V F A B J A N Č I Č

(Nadaljevanje.)

Poned., 22. avg., fol. 168. Danes je Miha Frankovič po svojem sinu Jožefu in Lovrencu Sengenschmidtu zaprosil za naslednje: Ker mu je bilo naloženo, da mora apno pred svojo hišo, katero apno leži na mestnem svetu, spraviti proč, ker se bo tu po sklepu častitega sveta postavila kruharna, in ker mu je bilo danes (ponovno) ukazano, da mora dati to apno odpeljati, sicer da bo kaznovan s petimi markami, prosi odloga do prihodnjega petka. Na ta dan bo potem podal svoj ugovor (Notturfft). *Sklep in odgovor*. Ker je častiti svet skupaj s štirindvajsetniki napravil svoj sklep soglasno in končnojavno in ga sporočil tudi gospodu vicedomu, ki ga je odobril v napredek slav. mestu, zato č. svetu sedaj ne pristoji, da bi ta sklep spreminjal.

Torek, 27. sept. 1552. France Frankovič zastopa svojega očeta Miho Frankoviča pri razpravi o zapuščini rajn. Mihaela Reicherja.

MIHAEL FRANKOVIČ, LJUBLJANSKI ŽUPAN, KRANJSKI POSLANEC NA DUNAJU

L. 1555. in 1556. Mestni sodni zapisniki od l. 1553. do 1567. se nam niso ohranili. Pač pa poroča Dimitz (VI. knjiga, str. 219.), da je na zbor nižjeavstrijskih dežel, ki ga je kralj Ferdinand sklical na Dunaj za 26. oktobra 1555. l. na posvet o ukrepih proti turški nevarnosti poslala Kranjska poleg 5 plemičev še *Ljubljanskega župana Mihaela Frankoviča* in mestnega pisarja Vincenca Primoža Strusnika. Isti so zastopali Kranjsko na zboru nižjeavstrijskih dežel na Dunaju tudi naslednje 1556. leto. Kot vir za to trditev navaja Dimitz Valvasorjev zapis (X. knj., str. 338.). Ker ni nobenega nasprotnega dokaza, lahko smatramo za točno, da je bil Miha Frankovič ljubljanski župan v l. 1555./56.

PO SMRTI MIHE FRANKOVIČA. SINOVA FRANC IN JOŽEF

L. 1568. Mihe Frankoviča ni več. Novoletni seznam mestnih svetnikov pa ne navaja tudi nobenega drugega Frankoviča. Med notranjimi svetniki je na Novega leta dan Janž Phanner zakladnik (Chamrer).

Petek, 6. febr., fol. 27. »Pichardo« se navaja med notranjimi svetniki, enako 7. febr. (fol. 36) in dalje.

Poned., 19. marca, fol. 60. V tožbi Matevža Križaja (Mathes Khrischey in Chrisey) proti Francu Frankoviču se sklene prvemu še enkrat pisati v Judenburg, da pride 10. maja semkaj k zaslišanju in zaprisegi prič.

JOŽEF FRANKOVIČ ZAMENJA HIŠO

Petek, 26. marca, fol. 68. »Anton Paldauf z ženo Evfemijo «otvori» svojo hišo (ležečo) med (!) vogalno hišo Janža Khitla in nasproti hiši stiškega opata, Matevžu Pristavu kot pooblaščenca *Jožefa Frankoviča*.

Pristav pa »otvori« namesto *Jožefa Frankoviča njegovo hišo*, stoječo med hišo Ruperta Fajlerja, krznarja (Ruep Pheiller Khursner) in Farnkovičevim vrtom ali

domcem (Hoffstat) zadaj ob grajskem griču, imenovanemu Antonu Paldaufu in njegovi ženi kakor tudi njunim dedičem.

FRANKOVIČI TOVORIJO ŽELEZO SKOZI TRST

Petek, 30. apr., fol. 79. Frankoviči so kupčevali tudi z železom. L. 1550. so jim bili v Trstu zaplenjeni 4 tovari železa kot tihotapsko blago. V pravnem sporu z Jožefom von Seebachom, prejemnikom štiridesetine v Trstu, se je izkazalo, da so Frankoviči še naprej tovorili železo skozi Trst in l. 1551. in 1552. tudi v redu plačali štiridesetino od svojega blaga. Ko pa je l. 1553. tedanji prejemnik umrl, niso hoteli plačati štiridesetine, izgovarjajoč se, da jim je bilo pred tremi leti po krivici zaplenjeno železo. Spor se je vlekel do leta 1568. Frankovičev zastopnik (Vactor) v Trstu je bil neki Spadan. V Ljubljani pa je Jožefa Frankoviča zastopal pred sodiščem gospod Magister. Sodišče je Frankoviča obsodilo na plačilo, enako vicedom. Jožef Fr. pa se je pritožil na vlado v Gradcu. Ta je 20. maja 1568. potrdila sodbo mestnega sveta in obsodila Frankoviča povrh vsega še na »globo 10 tolarjev v korist nižjeavstrijske vlade, ker je neupravičeno apeliral«. Jožef Fr. se je moral vdati in je na seji v soboto, 11. jun. (fol. 96 in 97) obljubil plačati Janžu Jožefu pl. Seebachu »ekspens 40 ren. gld.« Zdi se pa, da je ostal dolžan to vsoto še dalj časa (s. z., petek, 26. nov., fol. 150).

Jožef Frankovič je gotovo bil l. 1568. (in še prej) *zunanji svetnik*, pa ga v začetku leta ni bilo na nobeni seji, ker je imel procese. Dne 21. maja pa se udeleži seje kot štiriindvajsetnik in pozneje še večkrat. Na dan sv. Ane l. 1568. pa je že v seznamu *notranjih svetnikov*.

L. 1569. Petek, 4. maja, fol. 177. »Miha Švarc kot pooblaščenec *Franceta Frankoviča* «odpre» Janžu Jakobu Pikardu (Pichardo) njegovi (Frankovičevi) dve njivi, ki ležita pri Sv. Krištofu na Ljubljanskem polju poleg deželne ceste, koder se gre proti Črnučam h Kamniku, in zraven njiv gospe Barbare Preglove, z gornjim koncem pa ob volovskem potu in z drugim krajem ob gmajni.«

Ponedeljek, 26. jun., fol. 216. Pritožba Jožefa Frankoviča proti vodji mestne mitnice in tehtnice Mihi Nučiču (Nudtschitz) zaradi neke afere z nakupovanjem surovih kož (Raucher gefull) v družbi z njegovim bivšim služabnikom Janžem Ambtmanom.

JOŽEF FRANKOVIČ KANDIDAT ZA SODNIKA

Na dan sv. Jakoba, 25. jul., fol. 227. Ko je po enoletnem službovanju odstopil mestni sodnik Janž Pfanner,¹⁷ se je prešlo k volitvi novega sodnika. Častiti svet je torej po hvalevrednem mestnem običaju skle-

¹⁷ Janž Pfanner (pisali so ga tudi Phanner) je bil mestni sodnik l. 1568./69. (Valvasor zmotno navaja za leto Jurija Pissautza, recte Pisanca) in l. 1569./70., župan pa l. 1571./72. (ugotovljeno po m. s. z.) vse do (po Valv.) l. 1573./74. in zopet l. 1579./80. ter 1580./81. (Valv.).

nil pripustiti v volitev poleg starega mestnega sodnika še Jožefa Frankoviča. Nato je bil z večino in soglasno (!) zopet potrjen stari mestni sodnik Janž Pfaner ter se mu je predočila običajna prisega.

FRANCE FRANKOVIČ PRODAJA ZORČEVO HIŠO

L. 1570. Petek, 17. marca, fol. 44. »Vid Junez (Junez) kot pooblaščenec Franca Frankoviča hoče hišo na Starem trgu, ležečo med hišama Engelhauserja in Franca Honigstainerja, ki je bila last rajn. Blaža Zorca (Blaß Schorzen), »otvoriti« po mestni šegi Blažu Jauenntallerju in njegovemu zetu Jakobu Khaltensprunnerju in mu jo izročiti v last.

Sklep. Če položi kupec denar na sodišču, da bi se lahko poravnali nekateri zahtevki, se sme otvoritev izvršiti.

Pooblaščenec noče otvoriti hiše, ako ne prejme denarja. Zato se otvarjanje ne nadaljuje.

Petek, 7. apr., fol. 46. Miha Švarc, zastopnik Franca Frankoviča, dokazuje z nekim členom Zorčeve oporo in z računi, da je Zorčevka doslej že vse prejela, kar ji gre, razen malega preostanka, ki ga hoče položiti, zatorej sta ona in njen mož dolžna, hišo izprazniti. — Zorčevka in njen (drugi) mož Miklavž Schaller ne marata hiše odstopiti, marveč zahtevata, da se plača vzdrževalnina za otroke in ostalo. — Pristav zahteva v imenu prvih Zorčevih otrok, da dobe, kar jim še pristoji. — Sodišče je sklenilo, da se mora Franc Frankovič, ki je bil jerob Zorčevih otrok, poravnati s Schallerjem in njegovo ženo zastran vzdrževalnine za otroke, njej plačati ostanek odpravnine ter 4 ren. gld za 2 stara žita. Nato mora Schaller izprazniti hišo v 14 dneh.

JOŽEF FRANKOVIČ BIL ŠPITALSKI MOJSTER

Petek, 2. jun., fol. 70. Zastran špitalskega zastanka se določi Frankoviču 13. junij za polaganje računa. — Po tem zapisku se sme soditi, da je bil Jožef Frankovič špitalski mojster v l. 1569./70. 7. junija 1570. pa je bil za špitalskega mojstra izvoljen Lenart Hren.

MESTNI SODNIK JOŽEF FRANKOVIČ

Petek, 28. jul. 1570., fol. 103. »Presentes gospod župan B. Samerle, gospod mestni sodnik Jožef Frankovič (herr Stat Richter Joseph Francouitsch), Vodopivec, Janž Pfaner, Steklina, Stetner, Falk (Valch).« Valvasor, ki sploh ne pozna sodnika Jožefa Frankoviča, se torej moti, ko za l. 1570. navaja kot mestnega sodnika Janža Pfanerja (ali, kot Valvasor piše, Pfanerja). Pfaner je bil sodnik še 24. julija 1570., takoj nato, na dan sv. Jakoba, je bil za sodnika izvoljen Jožef Frankovič, ki je to službo vršil do sv. Jakoba l. 1571., Pfaner pa je bil zopet samo notranji svetnik. To ugotovitev potrjuje gornji zapisnik in tudi vsi poznejši sejni zapisniki.

Od 15. oktobra dalje je Frankovič odsoten iz Ljubljane, nadomestuje ga Jurij Pisanec,¹⁸ le dne 24. nov. Janž Pfaner.

L. 1571. Na Novega leta 1571. je Jožef Frankovič zopet naveden kot navzoči mestni sodnik, Blaž Sa-

¹⁸ Po Valv. je bil »Georg Pissauitz« mestni sodnik leta 1567. in 1568., v resnici pa je bil Jurij Pisanec sodnik le l. 1567./68., dočim ga je za l. 1568./69. nasledil Janž Pfaner.

merle pa kot župan (fol. 14). 15. jan., fol. 25. Sodnik Jožef Frankovič zaseže neko železo lekarnarju De Curtoniju.¹⁹

Petek, 9. febr., fol. 39. Kranjski meščan Tomaž Banko (Thomaß Bängkho burger Zue Crainburg) je danes prišel (pred sodišče) in se pritožil proti gospodu mestnemu sodniku Jožefu Frankoviču, da mu je le-ta zadržal nekaj železa... Po zaslišanju obeh strank je sodišče sklenilo, da mora mestni sodnik J. Fr. meščanu Banku poravnati vso škodo in ga oprostiti pri vicedomu in pri mestnem sodniku v Kranju (kjer ga je bil po krivem ovadil).

FRANKOVIČ IN JESENIŠKI JEKLARJI

Petek, 2. marca, fol. 48. Gospod Frankovič se pritoži zoper Miho Khraifueša, ker je kupil nekaj jekla od njegovega trgovca na Jesenicah, katerega on, Frankovič, zalaga (sc. z denarjem). In ker je Fr. to jeklo zalotil tu pri Krajfussu, mu je prepovedal, da bi ga odpeljal proč. Krajfus pa je navzlic temu poslal jeklo stran. Zato zahteva, da le-ta položi pri sodišču toliko denarja, kolikor je jeklo vredno, dokler se zadeva ne uredi in da se z njim poravna za globo.

Khraifuess pravi, da jekla ni kupil od Perkhosina, marveč od Mukuča (Mugkhutsch). Tudi nima Fr. pravice nastopati kot sodnik v lastni stvari.

Sklep. Ker se vicedomov ukaz, ki ga je iznesel gospod Frankovič, razteza samo na zasego Perkhosinovega imetja v Beli peči (Zu Weissenfels), ne pa tudi tukaj in ker ni običajno, da bi smel tožnik biti sam svoj sodnik, zato mora Fr. prijeti Mukuča (Muckhutsch) zastran spornega jekla pred njegovo redno gosposko. — Fr. najavlja priziv, ki se mu dovoli.

9. marca, fol. 60. Dauendt de Leidi in njegova žena školastika sta prodala svojo hišo gospodu Joštu Jožefu baronu Thurnu. V njegovem imenu zahteva (odvetnik) Elija Stozinger »otvoritev«, ki pa jo prepreči Jožef Frankovič, ker mu je bil Deleidi nekaj dolžan na to hišo.

JOŽEF FRANKOVIČ, NAČELNIK KRZNARJEV IN KOŽARJEV

Petek, 20. apr., fol. 95. Sklep o prošnji krznarske bratovščine. Gospodu mestnemu sodniku in Gašperju Hochstetterju in tudi drugim njihovim tovarišem (mitverwandten), ki kupčujejo s kožami in krzni, se pod globo 5 dukatov v zlatu ukazuje, da takoj predložijo pismeno poročilo o odgovoru na njihovo prvo prošnjo.

JOŽEF FRANKOVIČ SODNIKUJE

Poned., 27. apr., fol. 95. »Mestni sodnik (sc. Jožef Frankovič) naj gleda, da bo čimprej zaslišal užete zločince (Mallefiz Personen).«²⁰

Naročil od mestnega sveta je Jožef Frankovič dobil še več, n. pr.:

¹⁹ Jakob de Curtoni je bil mestni sodnik l. 1586./87. (in ne Franc Leberwurst, kot trdi Valvasor), župan pa leta 1587./88. (Valv. za to leto zmotno navaja Volka Gartnerja) do vključno l. 1590./91. Več o gornji aferi bo v De Curtonijevem življenjepisu.

²⁰ Zasliševanje »malefičnih oseb« je bilo po navadi zvezano z nečloveškim mučenjem.

Petek, 17. maja, fol. 103. »Gospod mestni sodnik naj z ozirom na sedanje kužne čase (Leuff)²¹ povsod prepove točenje in prodajo žganja.«

Petek, 25. maja, fol. 107. »Gospod mestni sodnik naj gre često in večkrat v kruharno in tudi k pekarni in pekaricam in pregleda kruh. Kar ni pošteno in dobro pečeno, naj vse skupaj odzame.«

Poned., 2. jul., fol. 130. »Gospod mestni sodnik naj da čimprej razglasiti, da ne sme nihče goniti živino na pašo (? das niemandts khain Viech Ins Veldt stelle noch thue).«

Dalje »se mu nalaga, da na zahtevo Pavla Gotschmana s pospeškom 'eksaminira' priče proti Slatenški.« Šlo je za neko srebrnino, last Pavla Goldschmida.

Petek, 6. jul., fol. 131. Odstopivšemu županu Blažu Samerlu se v imenu sveta zahvali mestni sodnik J. Fr. za njegov trud. Nato je bil izvoljen za župana Janž Pfaner.

SRENJA ODKLANJA FRANKOVIČA

Na dan sv. Jakoba, 25. jul., fol. 140. »Danes so (moji) gospodje po stari, hvalevredni navadi poslali Viljema Treiberja in Jurija Pisenica²² po gospoda mestnega sodnika Jožefa Frankoviča, naj pride s sodniškim žezlom na rotovž. Nato je prišel, se zahvalil za čast in se odpovedal sodništvu. Potem je bil poleg dosedanjega sodnika predlagan v volitev Picardo.²³ Ta predlog pa ni bil sprejet (namreč od srenje), marveč sta bila zahtevana dva druga.²⁴ V volitev sta bila tedaj dana Feliks Tholhopf²⁵ in Marks Stettner,²⁶ narkar je bil Tholhopf izvoljen z večino za mestnega sodnika in potrjen z zaprisego.«

Frankoviča nato ves mesec ni bilo na seji. Pojavil se je šele v ponedeljek, 20. avgusta.

Torek, 18. sept., fol. 176—177. V tožbi Pankracija, studenčarja iz Celovca (Panngraz Prunmaister. Von Clagenfurdt) in Jurija Steirerja proti Jožefu Frankoviču, ki ga je zastopal magister Samuel Budina,²⁷ je bil Fr. obsojen na plačilo 55 ren. gld z vsemi stroški, prav tako mu je bilo isti dan naloženo, da mora do sončnega zahoda izplačati Tomaža Banka, kakor je bil obsojen že 19. februarja l. 1571. — Budina je v Frankovičevem imenu najavil priziv.

To leto je bila menda v Beljaku kuga in je ljubljanski mestni svet v ponedeljek, 2. okt. 1571., sklenil pisati tja, kako je z »infekcijo« (fol. 180.).

²¹ »Die Läuuff« pomeni po bavarsko čase, dogodke, »Sterbende Läuuff« kužne čase, v ljubljanskem žargonu pa včasih kar skrajšano »Leuff«.

²² Wilhelm Treyber je bil po Valvasorju l. 1563. mestni sodnik. O Juriju Pisancu glej opombo spredaj!

²³ Janž Jakob Picardo je bil pozneje mestni sodnik leta 1573./74. (po Valv.) in l. 1574./75. tudi po naših virih.

²⁴ Frankovič se je moral zelo zameriti gmajni, da ni marala niti čuti o njem.

²⁵ Felix Tholhopf je bil mestni sodnik po Valvasorju že l. 1564.

²⁶ En Marks ali Marko Stettner je bil sodnik l. 1539./40., njegov istoimenski sin pa l. 1579./80. in župan l. 1582./83., 1583./84. ter 1591./92.

²⁷ Sin protestantskega šolnika Lenarta Budine, prokurator pri deželskem sodišču, prevajalec znamenite Črnkove »Historije Sigeta« iz hrvaščine v latinščino.

MNOŽICA TERJALCEV IN UPNIKOV NASTOPI PO FRANCETOVI SMRTI

L. 1575. V seznamu mestnih svetnikov za l. 1575. ni nobenega Frankoviča (fol. 12).

France Frankovič je umrl najbrže konec l. 1574.

Petek, 28. jan., fol. 30—37. Zapuščinska razprava po Francu Frankoviču. Prijavili so se naslednji zahtevniki:

1. Barbara Strusinger. Njena rajnka sestra Evfrozina Frankovič je bila napravila oporoko, iz katere nekatere določbe še niso izpolnjene, tako 150 gld jutrnje (Morgengabe), ki naj jih poravnajo sorodniki, dva pasa iz srebrne žice, en lisičji kožuh, dve kompletne postelji s pernicami in še en srebrn pas (»ain wüest Gurtl mit Silbren leben Khephlen«).

2. Jožef Frankovič, tukajšnji meščan, ki je imel za ženo iz istega zakona rojeno sestro imenovane so-proge mestnega pisarja (sc. Stružnika), zahteva po ženitnem pismu 200 ren. gld za svoje otroke, ki jih je dobil v zakonu s svojo ženo Katarino, pa tudi polovico premičnin.

3. Barbara Strusinger zahteva še tri pasove (Zwey, So von Zognen Goldt gemacht, ain wiest Gürtel die mit Silbrer Leben kheplen beschlagen), 18 lotov težko srebrno betvico, več zlatih in srebrnih okrasnih novcev (»Zwen golden schaw Phennig, jeder per 7 fl, Zwen Silbren Schaw Phennig«), ženski lisičji kožuh (»ain frauen fischswannen Khirschen«) ter platnena oblačila in perilo v smislu oporoke, kolikor še ni bilo razdeljeno.

4. Jožef Frankovič predloži bratovo zadolžnico za 63 gld 23 kr.

5. Isti vlaga listino o nekaterih vinogradih na Krasu pri Sv. Jakobu v rihenberškem sodnem okraju (Am kharst, Zu S. Jäckh, die Im Reiffenwerger Gericht gelegen).

6. Mestni pisar Vincenc Primož Strusinger²⁸ kot skrbnik zapuščine in dedičev rajnkega Viktorja Strusingerja prijavlja zadolžnico za 83 ren. gld.

²⁸ »Strusinger« se je prvotno sam podpisoval kot »Strusnikh«, pozneje je priimek ponemčil. Bil je kot sestra Barbara Frankovičev svak. Stružniki so imeli današnjo Rotovo hišo na Mestnem trgu št. 5. Lastniška vrsta: ok. l. 1600. Stružnikovi (Strusinger) dediči, v hiši je imel trgovino Jakob Saluaton. Iz davčnih knjig ni razvidno, ali je bil kdaj lastnik te hiše. L. 1618. in 1619. je plačal hišni davek Matija Černe (Zerne, pozneje Cergnia), ki je imel tu tudi trgovino, a se 1625. preselil v Trst. Do l. 1651. se kot lastiki navajajo Jakoba Saluatona dediči; 1652.—1666. Janž Gaionzell, pozneje s partikulo »von«; 1667.—1699. (pribl.) njegovi dediči; 1700. (pribl.) —1751. Jakob pl. Schellenburg in dediči; 1752.—1784. dr. iur. Anton Leopold von Schiller, pozneje imenov. von Schildenfeld; 1785.—10. XII. 1790. Marija Ana pl. Garzarolli; do 13. XII. 1799. Jožef Franc Bellotti; nato dr. Anton Jelovšek (Jellouscheg), za njim pa po vrsti Karolina pl. Fichtenau (!), Sikst, Julija in Sabina pl. Fichtenau, Karolina in Jožef Wurschbauer; od 29. XI. 1811. Jožef Wurschbauer; od 3. XII. 1822. kavarnar Colloretto Franc, od 23. VI. 1829. družina Colloretto; od 31. okt. 1850. dr. Edvard Colloretto in Karolina Wieland roj. Colloretto. V seznamu lastnikov je l. 1853. Janez Pavel Zupančič (Suppanzhizh), l. 1877. knjigar Jurij Lercher, l. 1901. August Dreise, l. 1933. in 1938. Ana Roth. Patidenčna hiša je imela do l. 1805. št. 187, nato pa do danes št. 5 na Mestnem trgu.

Foto »Omnia«

SPOMENIK KRALJA ALEKSANDRA V LJUBLJANI PO ODKRITJU

7. *Gašper Hochstetter*, župan,²⁹ predlaga račun za 55 gld 16 kr, ki mu jih je Franc Fr. ostal dolžan.

8. Gospod *Janž Friderik*, grof v Ordeku (Zu Ordegkh) vlaga odlok kranjske deželne gosposke z dne 13. maja 1574.

9. Dediči po rajn. *novomeškem proštu gospodu Juriju Graffu* zadolžnico za 116 tolarjev.

10. *Jakob de Curthoni*, lekarnar in meščan v Ljubljani, račun iz lekarne za 32 gld 28 kr.

11. *Andrej Valch*,³⁰ lekarnar in meščan v Ljubljani, račun 39 gld 27 kr 2 pf.

12. *Notranji svetnik Marks Stettner* račun 32 gld.

13. *Marks Stettner* kot višji mestni blagajnik javlja, da je Franc Frankovič ostal mestu dolžan razne globe, davke in drugo, kar naj se plača iz zapuščine.

14. Zlatar in meščan *Albrecht Glim* račun 5 gld 45 kr.

15. Meščan *Andrej de Alexandrin* dva računa v znesku 87 gld 54 kr, ki jih je Fr. Fr. ostal dolžan njemu in Moscanovim dedičem.

16. Meščan *Miha Scheitt* namesto brata Janeza Scheitta izpisek (Auszug) 9 gld 18 kr.

17. Krojač in meščan *Lovrenc Felser* 15 gld 46 kr.

18. *Jakob Grien* namesto svoje žene in Neže Pisenic zastran rajn. Vida Sunca (Veith Sunez) zadolžnico za 27 gld 30 kr.

19. Isti za 9 kron v zlatu, ki jih je Sunec posodil Frankoviču v gotovini, 13 gld 48 kr.³¹

20. *Pisanka* (die Pissenizin) za dva para sodčkov, ki jih je bila posodila Frankoviču.

21. Meščan *Janž Kharner* zadolžnico za 25 gld.

22. Meščan in jermenar *Jurij Khunst* izvleček za 6 gld 51 ½ kr.

23. *Gregor Schirota* iz Cerknice za 8 gld.

24. *Gospa Felicitas (filicitas)*, vdova po rajn. *Franču Frankoviču*, zahteva na temelju ženitnega pisma 200 gld, jutrne 100 gld in 200 ren. gld zaženila (Widerleg); dalje po 3. členu moževe oporoke 1500 ren. gld »legata«, po 4. členu štiri pare najlepših lanenih rjuh (Reisten Leilacher), štiri namizne prte in štiri brisače; nadalje prijavlja po 5. členu svojo zahtevo na vrt s hišico v *Hrenovi ulici*, po čl. 6. pa star pozlačen srebrni svečnik, v čigar dnu je vrezano njeno ime, in srebrni svečnik, ki ga je dala napraviti iz lastnega srebra, katero je prinesla k imenovanemu svojemu rajnkemu možu.

25. Omenjena gospa Felicitas napravi prijavo namesto *nekega dekleta Barbare*, ki je štiri leta pri njej služilo, pa ni dobilo svojega plačila (Lidlohn). Upa, da se ji bo to tudi izplačalo.

26. *Matevž Khastel* iz Višnje gore za 75 gld, ki jih je (Frankovič) prejel namesto njega od Wipplitscha v Novem mestu za neko surovo sukno.

27. *Blaže špicelj* (Blasse Spizel) od Cerknice za sod vina, ki ga je dal Frankoviču za 2 kroni.

28. Gospod *doktor Baltazar Burger* za zdravljenje rajn. F. Fr.-a in njegove žene 62 gld.

²⁹ Gašper Hochstetter je bil mestni sodnik l. 1565./66. in 1566./67. (po Valv.) ter župan l. 1574./75.

³⁰ Andrej Valch (pisan tudi Volch in pri Valv. Falck) je bil mestni sodnik l. 1584./85. in 1585./86. Valvasor ga zmotno navaja kot župana za l. 1592./93. Tedaj je županoval Vinturino Travan.

³¹ Zlata krona je torej veljala tedaj 1 ren. gld 32 kr.

29. *Štefan Schuretta* od Cerknice. Frankovič mu je ostal dolžan 9 tolarjev za konja, sod in mrvo.

30. *Heller, Tscheischer* (?) od Cerknice za tovarnino (Samer lohn) 8 tolarjev.

31. *Lenart Ambrožič* od Cerknice za meso, ki mu ga je Fr. Fr. ostal dolžan, 27 reparjev.

32. *Luka Neffer* od Cerknice 25 reparjev.

33. *Anton Khokher*, kateremu še dolguje za vola 3 gld.

34. *Ferdinand Tämrrer in Gašper Feldner* 231 ren. gld.

35. *Tomaž Piseniz* po zaznamku 3 gld 45 kr.

36. Jermenar *Jurij Khunst* prijavlja v imenu *Adama*, sina pok. *Blaža Zorca* (Schurz) njegovo terjatev za dediščino. Frankovič je kot jerob upravljal njegovo dediščino, ki sedaj želi priti v njeno last.

37. *Jakob Vipavec (Vipauez)* izvleček (Auszug) 8 gld 31 kr.

38. *Martin Lipec* (Merth Lipiz) od Cerknice za 8 ren. gld, ki mu jih je ostal Fr. Fr. še dolžan, ko je bil pri njem zemljiški najemnik (Pauman).

39. *Matevž Toman* za 25 reparjev, ki mu jih je Fr. Fr. ostal še na dolgu za konja.

40. *Jurij Stružnik* (Strusinger) zahteva v imenu svojega ujca (Vetter?) *Adama Stružnika*, meščana v Wolfspergu (na Koroškem) kot pooblaščenca *Pečnikovih* (Pietschnighk) otrok in dedičev povračilo nekega Frankovičevega dolga, v kolikor še ni plačan.

41. *Jurko Vrbec* od Cerknice (*Jurkho Verwez von Cirkhniz*) prijavlja pismeno zahtevek na 2 kroni in 2 vedri³² ajde.

42. *Luka Frug* je vložil pismeno zahtevo. Vsota se ne navaja.

Vsaki prijavljeni stranki se izda sodno potrdilo, končni »edikt« dan pa se določi na 21. marca.

JOŽEF FRANKOVIČ PRODA HIŠO NUČIČU

Petek, 25. febr., fol. 56. »Mihael Nučič želi, da mu *Jožef Frankovič* »otvori« hišo, ki mu jo je bil prodal; nato sta bila Franc Leberwurst³³ in Luka Stat poslana k ženi imenovanega Frankoviča. Ta naznanita, da je gospa zadovoljna, in dovoli se otvoritev hiše po pooblaščenju *Juriju Strusingerju*.³⁴

Poned., 21. marca, fol. 76 in 77. *Volk Garttner*³⁵ prijavlja v imenu *doktorja Pavla Villingerja* njegovo terjatev napram Franca Frankoviča zapuščini, ker je s težkim trudom lečil njega in njegovo ženo. — Se pripusti in se mu izda prijavno pismo.

Ediktni dan po Fr. Frankoviču se odgodi na 15. april, ker nedostaja odvetnikov (procuratores), ki so nujno zaposleni v deželnem dvorcu (Lanndthaus). Stranke naj se po tem ravnajo.

Iz Višnje gore se je prijavil k Fr. Fr.-ovi zapuščini v imenu svoje žene še Marks Rab. Se tudi pripusti in se mu to piše.

³² 1 Schaff (vedro) = 8 vaganov.

³³ Valvasor navaja Franca Leberwursta kot mestnega sodnika za l. 1586. To pa ne drži. L. 1586./87. je bil sodnik Jakob de Curtoni.

³⁴ O tem ponemčenem priimku glej prejšnjo opombo!

³⁵ Volk Garttner (po Valv. Gärtner) je bil mestni sodnik l. 1575./76. in 1581./82., župan pa l. 1584./85. do vključno 1586./87. Naslednje 1587./88. leto pa ni več on župan, kot trdi Valv., marveč že Jakob de Curtoni.

SMRT JOŽEFA FRANKOVIČA ZAČETEK APRILA 1575.

Petek, 15. apr., fol. 82. Za jerobe zapuščini in otrokom *Jožefa Frankoviča* odredi častiti svet: Marksa Stettnerja, Andreja de Alexandrina, Jakoba de Curtornija in Mihaela Scheita. Le-ti naj skupno in vsak zase zvesto pomagajo dedičem (Die sollen vnnnd wissen Sy samentlich vnnnd sunderlich der Erben Treulich Zuestehen vnnnd bey wonen)«.

JOŽEFOV SIN ANDREJ RUBI BLEJSKEGA VIKARJA GERMANISA IN JESENISKEGA FUŽINARJA HAJNRIHA

Petek, 6. maja, fol. 84. *Andrej Frankovič* naznanja: Janž de Garmanis, vikar na Bledu (Velss), je dolžan njegovemu očetu *Jožefu Frankoviču* okoli 1615 ren. gld. Zato je (Andrej) odpotoval z nekaj pričami (Beystanden) proti Jesenicam in dal tam oceniti imetje omenjenega Germanisa. Ker pa je ta cenitev izpadla nekoliko previsoko, želi, da se mu svetuje, kako naj dalje ravna. Ker je zapuščina njegovega očeta zapečaten, prosi še za nujno inventuro, da se kaj ne pokvari.

V to mestni svet privoli. Kar pa se tiče gospoda Janža Hainricha v Jesenicah, naj se pozove gospod Feliks Tolhopf,³⁶ *rudarski sodnik* ((Pergkhrichter) na Kranjskem, in pri njem naj se poizve, kako se v podobnih primerih postopa zastran prisilne prodaje *fužin* (Cantierung des hamerreich), potem naj se ukrene vse potrebno.

JOŽEFOVI VDOVI ELIZABETI UKRADENA AJDA

Poned., 9. maja, fol. 89. Gospa *Elizabeta*, vdova po rajn. *Jožefu Frankoviču*, je po (svojem zastopniku) Juriju Strusingerju zatožila čuvarja v kruharni Jakoba Tischlerja, da je odnesel nekaj njenega žita ponoči v Sparneglovo hišo. Zahteva, da Tischler to žito vrne, vendar naj se Tischler ne odslovi. — Janez Sparnegl prizna, da ga je Tischler naprosil, če sme pri njem spraviti žito. Nekega večera je dal prenesti žito tja, nato pa je prosil, naj reče, da je njegovo, in ga proda. Ta se je sprva upiral, nato pa je le prodal 12 starov³⁷ po 24 reparjev. Te ajde je ostalo še okoli poldrug mernik (Mernighk). Tedaj je gospa vdova poslala ponj in vprašala, kaj je s tem žitom. Razložil ji je vse tako kot sedaj. Nato se *sklene*, naj dva gospoda govorita o stvari s Tischlerjem.

JOŽEFOV TAST GAŠPER PL. MAVRIČ Z ZAPLATE PROTEŽIRA MLADEGA ANDREJA

Petek, 27. maja, fol. 100—101. Gospod Gašper Mavrič³⁸ je prišel z mladim Andrejem Frankovičem. Želita, da se zapečateni zapuščina rajn. *Jožefa Fr.-a* odpre, da se blago ne bi kvarilo itd. Gospod Mavrič meni, naj bi se *prodajalna* predala mlademu Frankoviču.

³⁶ O Feliksu Tolhopfu glej opombo spredaj! Valv. piše to ime Felix Talhopf.

³⁷ Star je meril 2 vagana ali 4 mernike.

³⁸ Mavriči so bili lastniki Zaplat (Moostal), gradu pod Plešivico med Ljubljano in Vrhniko. (Valv. XI, 382.) V Ljubljani pa so imeli današnjo hišo št. 6 na Novem trgu. V davčnih knjigah se tu beleži l. 1600. in naslednja leta kot lastnik *Adrian Mavrič* (Mauritsch), od 1614. do 1618. dr. *Ecehijel Peverel* (Peuerel D.; Peuerl Doctor), v hiši je pek *Mathes Pechamb*; 1619.—1622. *Abraham Derlač*, mestni pisar, ki je plačal hišni davek že l. 1617., pozneje pa plačeval tudi od obrti (!) po 6 fl; 1623.—1650. *Derlačevi dediči*, v hiši so po vrsti: trgovca Jakob Rott in An-

Res, da je mlad, kolikor ga pa pozna, mu prisoja, da se bo znašel. — Nadalje prosita za prepis očetove oporoke, ki se jima izroči.

Ker se Stettner in Miha Scheitt nikakor ne dasta zlepa pregovoriti, da bi prevzela skrbstvo nad zapuščino *Jožefa Frankoviča*, se sklene, »da ostane gospod Stettner na rotovžu, Scheitt pa da gre na vicedomski stolp (v zapor) in da pod kaznijo 100 zlatih dukatov ne smeta prej na prosto (herab nicht khumen), dokler ne prevzameta tega jerobstva. — Stettner prosi za potrpljenje (begert lufft vnd Zeit); če sprejme Cortoni jerobstvo, se mu tudi on ne bo upiral. — Je pa ostalo pri prejšnjem ukazu.«

JOŽEFOVA PRODAJALNA SUKNA IN VINARNA

Petek, 2. jun., fol. 106. *Andrej Frankovič*, sin *Jož. Fr.-a*, prosi, da se mu izroči *prodajalna sukna*... Gospa vdova pa prosi, da se ji preda *zaloga vina*, katere vrednost je znatna... *Sklep*. Ker jerobi niso vsi tu, naj potrpi, da se sestanejo. Potem se jima po ocenitvi vina in prodajalne preda zahtevano.

Poned., 13. jun., fol. 110—111. Janž Diener zahteva v imenu svojega gospodarja gospoda Kisla (khysel)³⁹ 200 kron, ki mu jih je dolgoval rajn. *Jožef Fr.*

FRANKOVIČI NA ŠTEBERKU PRI CERKNICI

Dus. »Frankovičevi jerobi naznanjajo, da jim gospod deželni glavar noče vročiti zastavila na šteberski urad⁴⁰ (den Saz des Ambt Steberg). Nato se sklene stopiti h gospodu deželnemu glavarju. Ker pa tega sedaj ni doma, se počaka na njegov povratek s (turške) meje (Graniz).«

SKRBNIKI BOGATE DEDIŠČINE

Torek., 14. jun., fol. 112. Jurij Strusinger je imenovan za soksrbnika ter knjigovodjo in faktorja Frankovičeve dediščine. Za ta posel bo prejemal na leto 75 ren. gld.

gelo della Porta ter Jurij Brence, večkrat davčni prejemnik na Novem trgu; 1651.—1687. gospa *Judita Brence*, rojena *Derlač* (Wrenczin geborne Derlätsch, od l. 1655. dalje »wittib«); 1688.—1706. njeni *dediči*; 1707.—1711. *Judita Brence*; 1712.—1785. (?) *Orpheo grof Strassoldo*; 1786. (?) —1795. *Sigismund grof Strassoldo*, za njim pa so vpisani Rajmund Anton in Emanuel grofa Strassoldo; od 20. I. 1795. *Alojzija grofica Strassoldo*, za njo pa do l. 1808. *Bernard baron Rossetti*; 9. sept. 1808.—19. apr. 1831. *Aleksander grof Auersperg*, za njim pa *Anton grof Auersperg*. Hiša je bila »patidenčna«, enako kot sosedna manjša hiša, ki je bila tudi last Strassoldov, nato pa Auerspergov. Večja, nekoč Mavričeva hiša je imela do l. 1805. hišno številko 343, manjša pa 295, po l. 1805. pa imata obe hiši isto številko 221, sta torej prezidani v eno samo. Lastnik je l. 1853. *Rihard grof Auersperg*, l. 1877. pa prenumerirane hiše *Turjaški trg 6 Leopold baron Lichtenberg*, isti je naveden v seznamu hišnih posestnikov l. 1901. L. 1933. in 1938. se v seznamih imenuje kot lastnica hiše št. 6 na Novem trgu *Helena Bretl*. V tej hiši je *Naglasova* pohištvena trgovina.

³⁹ Gre za Janža Kisla, sina bivšega župana Vida Kisla.

⁴⁰ Grad Šteberk med Cerknico in Ložem. Valvasor piše obširno o njem v XI. knj., str. 556.—560. Po gornjem se da sklepati, da so imeli Frankoviči posla s to graščino. Kakšnega, ni razvidno. S tem se more razložiti tudi pojava številnih upnikov iz cerkniškega kraja, ki smo jih našli poprej.

Lenart Hren⁴¹ in sodnik (Janez Jakob Picardo) javljata, da deželni stanovi (Landschaft) ne dovolijo Curtoniju, da bi se ukvarjal s Frankovičevo zapuščino. — Mestni svet se vda, želeč ustreči deželnim stanovom, ugotavlja pa, da ima samo on pravico določati jerobe.

ANDREJ PREVZAME PRODAJALNO SUKNA — KAJ BO S FUZINAMI? — DOLGOVI V GORNJI AVSTRIJI — VDOVA KRČMARICA

Petek, 17. jun., fol. 114—117. Strusinger prosi v imenu Andreja Frankoviča, naj se mu proti zavezi preda prodajalna, ker je sedaj že inventirana in ocenjena. Dalje naj se določi, kako bo z gospodinjstvom, s hrano in drugim, kako z njivami in služinčadjo in kdo bo plačal naklado (Daiz). Upa, da bo morala tudi gospa vdova dati enako zavezo.

Peter Perkhazin vpraša, če mu bodo zalagali fužine (ob man In Im Hamer verlegen will). Sklene se, naj Frankovičevi jerobi ž njim obračunajo in da lahko tudi še dalje trgujejo z njim, vendar naj mu ničesar ne posodijo, marveč se s popisom in zastavo vsega njegovega imetja zadostno zavarujejo, da bo plačal vse, kar je dolžan, ali pa drže za plačilo njegovega bodočega zalagatelja.

Dalje naj jerobi izročijo proti zavezi Andreju Frankoviču v kup prodajalno sukna in ostalo, kot je v inventarju, zato pa mora Andrej Fr. poravnati *dolgove v Lincu in Freystatu*,⁴² presežek pa v štirih letih izročiti jerobom.

Gospa vdova naj bo zvesta mati in dobra gospodinja in naj z vednostjo jerobov vodi služinčad in upravlja podložnike kakor tudi konje in jih prodaja. Naklado za vino, kolikor ga od čepa potoči (imela je torej *krčmo*), je dolžna ona plačevati, kar pa je bilo doslej potočenega, naj poravnajo dediči. Tudi naj ona napravi in podpiše zavezo (die Obligation) in čimprej predloži ženitno pismo.

Petek, 15. jul., fol. 134—135. Za pojasnila glede Frankovičeve zapuščine se prijavljata še Kranjec (Khreiniz) in Logar (Lager) kakor tudi gospod Miha Sajovic (Michel Seueuiz), duhovnik pri Sv. Petru.

Nekdanji Frankovičev služabnik Toman Pisanec (Piseniz) predlaga račun, ki mu jerobi v mnogočem ugovarjajo.

Petek, 29. jul., fol. 143. Frankovičevi jerobi javljajo: Gašper Hochstetter je nekoč vložil večjo vsoto v *železniške (?) fužine* (ain Zeit etwas In Eislinger hamerwerch was merers gelegt vnnd geben), za to hoče sedaj vzeti železa in jekla in se s tem izplačati. To je za jerobe nevšečno.

Po zaslišanju obeh strank se sklene: Ker Fr.-evi jerobi ponujajo g. Hochstetterju gotovino, mora ta brez obotavljanja izročiti snope jekla in železa, kar ga ima v lasti (die Inhabenden Faschen Stachel vnnd Eisen), saj je vendar tudi *gospod Hren dal svoj delež*. — Hochstetter najavlja priziv.

Petek, 5. avg., fol. 149. Za ta dan določena *razprava o zapuščini Franca Frankoviča* se ni mogla vršiti, ker je prišlo premalo strank in je jerob Jurij Strusinger

⁴¹ Lenart Hren, protestant, oče škofa Tomaža Hrena, je bil mestni sodnik l. 1553., 1554. in 1558. (po Valv.), župan pa l. 1565./66. (MAL) ter l. 1566., 1577. in 1578. (Valv.) in l. 1581./82. (Valv. in MAL). † l. 1585. (Kidrič).

⁴² Mesto na Gornjem Avstrijskem.

bolan. Sklene se, da morajo skrbniki dati vso zapuščino v enem mesecu oceniti in položiti račun. Medtem naj se premičnine porazdele in se gospe Felicitas, vdovi po imenovanem Fr.-u izroči pripadajoči delež.

Petek, 12. avg., fol. 150. Lovre Zupan iz Srakovelj (»Laure Suppan von Sragule«, pri Predosljah?) nanzanja, da je dal rajnkemu Frankoviču na račun 80 gld in 1 krono, kar pa mu hočejo gospodje jerobi osporavati. Jerobi poročajo: Fr.-eva vdova se res spominja, da je Zupan dal Fr.-u nekaj denarja, ne ve pa, koliko. — Za mirno poravnavo se določijo: Hren, Pfanner in Jernej Alexandrin.

ŽID TERJA PLAŠČ — FRANCETOVA VDOVA FELICITAS SE POROČI Z LEKARNARJEM AGNELATIJEM

Poned., 29. avg., fol. 156. Tržačanova prošnjaja (Des Triester⁴³ Suplication) proti Frankoviču se sklene izročiti Fr.-jevim jerobom.

Petek, 9. sept., fol. 167—172. Zastran prošnje Erazma Tržočana (Des Erasumb Triester) naj se zasliši *vdova po rajn. Francu Frankoviču, sedaj zakonska žena Vincenca de Angelatyja*,⁴⁴ če ji je zadeva znana in je ta taka, kakor tudi prošnjik, naj se mu *plašč* izroči.

Janez Sonce (Sunze) in njegova mati naj gresta v Vipavo v vinograde in opravita trgatev.

Frankovičevim jerobom se ukaže, naj dajo *obe večji hčeri* dobrim gospem v rejo in uk. Enako naj se pobrigajo za *manjšega sina*, da se bodo vzgojili k dobremu in (hodili) *v šolo* ter se kaj naučili.

Namesto Jurija Strusingerja je imenovan za so-skrbnika Fr.-eve zapuščine Gregor Zurler.

Felicita, vdova po Francu Fr.-u, sedaj soproga Vincenca Angelettija, prosi, da se ji predajo trije pujski, ki jih je sama zredila. Srebrno posodo, zastavljeno za 100 gld, naj jerobi rešijo (lösen).

O predlogu *gospoda Lobestaina* v imenu *njegove hčere gospe Felicite, rajn. Franca Frankoviča vdove, sedaj soproge Vincenca de Angelettija* zastran srebrnine, zastavljene srebrne posode in treh svinjčtet sklene svet, naj glede prvih dveh točk počaka na »ediktni dan«, svinjčeta pa gredo gospe, ker jih je zredila.

Ponovno je bilo treba priganjati Frankovičeve jerobe, tako Francetove kot Jožefove, naj vendar pospešijo svoje delo z računi...

Poned., 10. okt., fol. 188. Z Erazmom Tržočanom ni prišlo do poravnave.

FRANKOVIČEV SVET NA POLJANAH

2. dec., fol. 204. Jagrovi dediči zahtevajo od mestnega pisarja, da takoj položi pri sodišču celotno kupnino za hišo v špitalski ulici.⁴⁵

⁴³ Bržčas žid, seveda ne ljubljanski.

⁴⁴ Pravilno je pisati De Agnelati. Za ilustracijo pa navajamo večkrat osebna in krajevna imena tako, kakor jih je zapisoval mestni pisar. Ta pa jih je pogosto pisal zelo različno. — Zdi se, da Felicitas ni dolgo živela, ker se navaja v matriki iz protestantske dobe (v Nar. muzeju), da je 22. marca 1586. umrla lekarnarjeva žena Vincencija de Agnelatis, 1. maja pa hči Marija Vincencija. — To je bila že druga žena Agnelatijska.

⁴⁵ Mestni pisar Stružnik (Strusinger) je bil, kot že omenjeno, v svaštvo s Frankoviči. Jožef Frankovič je bil v prvič poročen s Katarino Stružnikovo, njegov brat France pa z Evfrozino Stružnikovo.

Petek, 2. dec., fol. 205. Janž Gebhart, oskrbnik na ljubljanskem gradu (Purggraff im Hautschloss Laibach), in Baltazar Pregl zahtevata od jerobov po Jož. Fr.-u, da morajo dati spisati kupnopravno pogodbo za neki svet na Poljanah, ki ga je Gebhart kupil od Pregla z vednostjo pok. Frankoviča. — Fr.-evi jerobi se pismeno izgovarjajo: Doslej ni bilo navada, prodajati svet na Poljanah (an der Pöllan) kupnopravno (In khaufrecht). Baltazar Pregl tudi nima zanj kupnopravnega pisma, zato je tudi oni niso dolžni napraviti.

Sklep. Če Baltazar Pregl predloži od gospe Apfaltre-ricke pravilno kupnopravno pismo, morajo tudi Fr.-evi jerobi dati napraviti gospodu grajskemu oskrbniku kupnopravno pismo proti plačilu desetega novčiča (gegen Erlegung des Zehenden Pfenigs).

Iz prednjega izhaja, da so imeli Frankoviči na Poljanah svet, za katerega se jim je morala plačevati desetina.

DUNAJSKI TRGOVEC PRODAJA LJUBLJANSKEMU SMOKVE

Jurij Schmodrer, služabnik Krištofa Wittibena z Dunaja in pooblaščenec gospe Marjete Straub, predlaga jerobom po Jož. Fr.-u račun za 4 tovore *smokev* v znesku 54 gld, ki jih je bil prodal Frankoviču David Schaller, služabnik Remunda Strauba. — Jerobi pravijo, da v knjigah ne stoji nič o teh smokvah. Sodišče sklene: Ako se zadostno izkaže, se zahteva pripušča.

JOŽEF FRANKOVIČ V LINCU

Dus., fol. 206. Miha Nučič (Michel Nutschitsch) je prišel in prijavil, da je bil posodil Jožefu Frankoviču 500 gld v samih močenigih⁴⁸ (in Lautter Muzenigen) za potovanje v Linc. Sklicuje se na Frankovičevo ženo in njegovega sina Andreja.

Sklep. Nučič naj svojo trdive dokaže.

Poned., 5. dec., fol. 207. Vdova po Jožefu Frankoviču je točila vipavca.

Petek, 9. dec., fol. 209. Končni »ediktni dan« po Francu Frankoviču se določi na 13. januar 1576. l.

Torek, 20. dec., fol. 216. Na pritožbo jerobov po Jožefu Fr.-u Marksa Stettnerja in Andreja de Alexandrina se sojerob Miha Scheitt odločno pozove, da sodeluje.

Petek, 16. dec., fol. 217. Knjigovodji te zapuščine Gregorju Zurlerju se prizna nagrada 60 ren. gld za eno leto.

SODNIKOV SIN ANDREJ ZUNANJI SVETNIK IN GASILSKI NADZORNIK

L. 1587. 31. jul. (s tem dnem se zapisnik začenja), fol. 6. Med *zunanji svetniki* je Andrej Frankovič (Anndre Francowitsch) in tudi »Vincenztz de Agnelatis«. Poslednji je tudi prvi med štirimi gasilskimi nadzorniki (Feuer beschauer) za Stari trg.

MOSCON ZAHTEVA 5000 GLD

14. avg., fol. 11—12. Baltazar Bratec (Walthaser Brattez) kot pooblaščenec *Krištofa Moscona* proti jerobom po rajn. Jožefu Frankoviču zaradi pet tisoč renskih goldinarjev. Zahteva dražbeni postopek (Cannto Recht).

ANDREJEVA HIŠA NA GLAVNEM TRGU

9. okt., fol. 27. Gospod Volk Gartner proti Andreju Frankoviču zastran 2655 gld 41 kr 3 pf. Zahteva prodajo (Span Vnd Erdt⁴⁷) njegove hiše na (Velikem) trgu v mestu Ljubljani, v kateri gospod Andrej Frankovič stanuje⁴⁸ in ki stoji s prednjim delom proti trgu, s stranjo pa na ulici nasproti hiši Vincenca Waatza⁴⁹ in z drugo stranjo ob hiši Sebastijana Fegerja s Črnuč (Von tschernutsch).

Za isto vsoto toži Gartner tudi Jurija Schillibierja. — Zdi se, da je bil Andrej Fr. samo porok.

Dus., fol. 30. Ljubljanski meščan Mihael Hörner terja od Jož. Frankoviča dedičev in jerobov 500 ren. gld, ki jih je bil Jožefu Fr.-u posodil 21. apr. 1571. l.

ANDREJEV BRAT MIHAEL

30. okt., fol. 40. Prvič se omenjata skupno brata Andrej in Mihael Frankovič v razpravi o zahtevi Katarine, vdove po rajn. Gašperju Mavriču, da se ji izplača njena dediščina.

L. 1588. 26. febr., fol. 71. G. Krištof Moscon zahteva od Frankovičevih dedičev plačilo obresti od glavne vsote 5000 ren. gld.

⁴⁷ »Bilka in ruša«, simbolična preprodaja posesti. Dolenc, Pravna zgodovina slov. ozemlja, s. 333.

⁴⁸ Ta hiša Andreja Frankoviča bi utegnila biti današnja št. 3 Pred škofijo. Ker je bila »patidenčna«, je gotovo stala že v 15. stoletju. Vendar se do l. 1713. njeni lastniki ne navajajo v mestnih davčnih knjigah, ker so gotovo bili prosti davka. L. 1713. pa je »zabeleženo, da je prejšnja Fabjančičeva hiša prešla »z božjo pomočjo« v mestno last. Gre gotovo za viteza pl. Fabjančiča ali Fabijaniča, ki je imel tudi vrtove na sedanjem uršulinskem svetu. V mestni lasti je hiša ostala do l. 1719., ko jo je kupil znameniti kanonik Janez Jakob Schilling in ostal zapisan kot njen lastnik do l. 1778. Od tedaj pa do pribl. 1795. je v davčnih knjigah vpis »Herr baron Codelischer Canonicus und Herr Rauberischer Beneficiat«, nato do 5. apr. 1799. barona Codellija kanoniška hiša. Sledi Volbenk baron Codelli, potem pa za pol hiše Jožef in Marija Kalchberg, od 10. julija 1811. do 27. nov. 1832. Jožef in Marija Sparovitz, nato pa Frančiška grofica von Stubenberg. Do l. 1805. je imela hiša št. 233, nato 281, po l. 1877. pa Pred škofijo 4 a in 4 b. Prvega dela je tega leta lastnik Jožef Kordin, drugi pa je Kodelijev kanonikat. L. 1901. je pri istih lastnikih tu št. 3 Pred škofijo. V seznamu hišnih posestnikov za l. 1933. je pri št. 3 a Pred škofijo označen Drogenik Franc, pri 3 b pa Codellijev kanonikat.

⁴⁹ Lastniška vrsta Wazove hiše. Druga polovica 16. stol. gospod Vincenc Waaz, nato do l. 1634. njegovi dediči; 1635.—1640. Jurij Ernest Jarig; 1641.—1652. Janez Benčič (Herr Hans Wentschitsch); 1653.—1678. Benčičevi dediči; 1679.—1680. Carlo Ricardi; 1681.—1706. gospoda Karla Ricarda dediči; 1707.—1728. Carlo Ricardi; 1729. do pribl. 1767. gospod Jožef Hueber, trgovec, od l. 1750. s pridevkom von Hubenfeldt, mestni sodnik v letih 1744./45. do 1746./47. ter 1750./51. do 1752./53. Od pribl. 1767. do 1795. je lastnik te in še dveh sosednih hiš (kot pred njim Hueber) gospod Matevž Franc Kristan (Christan), trgovec. Že l. 1756. sta Wazova in sosedna, nekoč Karischeva hiša prezidani v eno in nosita enotno št. 274. Te nove hiše lastnika sta od 21. II. 1795. do 15. V. 1801. Sebastijan Kristan in dr. Janez Lusner, nato do 26. okt. 1811. Jožef Alton, za njim pa Katarina Alton. L. 1840. in 1853. sta lastnika hiše št. 274 v Lingerjevi ulici Gašper in Marjeta Toman; l. 1877. pa Neža Ullmann v Lingerjevi ulici 3. Hiša je danes del palače zaklada meščanske imovine, Lingerjeva ulica 1.

⁴⁶ Po Tomažu Mocenigu, beneškem dožu (l. 1408.).

ANDREJ IN MIHA IMATA HIŠI TUDI NA DANAŠNJEM
JURČIČEVEM TRGU

17. marca, fol. 80—81. *Andrej Frankovič* želi otvoriti Vincencu de Agnelatisu in njegovim dedičem svojo hišo na Novem trgu, stoječo med hišama Marksa Vidalba in *Mihe Frankoviča*.⁵⁰ K ženi Andreja Frankoviča sta bila poslana Janž Sonce⁵¹ in Luka Petek (Hans Sonze vnd lucass Pettikh). Sklep. Če Frankovič sedaj položi zaostanek 15 gld 30 kr in se v svojem in tudi bratovem imenu zaobljubi, da bosta plačala, kar je oče ostal na davkih dolžan mestu, se otvoritev dovoli. — Obljubi to s prijemom za sodniško palico.

I. apr., fol. 87. Andrej Frankovič je med štiriindvajsetaki, njegov brat *Mihael* pa je (z drugimi) sprejet za meščana.

⁵⁰ Hiša Andreja Frankoviča na »Novem trgu« je današnja severna polovica Doljanove hiše na *Jurčičevem trgu* št. 2, kjer je Moskovičeva prodajalna. Današnja enotna hiša je nastala iz prvotnih dveh, ki sta bili spojeni v eno okoli l. 1752.

Lastniška vrsta severne polovice: Do 17. III. 1588. *Andrej Frankovič*, nato *lekarnar Vincenc De Agnelatti*, za tem do l. 1618. *Janez Krst. Agnelatti*; 1619.—1621. *Jeronim in Vincenc Agnelatti*; 1622.—1645. (pribl.) *Jeronima Agnelattija dediči* (v hiši ima nekaj let trgovino *Krištof Trop*, poznejši pl. *Troppenau*); 1646.—1649. *padar* (Palbierer) *Baltazar Schmeidl*, ki ima od leta 1637. tudi sosedno (proti jugu) hišo; 1650.—1670. *gospod Janez Karel Samtpaur*, ki dobi z l. 1655. plemiški priimek pl. *Samburg*; 1671.—1706. *Janeza Karla* pl. *Samburga dediči*; 1707.—1717. *Karel* pl. *Samburg* (tudi *Sameburg*); 1718.—1739. *lekarnar Janez Peter Sartori* in žena *Ana Eleonora*. *Sartori* je imel sosedno (proti jugu) hišo od leta 1706.

Lastniška vrsta južne hiše: Konec 16. stol. *Miha Frankovič* ali *Marko Vidalbo*, iz besedila ne izhaja jasno, nato *Pavel Crainberger*, potem do l. 1600. njegova *vdova*; 1601.—1621. *čevljar Baltazar Alt* (ta mož je od l. 1604. do 1606. vpisan kot »*Balthasar Stäre*«, prej in pozneje pa ponemčeno kot »*Alt*«); 1622.—1623. *Altovi dediči* (v hiši je razen čevljarja *Lenarta Gabra* tudi *lekarnar Valentin Ciriani*); 1624.—1636. *Martin Burjak* (*Wuriakh*, mestni sodnik l. 1646./47.). *Valentin Ciriani* obdrži lekarno v hiši do l. 1629., nato se priseli *šolnik Janez Commissarius*, od 1632. do 1635. je v hiši *pivovar Kregel* (glej »*Kroniko*« 1937., s. 224). Za *Burjakom* je od 1637. do 1651. lastnik *padar in brivec Baltazar Schmeidl*; 1652.—1661. *lekarnar Ludovik Hauenstain*; 1662.—1672. *Hauensteinovi dediči*; 1673.—1693. *Janez Jurij Tosch*; 1694.—1705. *Toschevi dediči*; 1706.—1739. *lekarnar Janez Peter Sartori*.

Od l. 1740. dalje je lastnik severne in južne hiše *lekarnar Franc Karel Weikhardt*, ki ju je okoli 1752. l. spojil v eno samo hišo in ostal lastnik enotne hiše do pribl. 1765. l., nato pa *dr. med. Karel Avguštin Weykard* do l. 1785.; od 1785. do 21. sept. 1844. *lekarnar Jožef Filip* (*Phillipp*), nato *Frančiška Filip*. — Obe hiši sta bili patidenčni. Spojena hiša je imela prvotno številko 293, po l. 1805. št. 223. L. 1853. je tu »*Obrtnijski trg*« (*Kundschafths Platz* št. 223 in solastniki *Filip Leopold*, *Mazovec* (*Masovitz*) *Felicijana* in *Bosizio Rozalija*; l. 1877. *Preširnov trg* 2, lastniki pa *Alojzija*, *Vincencij* in *Rudolf Eggenberger*; l. 1901. *Jurčičev trg* 2, lastnika *Vincenc* in *Rudolf Eggenberger*. V lastniških seznamih l. 1933. in 1938. se navaja kot lastnica *Antonija Doljan*.

⁵¹ *Janez Sonce* je bil mestni sodnik (po *Valv.*) l. 1602. in 1603., župan pa (tudi po naših virih) l. 1608./09., 1609./10., 1612./13. ter v l. 1613. do približno 15. decembra.

20. maja, fol. 102. *Ljubljanski meščan Sebastijan Andrejčič* toži *ljubl. meščana Miho Frankoviča* za 66 ren. gld 50 kr, ki mu jih je dal proti zadolžnici 6. julija 1585. leta.

JOŽEFOVA VDOVA SE POROČI Z JOŽEFOM ČAVLOM, BODOČIM ŽUPANOM. — BRATA ZANEMARJATA SESTRO

23. maja, fol. 104. *Gospa Elizabeta*, vdova po *rajn. Jožefu Frankoviču*, sedaj soproga *Jožefa Čavla* (*Tschaule*),⁵² se je pritožila proti *Andreju* in *Mihaelu Frankoviču*, da ne preskrbujeta svoje sestre, njene hčere z obleko. — Odloči se, da mora *Andrej Frankovič* čimprej dati napraviti zanjo eno obleko, *Miha Fr.* pa drugo in da hči ostane pri svoji materi, gospe *Čavlovki*.

MIHA ŽALI MEŠČANA HÖRNERJA

15. jul., fol. 120. *Ljublj. meščan Miha Hörner* toži *Miho Frankoviča*, da je toženi danes opoldne med dvanajsto in eno uro pri prodajalni svojega brata gospoda *Andreja Frankoviča*, v prisotnosti *Marksa Stettnerja*, ko ga je tožitelj pobaral zastran obračuna za dolg, zavpil: »Kaj naj dajem temu nečastnemu človeku, temu krivoprisežniku, saj mu nisem nič dolžan. Kar se mu da, je podarjeno... 45 (toliko gld je znašala terjatev) vrvi in 45 vislic mu bom dal.« Tožilec je veliko rajši mrtev kot živ, kakor pa da bi moral prenašati take žalitve svoje časti. Pozval je žaljivca zlepa, naj opozove svoje besede in jih javno prekličje, ta pa ni hotel... Škodo, ki jo trpi na svoji časti, ceni *Hörner* na 1000 dukatov v zlatu.

9. sept., fol. 139. *Dediči po Valentinu Jagru*, ki so se pravdali z *jerobi* po *Jožefu Frankoviču* zastran očetove zapuščine, so končno zmagali celo pri *notranjeavstrijski vladi*. *Andrej Fr.* pa se je še vedno upiral.

9. sept. 1588., fol. 141—142. *Krištof Moscon* še dalje toži *Frankovičeve jero*be za 5000 gld.

TRGOVČEVA ŽENA OKLOFUTA IN OZMERJA ČAVLOVO
PASTORKO URSULO

23. sept., fol. 148. »Zlahtni in častiti gospod *Jožef Čavl*, mestni (notranji) svetnik v *Ljubljani*, toži v prvem naroku častivredno in čednostno gospo *Klaro*, zakonsko soprogo častivrednega in odličnega *Miklavža Stilla*, tudi mestnega svetnika (*Rathsburger*) tukaj v *Ljubljani*, ker je tožena dne 21. julija tekočega 1588. leta nekako med šesto in sedmo uro popoldne, ko je tožilčeva pastorka, mladenka *Uršula*, zakonska hči *rajn. Jožefa Frankoviča*, stala nikomur v napotje pri njeni (sc. tožilkini) rejenki pred imenovanega *Stilla* prodajalno ali hišo, ležečo tu na (*Velikem*) trgu,⁵³ priložila na povsem kazniv in prepovedan način, neupoštevaje sodišče in ne da bi predhodno zaprosila tožnika, *Uršuli* več zausnic (*ettliche Maulstreich Zuegefiegt*), pa se s tem še ni nasitila, marveč jo še javno tu na trgu pred hišo svojega moža žalila (*iniuriert*)

⁵² *Jožef Čavl* (sam se je podpisoval *Tschaul*, v zapisniku stoji *Tschaule*, *Valv.* pa je pisal celo *Tschauller*) je bil župan l. 1600./01. in 1604./05. *Čavl* je bil lastnik današnje magistratne hiše, *Mestni trg* 27, kjer je sedež mestnega poglavarstva in županska pisarna. Mesto je hišo kupilo l. 1650. od *Čavlovih dedičev*.

⁵³ Današnja *Schiffreterjeva hiša* št. 19 na *Mestnem trgu*. *Zgodovino hiše* sem podal v »*Kroniki*« l. 1938., s. 213.

in jo na ves glas zmerjala za nečistnico in tatico (mit heller Stim ain Reuerender huer, vnd diebin gescholten) in, čeprav je on, gospod tožilec, ki se zavzema za svojo pastorko, ki je pri njem v reji in vzgoji, zlepa pozval gospo toženko in tudi njenega soproga Miklavža Stilla, da dokaže prizadeto žalitev ali pa jo javno prekliče in vrne mladenki njeno čast, vendar tega ne more zlepa in brez pomoči sodišča doseči, za kar bi on, tožitelj *rajši bil ob 5000 dukatov v zlatu*, kakor pa da bi s svoje strani kot sorodnik (als befreundter) hotel molčati na to žalitev. — Nato prosi za ukrepe, da gospa toženka napravi javen preklic ali pa storjeno žalitev pravno zadostno dokaže. Predlaga pravdorek in prijavlja ekspens.«

Drugi narok o tej zadevi se je vršil 22 okt.

4. nov., fol. 159. Miklavž Stil se želi zlepa poravnati (suecht gieltlich weeg) v prednji aferi. *Sklep*. Ker mora pri takih zahtevah sodišče iti strankam na roko, da se izognejo dolgotrajnim pravdam in da pripomore k složnosti, kar ukazuje tudi novi potrjeni sodni red, da naj se take stvari sumarno odpravijo, priporoča strankama, da se poravnata...

Dus. Miklavž Still, meščan in trgovec, toži Mihaela Frankoviča za 144 ren. gld 56 kr.

L. 1593. Petek, 21. maja, fol. 8. Frankovičev pooblaščenec Schöbl zahteva od Jožefa Čavla, da poda jerobski račun o Frankovičevi zapuščini. — Se mu to naloži do 21. junija.

DOTA ANDREJEVIH SESTER

5. jul., fol. 17. Janž Mikšič (Hans Michschitsch)⁵⁴ namesto svoje soproge Katarine proti Andreju Frankoviču zastran njene poročne dote in dediščine po materi.

⁵⁴ Janž Mikšič je imel današnjo dr. *Tavčarjevo hišo na Bregu št. 8*. Lastniška vrsta: Do l. 1599. *Gregor Mec* (Mez, Möz), ki je hišo prodal *deželnim stanovom*, le-ti pa *Janžu Mikšiču*, ki je zabeležen v davčnih knjigah kot lastnik od l. 1600.—1603., hišni davek pa je plačal celo že za l. 1598. Od l. 1604.—1606. se navajajo kot lastniki Janža Mikšiča *dediči*; od l. 1607.—1612. plača davke odvetnik Janž Lenart Frydl »iz rok g. Krištofa Schenierja« (ali Scheinerja); za l. 1613.—1615. plačajo hišni davek za Mikšičevo hišo (Migschitschitsch haus) *deželni stanovi*. Opomba v s. z. 1615., fol. 46—47 pove, da so stanovi sicer prodali hišo rajn. Mikšiču, mu je pa nikoli niso »otvorili«, ker ni bil »soluendo«, zato so jo prodali drugemu, končno so jo pa podarili g. *Janžu Lenartu Fridlu* in mu jo »otvorili« v petek, 13. III. 1615. Ta se beleži kot lastnik do l. 1618. Davek pa je l. 1617. plačala *Barbara Strel* (Strölin). 1619.—1625. *Friderika Zwingmana* hiša; 1626.—1706. gosp. *Frid. Zwingmana dediči*; 1707.—1750. *Friderik Zwingman*; 1751. do 2. avg. 1799. g. *Jožef Anton Codelli baron pl. Fahnenfeldt*, pozneje le baron Anton Codelli; nato do 16. sept. 1803. *Franc Karel Weslan*, do 21. nov. 1803. *Jožef Dežman* (Deschman), do 12. jul. 1825. *Janez Recher*, nato pa *Marija Šešek* (Schescheg). V seznamih hišnih posestnikov se beležijo: l. 1840. in 1853. *Marija Šešek*, l. 1877. *Društvo »Slovenska Matica«*, nato dr. *Ivan Tavčar*, l. 1933. pa *Franja dr. Tavčarjeva*. — Hiša je bila »patidenčna«, do l. 1805. je imela številko 325, nato 192, po l. 1876. pa *Breg 8*.

Frankovič izjavlja pismeno, da je pripravljen, dati ji poročno doto in odpraviti tudi druge svoje sestre, o njeni dediščini po materi pa ne ve ničesar in se naj Mikšičevka zanjo rednim potom obrne nanj.

16. jul., fol. 22. Janez Mikšič zopet priganja Andreja Fr.-a. Ta sporoča pismeno, da mu nič ne dolguje. Mestni svet je sit Andrejevega izmikanja in mu je že prej naložil 50 gld v zlatu globe, zdaj pa še 100, če prihodnji petek ne pride s svojimi ugovori zoper Mikšiča pred sodišče.

ANDREJ NA JERNEJEVEM SEMNJU V LINCU

17. jul., fol. 22. Hanns Prindl, trgovec v Welsu, je vložil pozivnico (ain Citations schreiben) proti Andreju Frankoviču zaradi nekaterih sejmskih dolgov. Mestni sodnik v Lincu ga kliče predse na Jernejev semenj. — Sklene se, pozvati Andr.-a Fr.-a pred mestni svet za prihodnji petek pod globo 100 zlatih dukatov.

23. jul., fol. 32. (Odvetnik) Pangriesser zahteva v imenu Janža Mikšiča za njegovo ženo dediščino po očetu in materi od Andreja Frankoviča. (Odvetnik) Friedl zastopa Andreja. Sodišče sklene, da mora Mikšič najprej zasigurati ženitno volilo njegovi ženi Katarini s toliko gotovine, kolikor le-to znaša. Tako se je zavezal v ženitni pogodbi. — Mikšič se pritoži.

JOZEFOVA HČI KATARINA POR. MIKŠIČ JE ŽIVELA 20 LET PRI STAREM OČETU PL. MAVRIČU

Dus., fol. 34. »Plemeniti in častiti (Edl vnnnd Ernuest) gospod Tobija Farest, tajnik deželnega glavarstva na Kranjskem, kot polnomočni pooblaščenec plemenitih in častitih gospodov bratov Jožefa in Adrijana Mavričev z Zaplate (Mosperg)⁵⁵ toži danes v prvem naroku častito in krepostno gospo Katarino, soprogo tukaj stanujočega častitega Janža Mikšiča.

Ko je obtoženki 3. marca 1571. umrla njena mati, gospa *Judita*, zakonska žena rajn. gospoda Jožefa Frankoviča, *rojena Mavrič*, je toženko njen oče rajn. g. Jožef Frankovič kmalu dal k svojemu tastu, sedaj rajnkemu gospodu *Gasperju Mavriču*. Od tega časa je ostala pri starem gospodu Mavriču, po njegovi smrti pa pri njegovih sinovih in nihče drugi kot oni so jo do 3. dec. minulega 1590. leta vzdrževali, kakor je pristojalo, kar je v vsem trajalo celih 19 let in 9 mesecev in znaša hrana po 30 ren. gld na leto, kolikor se je priznalo tudi drugim Frankovičevim otrokom. Gospoda tožnika pa sedaj ne moreta zlepa in brez pomoči sodišča dobiti od gospe obtoženke, ki je sedaj sama svoja gospodarica, hranarino za omenjenih 19 celih let in 9 mesecev, vsled česar trpita 592 ren. gld škode.«

Povrh toži še sam Tobija Forest Katarino Mikšičevo za 48 gld 40 kr (1 gld računano po 60 kr), ki mu jih dolguje za hrano in drugo, kar je izdal zanjo, pa tega denarja ni mogel zlepa dobiti od nje.

Petek, 6. avg., fol. 43. Janžu Mikšiču se na njegovo prošnjo podeli meščanstvo.

⁵⁵ Glej opombo ³⁸.

(Dalje prih.)

STAREJŠI ŽENSKI SAMOSTANI V SLOVENIJI

DR. MELITA PIVEC-STELÉ

V teku 19. stoletja se je naselilo pri nas več ženskih redov in kongregacij, ki so doživeli velik razmah. Postojanke šolskih sester, usmiljenk, Marijinih sester, sester križarskega reda, frančiškank misijonark, šolskih sester de Notre Dame itd. so tako številne, da obsega njih naštevanje v novem občnem šematizmu katoliške cerkve v Jugoslaviji (Sarajevo, 1939.) 25 strani, in da zahtevajo posebno obravnavo. Zato smo se tu omejili na našo starejšo posest.

Med starejšimi samostani samimi pa imamo tri skupine: stare samostane, ki ne obstojajo več, stare samostane, ki še obstojajo, in samostane starih redov, ki so pri nas pa šele nedavno nastali.

Razvoj redovništva v Evropi zaznamuje v glavnem tri dobe, kjer so se nove ustanove v mogočnem valu razširile po vseh deželah: prva je doba benediktinskega reda in njegovih vej; druga je doba redov sv. Frančiška Asiškega in sv. Dominika; tretja je doba redov, nastalih po protestantizmu iz katoliške reforme. Slovenija, košček srednje Evrope, kaže pri nastajanju svojih samostanov iste poteze.

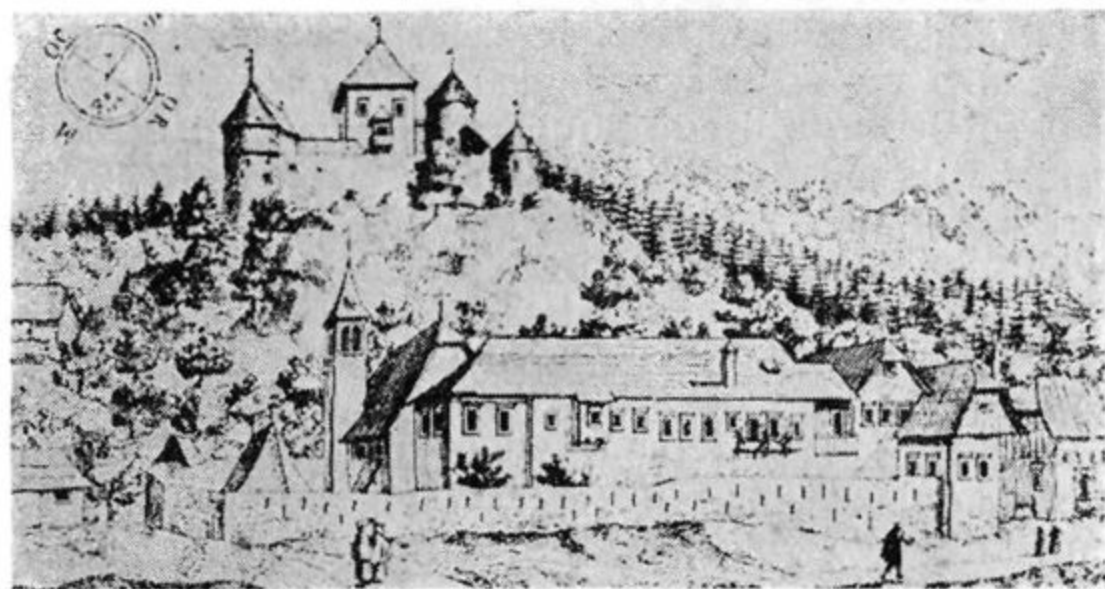
Vendar *benediktinke*, ženski red sv. Benedikta, v naši zemlji niso prišle do polnega razmaha. 1043. ustanovi sicer sv. Hema v *Krki* na Koroškem samostan benediktink; 1041. je ustanovljen samostan benediktink v *Ogleju*, 1278. v *Trstu*; 1332. omenja osamljena listina nune pri benediktinski opatiji *Gornji Grad*, ustanovljeni 1140.; in 1654. ustanovi *Franc Knezić*, glavar na *Trsatu*, samostan benediktink na *Reki*. A krški samostan je ukinjen že 1072., ker so njegova bogata posestva služila za ustanovitev krške škofije, tudi stavbe samostana in njegove cerkve ni več, in vsi omenjeni samostani so *ob robu* našega ozemlja in temu obrobnemu položaju ustreza tudi njihov manjši pomen za nas.

Dominikanke, drugi red sv. Dominika, ustanovljene 1206., imajo pa pri nas tri močne postojanke: *Velesovo*, *Studenice*, *Marenberg*, vse tri ustanovljene v prvi polovici 13. stoletja od domačih plemiških rodbin. (Radi noše: bel habit, črn plašč, črn pajčolan, so imenovali dominikanke bele nune.)

Velesovo (lat. vallis S. Mariae, nem. Michelstetten) pod Štefanjo goro so ustanovili 1238. gospodje s Kamna, ministeriali andeških grofov, in sicer bratje Gerloh, Valter in Veriand, Rikca, vdova pokojnega brata Berona s sinom Veriandom, in Marjeta, hči pokojnega brata Henrika. Podarili so svojo lastniško cerkev sv. Marjete z dohodki in se odpovedali patronatski in odvetniški pravici. Patriarh oglejski Bertold je ustanovno pismo potrdil, podelil samostanu nižjo sodno oblast in samostanu vtelesil župnijo Šenčur; 1352. pa je patriarh Nikolaj še vtelesil župnijo Cerklje. Prve redovnice so prišle iz samostana Ziegelhofen na Dunaju. Priorico so si volile same, patriarh je potrdil volitev v 8 dneh, če ni bilo pritožb. V redovnih zadevah so bile odvisne od dominikancev v Čedadu. Med nunami srečamo znana imena kranjskih plemiških rodbin n. pr. Turjačani, Ostrovrharji, Galenbergi, Lichtenbergi, Peteneki, Apfaltrerni, Ortenburžani itd. Premoženje samostana je stalno naraščalo po dotah, ki so

jih vstopivše nune prinesle s seboj, in z dobrim gospodarstvom (tako n. pr. niso trpele pustih kmetij) in postalo lepo zaokrožena posest. Samostan se je odlikoval po svoji dobrodelnosti do revežev (zlasti Gerlohsteinova ustanova) in pri odkupu krščanskih ujetnikov iz oblasti Saracenov. Podložnikom se je godilo dobro, tlaka ni bila velika (glavna je bila vožnja vina z Dolenjskega). Zato samostan tudi ni trpel od kmečkih uporov, pač pa od turških napadov (zlasti leta 1471. in 1472.), v katerih je služil grad Kamen (Frauenstein) kot zavetišče. 1504. je dovolil patriarh na prošnjo kranjskega plemstva ustanovitev zavoda za vzgojo plemiških hčera. Glede klavzure so imele nune z ozirom na nezdravo lego samostana dovoljenje do skupnega obiska gradu Kamna in pristave in podobno in te olajšave so ostale veljavne tudi po splošni poostitvi klavzure 1742. Notranja disciplina je bila vedno vzorna tudi v protestantski dobi. Samostan je nastopil proti osebam, ki so bile naklonjene protestantizmu, vendar je 1593. papeški vizitator patriarh Franc Barbaro našel samostan v rokah protestantskega upravitelja, ki ga je odstavil. 1732. so začeli zidati novi samostan in novo cerkev, ki je bila 1771. dozidana. Pa že 1782. je postalo Velesovo žrtev odredb Jožefa II. o samostanih, ki se ne pečajo ne z vzgojo mladine ne s postrežbo bolnikov in so zato nekoristni za državo. Gospodarstvo je bilo tudi takrat v sijajnem redu (dokaz je tudi podrobni seznam vseh dajatev samostana velesovskemu župniku, napravljen za župnika Rahneta že po razpustu), saj je bilo Velesovo za Stično najbogatejši samostan na Kranjskem. Zadnje bele nune so dobile dovoljenje, da ostanejo do smrti v samostanu, kamor so se preselile tudi nekatere klarise iz Mekinj. Prazno poslopje je država najprej porabila za vojaško bolnico, do 1826. kot sedež okrajne gosposke; 1850. se je vselil velesovski župnik; isto leto je nastal načrt doma za opešane duhovnike, a ostal je načrt; 1881. so podrli zadnji del, ker ga niso mogli vzdržati; in 1892. se je vselila še šola. Ostala je cerkev s krasnimi slikami Kremser-Schmida in stara božja pot.

Studenice pri Poljčanah (lat. fons gratiae, nem. Mariengnadenbrunn) v dolini pod Bočem je ustanovila leta 1237. Sofija Rogaška, hči Alberta Rogaškega in vdova Rikerja iz Junske doline, in njej sta se

VELESOVSKI SAMOSTAN DOMINIKANK DO 18. STOL.

BIVŠI VELESOVSKI SAMOSTAN DANES

pridružila njena sestra Rikica, žena Otona Ptujskega, in njen brat Henrik Rogaški. 1251. je patriarh Bertold ustanovo potrdil, samostan je bil postavljen in cerkev posvečena Marijinemu Oznanenju. Od kod so prve redovnice prišle, ni znano; v redovnih zadevah so bile odvisne od dominikancev v Ptuju. Patriarh je samostanu vtelesil župnije Slivnico, Poljčane, Laporje in po darilih, dotah in ustanovah v 14. in 15. stoletju so postale Studenice tako bogate, da so veljale kot najbogatejši samostan na Štajerskem. A 200 let trpi samostan radi turških napadov, bojov med celjskimi grofi, Habsburžani in Ogri ter kmečkih vstaj. Večkrat so morale redovnice bežati v utrjeno Bistrico, kjer jim je cesar Friderik III. podaril hišo kot zavetje. V 16. stoletju pa usihajo poklici med plemkinjami, drugih niso sprejeli in samostan je skoro izumrl. Nadvojvoda Ferdinand je nato naselil nune iz drugih samostanov, a zdaj se je pojavil duh protestantizma. Tako je prednica Uršula Zeirer izročila službo oskrbnika protestantu in nastavila na vtelesene župnije protestantsko misleče duhovnike. Bila je odstavljena; a njena naslednica je celo zapustila samostan. Vršila so se že pogajanja, da bi samostan ukinili in njegove bogate dohodke porabili za ustanovitev jezuitskega kolegija, a končno se je vendar patriarh potegnil za obstoj samostana, nova prednica je napravila red in prihodnja vizitacija je poslala zelo povoljno poročilo. 1635. je samostan silno trpel od kmečke vstaje, vendar je v 17. stoletju zidal podružnici sv. Treh kraljev in sv. Lucije in povečal tudi samostansko cerkev, ki je takrat dobila drug naslov: Sv. Trije kralji. V tem in v naslednjem stoletju je bilo med nunami tudi več hrvatskih plemkinj. 1782. je zadel samostan razpust. Redovnice so se dale večinoma sekularizirati (to je, škof jih je odvezal od obljube skupnega življenja) in šle so živeti od pokojnin, ki jih je vlada izplačala iz verskega fonda, k svojim sorodnikom. 1788. je požar uničil del samostanskega poslopja. Pozneje je država prodala samostansko posestvo, ki je šlo iz roke v roko in postalo končno last rodbine Sparovitz.

Marenberg v Dravski dolini sta ustanovila 1251. Seifrid Marenberški in njegova mati Gizela, vdova Alberta Marenberškega, pod svojim gradom na Prvanjski kmetiji. Samostan in cerkev sta bila posvečena Marijinemu Oznanenju. Žena Seifrída, Riharda roj. grofica Klam, je pomnožila darilo in kralj Otokar

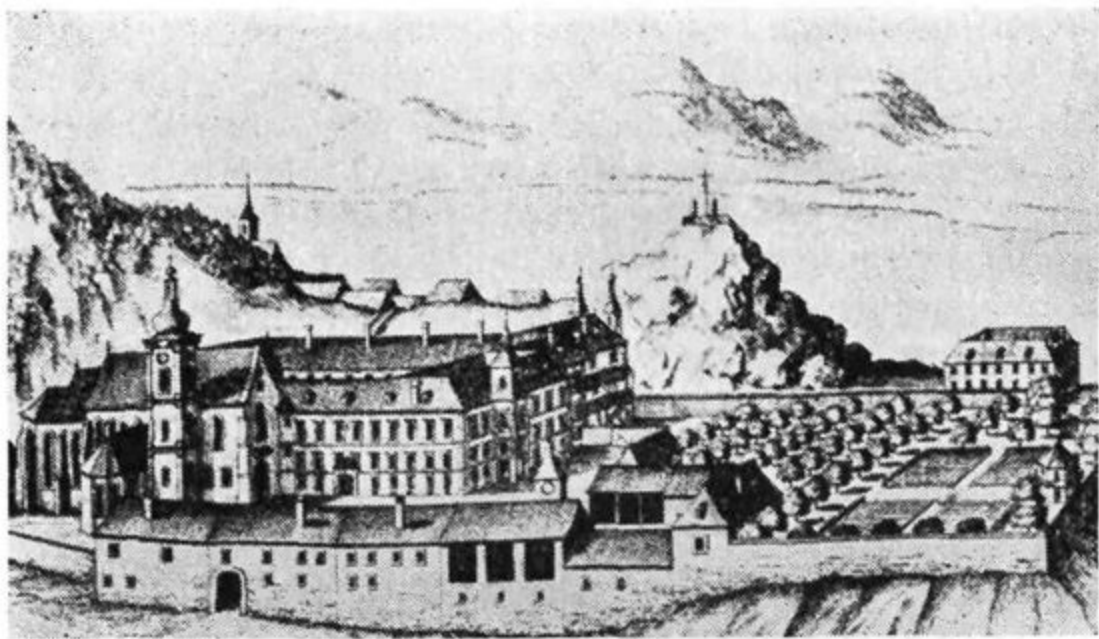
Přemisl je vzel 1272. novi samostan v svoje varstvo. Vendar je bil še isto leto ustanovitelj Seifrid v Pragi obglavljen radi veleizdaje. Od kod so prišle prve redovnice, ne vemo. Priorico so si volile pod nadzorstvom škofa ali njegovega komisarja, škof jo je potrdil. Redovnice v Marenbergu so pripadale skoraj izključno plemiškim rodbinam Štajerske in Koroške in do 16. stoletja je vladala v samostanu dobra disciplina, ki je pa v dobi protestantizma znatno popustila: dve priorici so odstavili radi npravstvenih prestopkov, klicali so novo priorico iz Gradca, ki pa je kmalu umrla, in šele pod njeno naslednico se je vrnil notranji red. Tudi zunanje je trpel samostan večkrat od Turkov in od požarov, 1620. pa je bil v strahu pred kmečkimi upori. 1649. je bilo staro poslopje že podrtija in začeli so zidati novo poslopje, dozidano 1666. — Znak notranje okrepitve je tudi, da je 1666. lavantinski škof Sebastian Pötting klical korske sestre iz Marenberga za svojo novo ustanovo v *Mariji Loreto* pri Sv. Andražu v lavantinski dolini. Bil je pa to majhen samostan, v slabem gospodarskem položaju, ki se je vzdržal le s pomočjo matrne hiše Marenberga. Pri razpustu 1782. so bile v M. Loreto le 3 redovnice, ki so jih poslali k elizabetinkam v Celovec. Cerkev je ostala, samostansko poslopje pa so določili za semenišče lavantinske škofije, končno pa je prišlo na prodaj. — Marenberške redovnice so tudi 1782. zapustile razpuščen samostan in šle večinoma k svojim rodbinam. Cerkev so podrli, kamenje porabili za zidanje hiš v Marenbergu. Samostansko poslopje so porabili najprej, v francoskih vojnah, kot vojaško bolnico, pozneje je postalo deželna hiralnica, končno je prišlo v privatne roke. Stavba je deloma postala razvalina, 1939. je požar uničil še del stavbe. Del, ki je ostal, je zdaj stanovanjska hiša in prizidali so na mestu bivše cerkve tovarno (usnjarno).

Klarise, drugi red sv. Frančiška Asiškega, ustanovljene 1212. od sv. Frančiška in sv. Klare (noša pri nas: rjav habit in plašč, črn pajčolan; tako so naslikane v škofji Loki, v uršulinski kroniki in na hodnikih), so imele pri nas 6 naselbin: *Mekinje, št. Vid ob Glini, Celje, Škofja Loka, Ljubljana, Gorica*, prve 4 iz 14. stoletja, zadnji 2 iz 17. stoletja.

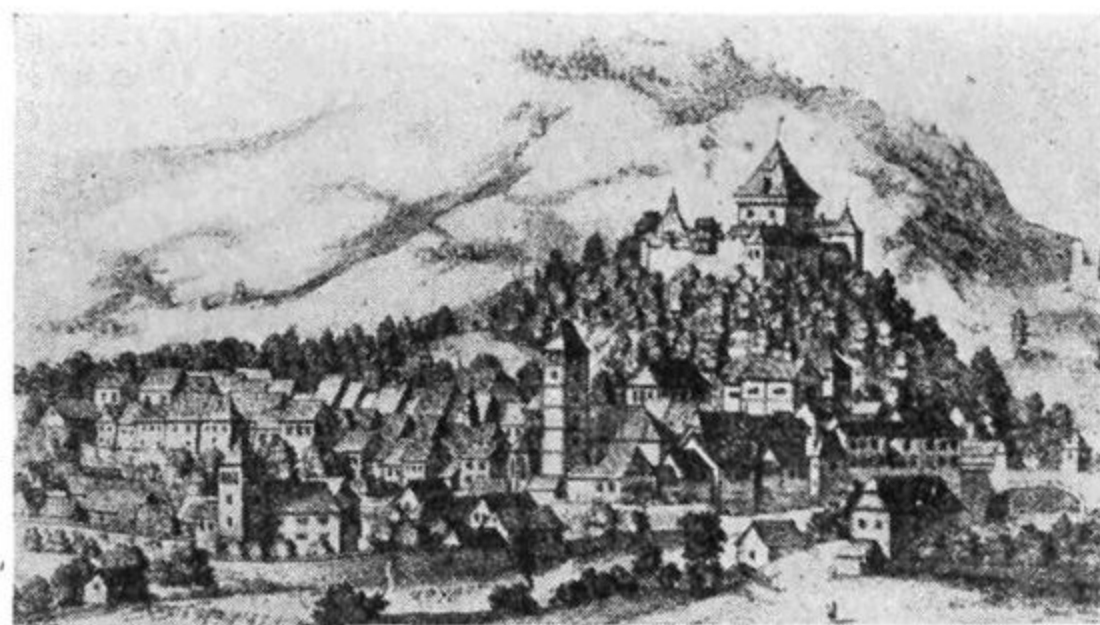
Mekinje pri Kamniku sta ustanovila 1300. Sigfrid in Elizabeta Galenberška. Odpovedala sta se patronske pravici nad cerkvijo, posvečeno Marijinemu Vnebovzetju, a pridržala zase in za svoje naslednike zavetništvo nad samostanom. In kakor je zveza z Galenbergi samostanu silno koristila, tako je vendar

BIVŠI SAMOSTAN DOMINIKANK V STUDENICAH

SAMOSTAN DOMINIKANK V MARENBERGU

SAMOSTAN KLARIS V ŠKOFJI LOKI

pozneje nastal radi tega dednega zavetništva dolgotrajen spor. Duhovno vodstvo samostana so imeli frančiškani. Redovnice so pripadale kranjskim plemiškim rodbinam, opatica je bila 1579. dvignjena v prelatski stan — grbi opatic so še zdaj ohranjeni v cerkvi — in samostan je postal po darilih in dotah zelo bogat. A protestantska doba je tudi tu zrahljala samostansko disciplino. 1593. je bila opatica Suzana Gornjegrajska odstavljena in prepeljana v Velesovo, sicer ne toliko radi protestantske miselnosti, temveč ker je pustila takratnega oskrbnika Galenberga, ki je bil protestant, gospodariti s premoženjem samostana na način, ki ni bil v korist samostanu. Suzana se je po enem letu vrnila v Mekinje, a njena naslednica ni imela lahkega stališča. Šele 1681., z razsodbo cesarja Leopolda, je bil zaključen spor radi zavetništva v korist Galenbergov. Po tej sodbi je Žiga Galenberg 1686. sezidal novi samostan, ki stoji še danes nespremenjen, ki pa je že 1782. zapadel razpustu.

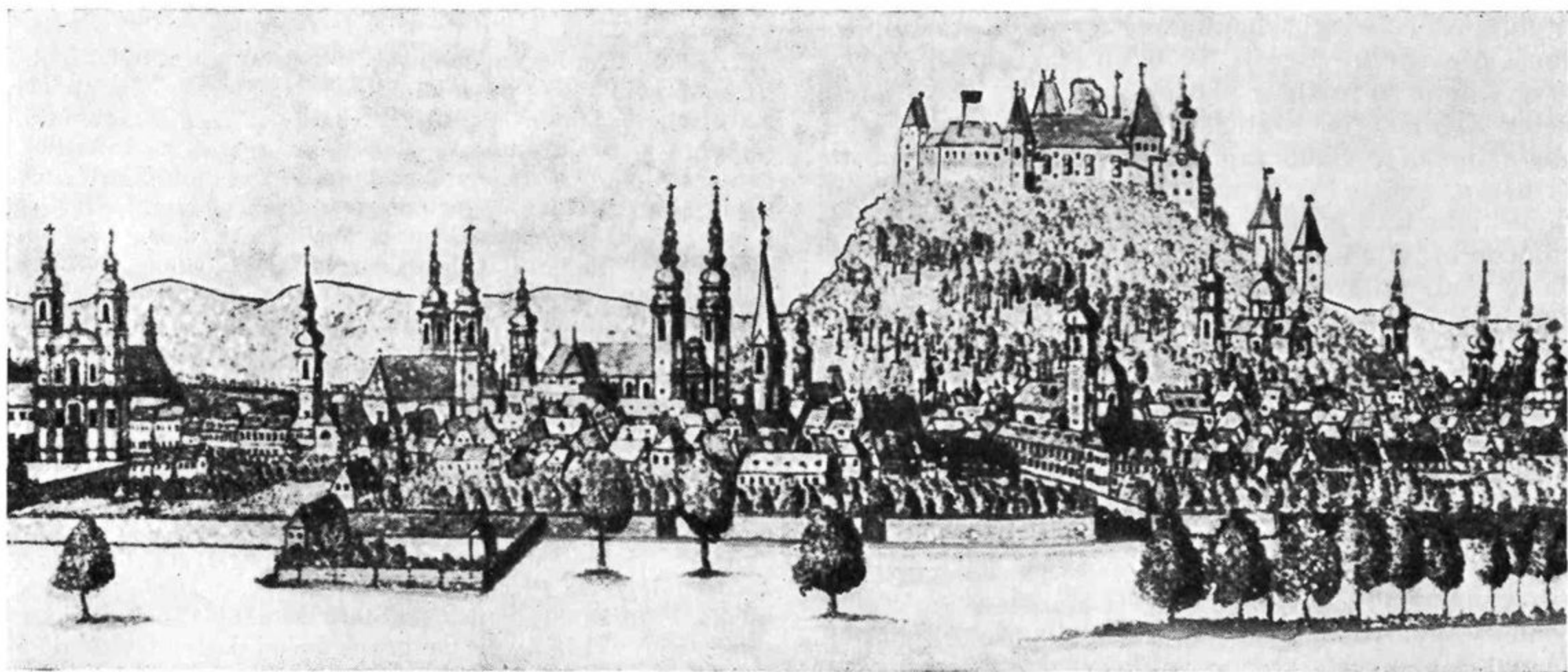
Št. Vid ob Glini na Koroškem je bil ustanovljen med 1320. in 1330. od Konrada Aufensteinskega in njegove žene Diemut v Feldkirchenskem predmestju. Povečal je svojo posest z volili in nakupi, a leta 1543. poročila o njem usahnejo; po vsej verjetnosti je takrat prenehal in bil spremenjen v bolnišnico, ki se

je vzdrževala z njegovim premoženjem. Bolnišnica sama je prišla v 17. stoletju v last jezuitskega kolegija v Celovcu. Ohranjena pa je še stavba — zdaj trgovina — z ostanki fresk.

Celje omenja osamljena listina iz l. 1329.: volilo cesarice Elizabete, vdove Friderika Lepega, samostanu klaris v Celju; drugih poročil o tem samostanu nimamo, pač pa obstoja še ustmeno izročilo, da je bil v eni stranskih ulic nunski samostan.

Škofjo Loko je ustanovil, pod gradom, 1358. kamniški župnik Otokar Blagoviški. Škofjeloški župnik pa je naložil ustanovitelju oz. samostanu trde pogoje — bil je namreč takrat čas nasprotstev med svetno in redovno duhovščino radi večje priljubljenosti redoviških cerkva. Samostan ni bil nikoli tako bogat kakor mekinjski, dvakrat, 1458. in 1660., je pogorel, a samostanska disciplina je bila vedno vzorna, kar je zlasti pohvalila vizitacija l. 1593. V seznamu imen prednic in redovnic se nahaja več meščanskih imen kakor v drugih samostanih. 1782. so jožefinske odredbe zatrle tudi Škofjo Loko, del klaris pa je prestopil k uršulinkam.

V Ljubljani so položili temeljni kamen za samostan klaris 1648. Ustanovitelj je bil Mihael Friderik Hiller, doktor prava, ki je zapustil 60.000 fl. v ta namen.

BAROČNA LJUBLJANA S SAMOSTANOM KLARIS IN URŠULINK

1. Ljubljana — cerkev.

2. Ljubljana — samostan.

3. Škofja Loka.

4. Mekinje.

5. Varaždin.

6. Zagreb.

URŠULINSKI SAMOSTANI

Samostan je stal ob sedanji Tyrševi cesti, kjer je zdaj Ljubljanska kreditna banka, cerkev pa je stala ob sedanji Aleksandrovi cesti. 1656. so blagoslovili cerkev, prve 4 nune so prišle iz Škofje Loke. 1671., ko sta bila Peter Zrinjski in Frančišek Frankopan radi zarote obglavljeni, je vlada zaprla tudi vdovo Ano Katarino Zrinjsko, sestro Fr. Frankopana, in jo hotela izročiti samostanu ljubljanskih klaris v varstvo. A one so se odločno branile in izjavile, da se raje vse izselijo, tako da je vlada od svoje namere odnehala. (Ana Katarina Zrinjska je bila potem zaprta v samostanu graških dominikank, kjer je pa že 1673. umrla.) Ko so ljubljanski samostan klaris 1782. ukinili, je zapisnik zlasti podčrtal njegovo obsežno ekonomijo. Poslopje je postalo vojaška bolnica in provijantno skladišče in to ostalo do zidanja bloka Ljubljanske kreditne banke, palače Viktorije, Praštadione in Poštne hranilnice.

Deželni stanovi v Gorici so že 1623. želeli ustanovitev samostana klaris, a šele čez 30 let, 1653. je bilo poslopje gotovo in gospodarska podlaga ugotovljena. Glavni doprinos je tvorilo volilo barona Chiesa, cesar in stanovi so prispevali; duševni vodja akcije za usta-

novitev pa je bil kapucin Janez Krstnik d' Este. L. 1782. je prineslo ukinitvev samostana.

Če poleg zunanje zgodovine teh samostanov, ki smo jih dozdej navedli, kratko pregledamo notranjo zgodovino, lahko ugotovimo nekatere skupne poteze: čim starejši je samostan, tem trdnejši je; čim manj vplivov od zunaj — zavetništvo je bilo vedno dvorezen meč — tem boljše za samostan. Disciplina je popustila, ko so začeli gledati samostane ne kot hiše molitve in samoposvetitve, temveč kot oskrbovališča plemiških hčera, doba protestantizma je ta razvoj pospešila, doba katoliške reforme pa je prinesla ozdravljenje. (Ena izmed pridig slovečega kapucinskega pridigarja Janeza Svetokriškega v njegovem »Sacrum Promptuarium« nam živahno pokaže, kako je »gnadliva gospodična Gertrudiš grafinja von Turna« bila preoblečena v enem izmed samostanov klaris.) Ukinitvev l. 1782. je zadela skoraj vse samostane v polnem razmahu: gospodarstvo je bilo odlično urejeno, število redovnic in naraščaja je bilo zadovoljivo. V samostanih je cvetela umetnostna obrt — zlasti znan je škofjeloški samostan klaris radi vezenja paramentov in izdelovanja voščenih kipcev — in vsi samostani so imeli obsežne arhive in velike knjižnice, ker so nune mnogo prepisovale. O vsem tem nam je malo ohranjeno*: rokopisi iz Marenberga in knjige iz Studenic so v graški univerzitetni biblioteki, ljubljanska univerzitetna biblioteka pa nima nobene knjige iz Velesovega ali Mekinj, čeprav se knjižnice omenjajo v zapisnikih oz. inventarjih ob razpustu. Bržkone so bile prodane branjevcem, 1 funt 8° za 1 kr. — kakor eden komisarjev poroča. Tudi trnjeva pot praznih poslopij iz roke v roko je pri večini ista.

Poleg močnih skupin dominikank in klaris moramo omenjati bolj osamljena pojava elizabetink in celestink.

Elizabetinke, sestre za strežbo bolnikom (noša: rjav habit, črn pajčolan), ki pripadajo 3. redu sv. Frančiška Asiškega, so dobile 1710. svoj samostan v *Celovcu*. Ustanoviteljica je Celovčanka Marija Katini. 4 sestre so prišle iz Gradca in prejele prvo volilo grofice Terezije Wagensberg, 12.000 fl., za 4 bolniške postelje. V začetku so živele v hiši ustanoviteljice, po-

* Tako hrani magdalenski samostan v Studenicah: *Urkundenbuch des Klosters Studenitz*. Angelegt im steiermärkischen Landes Archive 1888, A. Hytrek, *Zur Geschichte der Chronologie der Priorinnen*, in 4 listine; župnišče pa: *Bruderschaft Buech Der Gnadenreichen Und Aller Orthen Florierenden Erzbruederschaft des Allerheiligisten Rosen Cranzes Welliche widerumben mit müglichster Solemnität und Caeremonys Aaf lang Eyfriges Betrachtung und Begehren der Woll Ehrwürdigen in Gott geistlichen Frauen Frauen Marie Johanna Geborne Wassermanin Auch Ihrer vorgesezter Geistlichen Obrigkeit Einwilligung, Ihro Hochwürd. und Gnaden Frauen Frauen Mariae Annae Veltshacherin, Ord. S. Dominici, derzeits hochmeritierten Frauen Priorin In dem würdigen Gotthaus und Jungfrauen Closter bey unser Lieben Frauen Gnaden Brunn zu Studenitz Renoviert den 4. April Dominica Passionis Durch den Woll Ehrwürdigen Vatter, unnsers Heilligen Prediger Ordens Fratrem Georgium Sailer, derzeits Priorem zu Pettau. Anno 1688., in župniško kroniko Studenic. — Stara knjižnica uršulinskega samostana v Ljubljani pa hrani nekaj knjig iz ljubljanskega samostana klaris (pa samo majhno število, mnogo več iz ljubljanskega kapucinskega samostana).*

časi se je povečalo število sester in bolniških postelj. 1720.—1730. so zidale Elizabetno cerkev. Pozneje pa so nastali hudi časi in obstoj zavoda je bil v nevarnosti. Zavod je rešila nadvojvodinja Marijana, hčerka cesarice Marije Terezije, ki je od 1781. do svoje smrti 1789. živela pri samostanu in mu tako izdatno pomagala, da velja kot druga ustanoviteljica. Takrat je narastlo število postelj na 24. Kot koristna ustanova je zavod tudi prestal l. 1782. in se počasi še povečal.

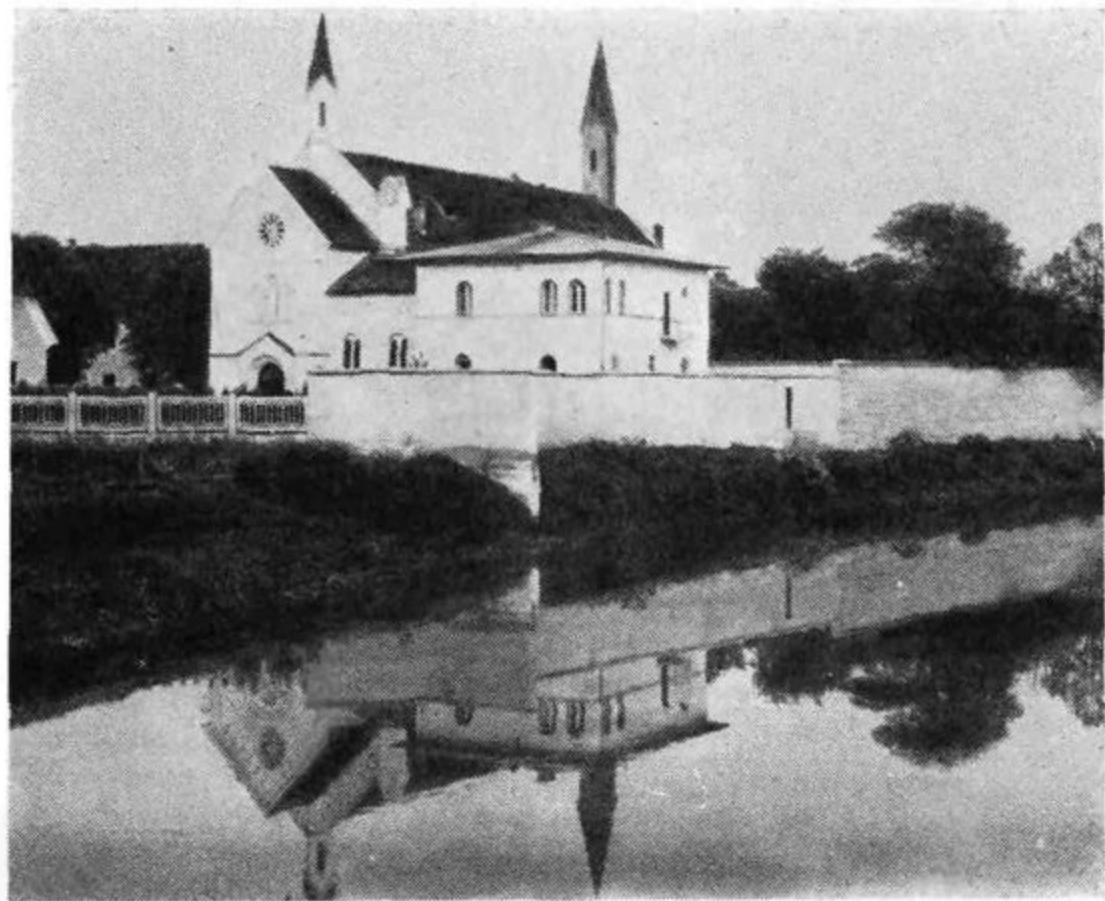
Prav zanimiv primer pa imamo v *Beljaku*. Tam je 1751. 5 žen sklenilo pogodbo za doživljenjsko skupno življenje in cerkvena oblast je pogodbo potrdila. Kupile so hišo, otvorile šolo za deklice, ki je postala 1776. normalna šola, in se 1788. preselile v razpuščen minoritski samostan. Število članic je naraslo. A prišla je francoska zasedba in 1810. je združenje, ki še ni bilo samostan a imelo v sebi osnovo za samostan, prenehalo.

Celestinke (noša: habit bel, plašč sinjmoder, od tod ime, prvotno ime anuncijate) pa so se naselile v *Mariboru*. Ustanovila jih je 1604. bl. Marija Viktorija Fernari pri Genovi. Cesarica Eleonora, vdova Ferdinanda II., je ustanovila tak samostan 1646. v Steyru in od tam so prišle 1760. 3 sestre v Maribor. Ustanoviteljica mariborskega samostana je bila Marija Karolina r. Manzador. 1759. je dobila dovoljenje cesarice Marije Terezije za samostan in za dekliško šolo na stroške samostana. Kupile so hišo na Koroški cesti, jo dale preurediti za samostan in šolo in prizidale na severni strani ob Gospojni ulici (stara Frauengasse) cerkev Marijinega Oznanjenja. Pa že 1782. so morale zapustiti ukinjeni samostan. Poslopje so najprej določili za vojašnico, 1814. pa prodali kresiji. Cerkev je bila tudi prodana, 1865. je postala protestantska molilnica. Zdaj je zopet v privatnih rokah, palača Gödl-Lonoy.

Doba katoliške reforme je stavila v ospredje važnost *vzgoje mladine* in kakor je skrbel za vzgojo *moške* mladine novo ustanovljeni jezuitski red, tako je skrbel za vzgojo *ženske* mladine novo ustanovljeni uršulinski red, in s tem pridemo do tretje močne skupine pri nas. *Uršulinke*, ustanovljene 1535. od sv. Angele Merici v Bresciji z izrecnim namenom: *pouk* in vzgoja mladine, imajo na našem ozemlju 5 hiš, v časovnem redu: *Celovec, Gorica, Ljubljana, Škofja Loka, Mekinje*.

Celovec vidi prve uršulinke 1670. Vid Baltazar Griming je zapustil prvi kapital in deželni glavar je poklical z Dunaja sestre, ki so stanovale v začetku v hiši grofice Ursenböckh in tam otvorile dekliško šolo. 1678. so se preselile v novi samostan poleg stanovske cerkve sv. Duha v Uršulinski ulici. Šola se je razvila, srečno prebredla težave francoskih vojn in iz nje so po vrsti nastali: otroški vrtec, ljudska in meščanska šola, učiteljske (od 1902.) in 8razredna gimnazija (od 1928.). Vse te šole so prešle 1938. v roke države, 1939. tudi sirotišnica, ki so jo imele od 1862.

V *Gorici* je bil samostan ustanovljen 1672. po zaslugi sester Marije in Ane Bonosi. Z Dunaja je prišlo 5 redovnic, med njimi prednica Katarina Lambertina, ki je že uredila nove samostane v Pragi, v Gradcu in na Dunaju. Začetne težave so pa bile take, da so že mislile zapustiti Gorico, ko je srečen preobrat dal prostor, potreben za zidavo samostana in cerkve, ki

SAMOSTAN KARMELIČANK NA SELU PRI LJUBLJANI

je bila posvečena sv. Uršuli in blagoslovljena 1683. Prvotna šola je postala 1778. normalna šola, 1862. se je pridružilo učiteljske. Vojna 1914.—1918. je uničila cerkev in samostan v Uršulinski ulici. Nova stavba se je zidala na drugem kraju, Via Palladio - Monte Santo, preselile so se tja 1927./28. Sedaj imajo sledeče šole: vrtec, ljudsko šolo, strokovno šolo, specialno šolo za vrtnarice, penzionat, razne tečaje.

Ustanoviteljica samostana v *Ljubljani* sta Jakob pl. Schellenburg in njegova žena Ana Katarina r. Hofstetter. Schellenburg je dal na razpolago denar za nakup zemljišča in zidavo samostana in cerkve, ki je posvečena sv. Trojici. 1702. je prišlo 5 redovnic s prednico Margareto Eleonoro iz Gorice. Stanovale so v začetku v hiši ustanoviteljev. 1703. so se začasno preselile v Ederjevo hišo (poleg samostana klaris) in otvorile prvo javno dekliško šolo v Ljubljani. Schellenburg je med tem kupil 3 vrtove in staro hišo na Kongresnem trgu, kamor so se 1707. preselile. 1713. je bil položen temeljni kamen za samostan, 1718. za cerkev, ki je bila 1728. gotova. Šola se je razvila zelo ugodno, celo čas francoske Ilirije ji je prinesel pohvalo. 1855. je bila šola 4razredna, 1871.—1883. 8razredna, 1894. sledi delitev v osnovno in meščansko šolo, 1884. otroški vrtec, 1894. učiteljske in sedaj se izgradi gimnazija (dozdaj 6 razredov).

V *Škofji Loki* so uršulinke prevzele 1782. ukinjeni samostan klaris, otvorile 1783. zunanjo šolo, ustanovile posebne tečaje za deklice iz okolice, 1909. pa učiteljske. 1890. so kupile grad in ga preuredile. Zdaj imajo vrtec, osnovno in meščansko šolo, kmetijsko-gospodinjsko šolo, penzionat. Nekatero redovnico delujejo v misijonih.

Mekinje je kupil ljubljanski samostan 1902. od lastnika barona Apfaltrerna. 1903. so otvorile 8razredno osnovno šolo, ki se je 1919. delila v osnovno in meščansko šolo. Tam je tudi nameščen skupni noviciat jugoslovanske uršulinske province, h kateri spadata še samostana v Varaždinu (ust. 1703.) in v Zagrebu (ust. 1933.).

Delu uršulink v šoli pa je treba dodati še njih obče kulturno delo. Že druga prednica ljubljanskih uršu-

SAMOSTAN MAGDALENK V STUDENICAH

link, Rozalija Lanthieri, je poklonila ustanoviteljici ge. Schellenburg majhen nemški molitvenik, deloma prevod iz francoščine, tiskan 1726. v Ljubljani. V škofje-loških šolskih poročilih so pesmice in igre v prozi, sestavki redovnic, v nemščini, a že 1850. pohvalijo Bleiweisove »Novice« »pravo ljubezen do domačega jezika gospej učiteljic v ljubljanskih nunskih šolah«. Josipina Strus in Alojzija Petrič sta slikarici, učenki slikarja Langusa, Eleonora Hudovernik je skladateljica; Luitgarda Rihar je izdala 1902. Vrlo gospodinjo, Stanislava Skvarča, pesnica, isto leto Spomenico ob 200letnici uršulinskega samostana v Ljubljani, Elizabeta Kremžar več zbirk pesmi; Klementina Kastelic pa je postavila s svojo knjigo Sv. Angela Merici in njeno delo spomenik za 400letnico uršulinskega reda.

Preostane še zadnja skupina samostanov. Zakon 22. decembra 1826. je v Avstriji zopet dovolil čisto kontemplativne redove in tako sta nastali pri nas dve naselbini tega značaja: karmeličanke na Selu in magdalenke v Studenicah.

Karmeličanke (noša: habit rjav, pajčolan črn, plašč bel), ustanovljene 1452. od karmeličanskega generala J. Soretha in reformirane po sv. Tereziji španski, imajo pri nas karmel na *Selu* pri Ljubljani. Ustanovila ga je Ljubljančanka Kristina Bernard 1889., prve redovnice so prišle iz karmela v Baumgartenu pri Dunaju. 1890./91. so zidali cerkev, ki je posvečena sv. Jožefu, po potresu 1895. so morale 1. nadstropje samostana na novo zidati. Naloga reda je molitev in *žrtev* za cerkev, zlasti za škofijo, kjer se nahaja samostan. Karmeličanke na Selu so izdale že vrsto prevodov in originalnih del duhovne vsebine, lani, 1939., ob 50letnici, pa Karmelske spomine.

Magdalenke (noša pri nas: habit bel, pajčolan črn), nastale v 13. stoletju — ustanovitelj ni znan —, ko se je začela širiti prostitucija, imajo poleg samoposvetitve svojih članic posebni namen, *zadostiti* za krivdo padlega ženstva. Zdaj obstojata samo 2 samostana tega reda: eden v Laubanu v Gornji Šleziji, ki je materna hiša za naš samostan, in *Studenice*. Poljske magdalenke so kupile 1885. opuščeni samostan dominikank. Vodijo lastno ekonomijo, korarice se pečajo tudi z ročnim delom, zlasti z izdelovanjem paramentov.

S tem smo končali naš kratki, nujno površni pregled, ker je zgodovina ženskih samostanov v Sloveniji

zelo neenako obdelana, in smo se omejili na porabo tiskanih virov. Še najbolj obdelano je Velesovo, v splošnem pa so arhivi v tem pravcu še malo preiskani. Delo v arhivih bi po vsej verjetnosti razkrilo marsikatero zanimivo potezo ali marsikatero zanimivo osebnost, saj spada delo teh samostanov ne samo v cerkveno, temveč tudi v kulturno zgodovino naše zemlje. Vendar že ta površni pregled zadostuje, da nam pokaže glavne črte razvoja, ki se krije s splošnim razvojem, omenjenim v uvodu, a nastopa pri nas pozneje kakor drugod. Velike naselbine dominikank in najstarejše naselbine klaris so ustanovljene daleč od mest in njihova gospodarska podlaga je naturalna. Mlajše naselbine klaris in vse ustanove mlajših redov pa imajo že mestni značaj in podlaga njihove ustanovitve je denarna. Že dominikanke in klarise se pečajo s poukom deklic, čeprav je ta pouk omejen na pripadnice plemiških krogov, z nastopom uršulink se pa razširja krog učenk najprej na meščanska, potem na kmečka dekleta in sicer — v začetku — v času, ko so bile državne dekliške šole še prav redke. Končno lahko ugotovimo, da je število samostanov, ki so popolnoma zginili, razmeroma majhno, del se je pa ohranil, v nekoliko spremenjeni obliki, v sorodnih rokah.

Seznam literature

Listine in regesti so raztreseni po več zbirkah. Večjih temeljnih del je malo, zato pa več krajših člankov in notic v splošnih delih in samostojno.

Andrejka Rudolf-Franc Planina: Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj. Škofja Loka 1936., 79.

Ankershofen Gottlieb Freiherr von: Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten. Klagenfurt IV (1864.).

Barlè Janko: Kronologična vrsta velesovskih prednic. IMK IV (1894.), 237—242.

Barlè Janko: Velesovski župnik Jožef Rahnè in njegovi dohodki. IMK V (1895.), 16—20.

Bohinjec Peter: Velesalo. Zgodovinski in cerkveni opis. Kranj 1914., 32.

Cren Giov[anni]: Sant'Angela Merici e il suo Ordine (1540—1940). Brevi cenni storici. Gorizia 1940, 72.

Czoernig Carl Freiherr von: Das Land Görz und Gradisca mit Einschluß von Aquileja. Wien 1873.

Dimitz August: Geschichte Krains. Laibach I (1874.), IV (1876.).

Doyé, Franz von Sales: Heilige und Selige der römisch-katholischen Kirche. II. Anhang 2: Die alten Trachten der männlichen und weiblichen Orden sowie der geistlichen Mitglieder der ritterlichen Orden. Leikcig s. a.

Eichhorn Anton P.: Das Frauenkloster des Ordens der H. Klara bei der Stadt St. Veit in Kärnten. Car VIII (1818.), 45, 46.

Feierlichkeiten, Religiöse. Car 35 (1845.), 20.

Fontes rerum Austriacarum. II/1. Wien 1849.

Gruden Josip: Cerkevne razmere med Slovenci v 15. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije. Ljubljana 1908., 146.

Gruden Josip: Samostan Studenice v protestantski dobi. Arhivalni doneski. ČZN V (1908.), 163—168.

Gruden Josip: Suzana Gornjegrajska. Epizoda iz reformacijske dobe. Po listinah iz furlanskih arhivov. Dodatek. Arhivalni doneski. IMK XVI (1906.), 121—128; XIX (1909.), 49—52.

Gruden Josip: Zgodovina slovenskega naroda. Celovec 1912.

- Hermann Heinrich: Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten in Vereinigung mit den österreichischen Fürstenthümern. Klagenfurt. I/4 (1849.).
- Hitzinger Peter: Stiftung des Klosters Michelstätten. MHK IX (1854.), 76—79.
- H[ohenauer] L... F...: Das Elisabethinnen-Frauen-Kloster zu Klagenfurt. Car X (1820.), 47, 49, 51.
- Hyttek Adolf: Sophie von Rohitsch und das Stift und Gotteshaus Studenitz. Studenitz 1895, 44. (S. A. aus Südsteierische Post.)
- Innerhofler Adolf: Eine große Tochter Maria Theresias: Erzherzogin Marianna in ihrem Hauptmonument dem Elisabethinen - Kloster zu Klagenfurt. Jubelgabe zur Feier des 200 jährigen Bestehens vom Elisabethinen-Konvent herausgegeben. Innsbruck 1910, 181.
- Jaksch August von: Die Aufhebung des Minoritenklosters in Villach und dessen fernere Schicksale. Car 85 (1895.), 137—151.
- Jaksch August von: Die versammelten Jungfrauen von Villach. Car 87 (1897.), 53—57.
- Jaksch August von: Monumenta historica ducatus Carinthiae. IV/1, IV/2. Klagenfurt 1906.
- Jaksch August von: Zur Geschichte der versammelten Jungfrauen in Villach. Car 100 (1910.), 43—44.
- Janez Krstnik od sv. Križa: Sacrum Promptuarium Janeza Svetokriškega. Izbral in uredil Mirko Rupel. Ljubljana 1937 (Akademska biblioteka 7).
- Janisch Josef Andreas: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark. Graz II (1885.).
- Kastelec Klementina O. S. U.: Sveta Angela Merici in nje-no delo. Spominska knjiga ob 400letnem jubileju uršulinskega reda 1535.—1935. Ljubljana 1935., 143.
- Koblar Anton: Drobtine iz furlanskih arhivov. IMK I (1891.), 1—38; II (1892.), 30—92; III (1893.), 16—27, 60—66, 101—109, 184—201, 244—252; IV (1894.), 13—30, 73—78.
- Koblar Anton: Grofinja Ana Katarina Zrinjska in ljubljanske klarise. IMK X (1900.), 72—73.
- [Konzerte in der Elisabethinenkirche.] Car 30 (1840.), 3, 5; 53 (1863.), 23.
- Kordesch Leopold: Das Laibacher Kloster der Ursulinerinnen. Blätter aus Krain. IX (1865.), 110—114.
- Kos Franc: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. V (1201.—1246.). Ljubljana 1928.
- Kovačič Fran: K cerkveni zgodovini na Sp. štajerskem v 17. stoletju. Iz bivšega patriarhalnega arhiva v Vidmu na Laškem. ČZN XVI (1920.), 105—117.
- Kovačič Franc: Zgodovina Lavantinske škofije (1228.—1928.). Ob 700letnici njene ustanovitve. Maribor 1928., 489.
- Kovačič Fran: Studeniški požar l. 1788. ČZN II (1905.), 78—82.
- Krankenanstalt, Die, bei den F. F. Elisabethinen zu Klagenfurt. Car 53 (1863.), 143—144.
- (Kren Giov[anni]): Il Monasterio delle Orsoline nei 250 anni di sua esistenza. Discorso detto ... nelle feste anniversary il 4 e il 7 maggio 1922. s. l. et a.
- (Lanthieri Maria Rosalia): Auserlesenes Handt-Büchlein Zu Nutz und Trost Allereinverleibten Brüder und Schwestern der Hoch-Löblichen Bruderschaft Unter dem Schutz der Heiligen Jungfrau und Martyrin Ursulae, Ein frommes Leben und seeligen Todt zu erlangen. Aufgericht in der Kirchen der Allerheiligsten Dreyfaltigkeit bei denen Wohl — Ehrwürdigen Geistlichen Jungfrauen der Gesellschaft S. Ursulae zu Laybach. Laybach 1726, 132.
- Leksikon, Krajevni, dravske banovine. Ljubljana 1937.
- Mantuani Josip: Spomenik iz nunske cerkve v Loki. Carn N. V. VII (1916.), 146—150.
- Marian P.: Austria Sacra. Österreichische Hierarchie u. Monasteriologie. Wien II/4 (1782.); III/5 (1783.); III/6 (1784.).
- Milkowicz Wladimir: Die Klöster in Krain. Studien zur österreichischen Monasteriologie. AÖG 74/2 (1889.), 263—486.
- Nonnenkloster, Das, der Ursulinerinnen zu Laibach. Carniolia I (1838./39.), 333—334.
- Orožen Ignaz: Das Bisthum und die Diözese Lavant. Marburg. I (1875.), II (1878.), III (1880.).
- Parapat Janez: Doneski k zgodovini samostana Velesovskega (Michelstetten). LMS 1872./73. (1874.), 18—32.
- Pirchegger Hans: Geschichte Steiermarks. Graz I (1936.), II (1931.), III (1934.).
- Pokorn Franc: Donesek k zgodovini dominikanskega samostana v Velesovem. IMK III (1893.), 177—184.
- Schell Jakob, von und zu Schellenburg und seine Stiftungen. Laibach 1843.
- Schmutz Carl: Historisch Topographisches Lexicon von Steiermark. Gratz IV (1823.).
- Schrey Raimund: Rückblick auf die ehemals bestandenen Klöster der Clarisserinnen in Krain, insbesondere auf jenes in Laibach. MHK (1860.), 59—61.
- Schumi Franz: Archiv für Heimatkunde. I. II. Laibach 1882—1887.
- Schumi, Franz: Urkunden und Regestenbuch des Herzogthums Krain. II (1200.—1269.). Laibach 1884 u. 1887.
- Secularfeier. — Kirchliche Jubelfeier. Car 27 (1827.), 46, 48.
- (Skvarča Stanislava): Gedenkblatt zur 200jährigen Jubelfeier des Ursulinenklosters zu Laibach 1702—1902. Laibach 1902.
- (Skvarča Stanislava): Spomenica ob 200letnici uršulinskega samostana v Ljubljani 1702—1902. Ljubljana 1902.
- Spomini, Karmelski. Ob 50letnici samostana Karmeličank na Selu. 12. junija 1889—1939. Ljubljana 1939.
- Stelè France: Politični okraj Kamnik. Topografski opis. (Umetnostni spomeniki Slovenije I.) Ljubljana 1922.—1929.
- Stiasny Ljudevit: Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski opis. Ljubljana 1894.
- Šematizam, Opći, Katoličke crkve u Jugoslaviji. Sarajevo 1939.
- Uršulinke — začetnice in širiteljice slovenske ženske kulture. Slovenec 1928., 101.
- Valvasor, Johann Weichard Freiherr von: Die Ehre des Herzogthums Krain. XI (1679.).
- Velésovo, božja pot na Kranjskem. Ljubljana (1872.), 40.
- Velesovo. Zgodovinski in cerkveni opis. Domžale - Groblje 1938.
- Vischer, Georgius Mathaeus: Topographia Ducatus Stiriae. Gratz 1686.
- Visitation, Eine päpstliche, zur Zeit der Kirchenreformation in Steiermark, Kärnten und Krain. Laibach, Blätter aus Krain 1864, 167, 170/171.
- Wallner Julius: Notizen zur Schulgeschichte Laibachs vor der thesesianischen Reform. MMK VI (1893.), 125—135.
- Wilde Franz: Haupttabelle über den Zustand der Unterrichts-Anstalten im Herzogthume Krain. MHK 1860., 63—72.
- Wolf Adam: Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich. 1782—1790. Wien 1871.
- Zahn, Joseph: Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. II. Graz 1879.

ZELENA JAMA

K R A G L V I K T O R

JANEZ GRAJZAR, KI JE POSTAVIL PRVO STANOVANJSKO HIŠO V ZELENJ JAMI

Še mlada zelenojamska naselbina leži v severovzhodnem delu leta 1935. povečane nove Ljubljane.

Glavna dohodna točka v to novejšo ljubljansko naselbino drži iz osrčja Ljubljane po nekdanji Kravji dolini skozi podvožnjak ob tovarni »Zmaj« na Šmartinski cesti. Od tod se razteza v trikotu, ki ga oklepata od jugovzhoda železniška proga, ki se vije proti Zidanemu mostu, od zapada pa tramvajška proga, ki vodi k sv. Križu. Tukaj zaključuje ta trikot črta, ob kateri leži svetokrižko pokopališče, Nove Jarše, poslopje ljubljanske IV. državne mešane ljudske šole (nekdanje šole Sv. Peter pri Ljubljani na polju), ulica »Pod šolo«, ki so jo prekrstili v Gnidovčevo ulico, in poljska pot, ki se spušča od severa proti jugovzhodu za tovarno »Saturnus« do železniške proge.

Iz osrčja Ljubljane drži v Zeleno jamo poleg dohoda skozi podvožnjak ob tovarni »Zmaj« še dvoje dohodov: iz Vodmata skozi dvojen podvožnjak v Tovarniško ulico in iz Zaloške ceste po Pokopališki ulici, ki prehaja ob Kemični tovarni preko železniškega tira iz Sela v Zeleno jamo.

Na ozemlju Zelene jame se stika pet katastralnih občin: Vodmat, Moste, Šmartno, Stožice in šempetrsko predmestje. Mejo od juga proti severovzhodu med šempetrskim predmestjem in Vodmatom tvori sedanja Ljubljanska ulica. Meja med Vodmatom in k. ob. Moste pa teče od vzhoda proti zapadu tik hiše št. 55 v Ljubljanski ulici (tako imenovana »šupa«, nekdanje Praprotnikovo lesno skladišče) do Tovarniške ulice, kjer pod h. št. 32 krene nekoliko proti jugu in zavije med hišama št. 31 in 29 po Zvezni ulici zopet proti vzhodu do železniške proge. Mejo med k. obč. šempetrsko predmestje in k. obč. Stožice tvori dosedanja Doberdobska ulica oz. bodoča Svetokrižka cesta, ki se razteza pred pokopališčem in krene sredi vzhodnega pokopališkega vogala pod Novimi Jaršami na Šmartinsko cesto ob obcestnem križu, kjer sega v kratki razdalji proti severu do šolskega poslopja, ki stoji že na svetu k. obč. Šmartno. »Pot pod šolo« oz. bodoča Gnidovčevo ulica do podaljška Ljubljanske ulice pa tvori nadaljnjo mejo in sicer med kat. obč. šempetrsko predmestje in kat. občino Šmartno.

Vse ozemlje Zelene jame spada od l. 1935. dalje pod mestno občino ljubljansko. V cerkvenem oziru pripada deloma šempetrski župniji, deloma moščanski župniji sv. Družine; mejo med obema tvori Ljubljanska ulica.

Svoje ime je dobila Zelena jama od velike jame, ki se je raztezala v dolžini ca. 600 m v precejšnji širini in globini ob železniški progi od sedanjega podvožnjaka na Šmartinski cesti do podvožnjaka, ki vodi iz Vodmata v Tovarniško ulico. Za gradnjo železniške proge od Celja do Ljubljane so v letu 1849. potrebovali gramoza, poiskali so si ga v neposredni bližini in tako je nastala ob železniški progi velika jama, ki je v teku časa ozelenela. V zadnjih desetletjih preteklega stoletja je služila raznovrstnim namenom: otročad je našla v nji svoja igrišča, bližnji kmetovalci so tja pošiljali svojo živino na pašo, dijaki tedanjih časov še sedaj pripovedujejo, da so se v Zeleno jamo hodili učiti glasne izgovarjave tujih jezikov, katerih so se učili, ali pa nabirat za prof. Pavlina raznih žuželk, ki so se pasle na navlaki, tu sem zneseni, vojaštvo se je posluževalo Zelene jame za vežbališče svojih bobnarjev in trobentačev. Služil je pa ta prostor tudi za marsikateri nepridiprav in tako je Zelena jama postala že tedanjim Ljubljčanom znana na kateri koli način že. Ko so v bližini začeli graditi stanovanjska poslopja, so odnašali v jamo najraznovrstnejše nerabne stvari in razne odpadke. Ko so l. 1906. začeli graditi Kemično tovarno, je le-ta začela Zeleno jamo zasipati.

Še pred graditvijo železnice so se po ljubljanskem polju doli do Posavja, torej tudi po celem zelenojamskem ozemlju, raztezale lepe njive in travniki oziroma pašniki, prepreženi s poljskimi poti in stezami, na mesto katerih so stopile sedanje glavnejše ulice (na pr. Pokopališka, Ljubljanska, Središka, Tovarniška ul.), ki vodijo mimo novovzrastlih domov in bivališč sedanjih Zelenojamčanov. Iz mesta je proti Posavju prvotno vodila le Tomačevska ozir. Šmartinska cesta, ob kateri je bilo nekdanj nekaj znamenj oz. križev.

Znamenit spomenik iz druge polovice 16. stoletja je bilo na zelenojamskem ozemlju kužno znamenje, ki je do l. 1908. stalo na nekdanji Šantlovi njeni, na kateri so zgradili Kolinsko tovarno. To kužno znamenje je natančno opisal † Fr. Podkrajšek v Izvestju

ZELENA JAMA, GRAJZARJEVA ULICA Z ZAČETKOM LJUBLJANSKE ULICE

POGLED NA ZELENO JAMO OD SEVERA PROTI JUGU

Muzejskega društva za Kranjsko.¹ Upodobljeno je pa to znamenje v Grefe-Radicsevi Stari Kranjski.² Radics je namreč domneval, da je bilo to znamenje mejnik nekdanje gosposčine na Fužinah, kamor je pripadala vas Vodmat. Verjetnejše je mnenje † Fr. Podkrajška, ki se mu pridružuje tudi raziskovalec domače zgodovine † zlatomašnik Ivan Vrhovnik,³ da je bilo to znamenje nekak skupen nagroben spomenik Ljubljčanom, ki jih je pobrala človeška kuga ali črna smrt, ki je zlasti močno v Ljubljani divjala v drugi polovici 16. stoletja. Ker je bilo zabranjeno za kugo umrle pokopavati na pokopališčih okoli cerkva, je verjetno, da so trupla teh ljubljanskih nesrečnežev namesto na pokopališču, ki je bilo ob šempetrski cerkvi, pokopali bolj daleč zunaj na ljubljanskem polju. To svojo domnevo pa Podkrajšek lahko še bolj podpre z dejstvom, da so ob kopanju temeljev za Kolinsko tovarno naleteli tam na človeška okostja in lobanje in navaja tudi imena izkopavalcev.

Pa še drugo groblje se nahaja na zelenojamskem ozemlju in sicer ob križišču Središke s Tovarniško ulico na nekdanji »Florjanovi« njivi. Značilno je, da so pri Florjanovih (Vodmat št. 6) že njihovi predniki imenovali to njivo »na britofu« in ko so kopali na tej parcelirani njivi temelje za stanovanjske hiše, so

¹ Fr. Podkrajšek: Kužno znamenje ob Zeleni jami. Carniola II. (1911.), pag. 31.

² Grefe-Radics: Stara Kranjska — Alt Krain, 8a Marterl bei Laibach, 1899 gemalt von Conrad Grefe. (Lieferung No. 2, Wien-Laibach, 1900.)

³ I. Vrhovnik: Med cerkvijo sv. Petra in Ljubljano. Kronika slovenskih mest III. (1936.), pag. 214.

naleteli na več okostij.⁴ Kdo vse je na tem groblju zakopan, ni mogoče dognati. Morda umrli iz šempetrskega zavetišča za gobavce ali iz šempeterskega lazareta teh ali onih, ki jih našteva J. Vrhovnik v prej omenjenem spisu »Med cerkvijo sv. Petra in Ljubljano«. Ljudska govornica pa pravi, da so tam pokopani Francozi, kar pa je malo verjetno.

Kjer se od Šmartinske ceste loči cesta v Tomačevo, je stal do l. 1915. križ sredi dveh starih lip. Vse troje so podrli, ko so v času svetovne vojne delali v vojaške svrhe zasilno železnico v Dravlje. Tir te vojaške železnice je bil ob Zeleni jami nekaj metrov v zemljo poglobljen in zato je vzdrževal osebni promet iz Ljubljanske ulice do podvoznjaka na Šmartinski cesti lesen most, napravljen nad to železniško progo. Od tega mosta, ki so ga podrli l. 1920., je zavila ta železniška proga za Kolinsko tovarno po njivah, na katerih stoji sedaj poslopje »Stavbne družbe«, proti čuvajnici, ki so jo postavili na mestu, kjer je stal omenjeni križ med dvema lipama. Pri tej čuvajnici je opravljala čuvajniško službo ženska — pač znak vojnega časa.

Še dalje proti severu je ob cesti proti Tomačevem stalo med dvema cipresama znamenje Žal. Matere božje, ki je bilo last hiralniških sester redovnic. To znamenje se je moralo umakniti mitnici, ki jo je dalo mesto napraviti ob postanku Velike Ljubljane. To mitnico so pa podrli in jo prenesli tik pokopališča, ko so l. 1938. delali tramvaj k sv. Križu.

Na zelenojamskem ozemlju šempetrske katastrske občine so bili svojčas lastniki njiv in travnikov naj-

⁴ »Slovenec« z dne 10. IV. 1927.

ZELENA JAMA, ŠOLSKO POSLOPJE NA POLJU Z ZAČETKOM NOVE GNIDOVČEVE ULICE

več kmetje iz šempeterskega predmestja (iz Kravje doline in iz št. Peterske ceste), nadalje kmetje »Brnik«, »Navžar« in »Ulčar« iz Vodmata in »Pavliček« ter »Malnar« iz Sela; nekaj malega zemlje so imeli tudi razni kmetje s Posavja. Poleg teh so imeli tukaj nekaj zemlj. parcel baron Codeli in Ljubljanci: gostilničar Arze, mesar Kunovar, usnjar Janesch in trgovec Schantl († 30. VIII. 1910.), ki je okoli l. 1875. na lastne stroške dal prenoviti gori omenjeno kužno znamenje, ki je stalo ob robu njegove njive.

Na ozemlju kat. obč. Vodmat so se raztezale tako imenovane »Dolge njive«, katerih lastniki so bili (vseh razen ene) kmetje iz Vodmata. Vse te njive so se raztezale v precejšnji dolžini od severovzhoda proti jugozapadu druga poleg druge; po sredi pa jih je počez delila v skoraj enaka dva dela poljska pot, sedanja Središka ulica. Vse te v navpični črti ležeče njive je na skrajnem gornjem koncu obrobjala poševno ležeča njiva ob meji k. obč. Vodmat in k. obč. Moste. Obdelovanje njiv so deloma začeli opuščati, ko so izpod njih začeli izkopavati gramoz, ki so ga zlasti mnogo rabili ob zidanju sedanje ljubljanske deželne bolnice. Tako so nastale na ozemlju »Dolgih njiv« večje gramozne jame: Mrakova, Brnikova in Strahova. Sčasoma so njih lastniki začeli posamezne dele svoje zemlje razprodajati in kupci so začeli na kupljenem ozemlju staviti hiše. Na »Dolgih njivah« pred dobrimi 40 leti ni stalo še nobeno poslopje, danes stoji na tem ozemlju že 172 stanovanjskih hiš.

Hiše ob desni strani Tovarniške ulice (št. 1, 3, 3a, 5, 7, 9, 11, 13, 17, 19, 21, 23, 25, 27 in 29), h. št. 1 Moškerčeve ulice in h. št. 14 Zvezne ulice stoje na »Ahcovi« njivi. Pri Ahcu se je reklo veliki kmetiji v Vodmatu h. št. 9, kjer so v prejšnjih stoletjih domovali predniki kmeta Matije Škerla († 6. XII. 1886.). Sedanji gospodar Alojzij Jevnikar, poročen 1905. leta s Frančiško Toni, je prodal posamezne parcele svoje velike njive (p. št. 138) kot stavbni prostor lastnikom gori naštetih hiš.

Poleg Ahcove njive je bila nekdanja »Florjanova« njiva, sestojeca iz treh parcel (p. št. 121 pod poljsko potjo in p. št. 123 in 122 nad poljsko potjo). Ta njiva je bila last Florjanovih iz Vodmata h. št. 8, kjer je gospodaril in še gospodari rod Lavričev. Sedanji gospodar Andrej Lavrič je prodal gornji del njiv lastnikom h. št. 1 in 2 Središke ulice in h. št. 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28 in 30 Tovarniške ulice. Prejšnji gospodar Florijan Lavrič je pa prodal železničarju Matiji Vidmarju svet, ki je sedaj last h. št. 1 Ob Zeleni jami in h. št. 2, 4, 6, 8 in 10 Tovarniške ulice, namreč spodnji del svoje njive, ki so jo, kakor že spredaj omenjeno, imenovali njivo »na britofu«.

Na Florjanovo njivo je mejila »Ahčinova« iz Vodmata št. 6, obstoječa iz dveh parcel (gornja št. 124, spodnja št. 125). Spodnjo je Fr. Židan, vulgo Ahčin († 17. III. 1902.) dal za doto svoji hčeri Frančiški, poročeni Zupančič; gornjo pa je zapustil svojemu sinu Alojziju, ki je prevzel domačijo. Ta dva sta prodala posamezne dele svoje zemlje lastnikom hiš, ki se sedaj nahajajo na nekdanji Ahčinovi njivi in te so: h. št. 5 in 3 Ob Zeleni jami, št. 3 in 4 v Središki ulici, št. 12, 12a, 12b in 13 v Moškerčevi in h. št. 8 v Zvezni ulici.

Zraven Ahčinove njive je bila široka »Županova« njiva, tudi iz dveh parcel (gornja št. 127, spodnja št. 126) sestojeca. Predniki Janeza Ciglarja († 17. V. 1881.), vulgo Župana, so domovali v Vodmatu h. št. 4. Ker so Janezu Ciglerju otroci še nedorasli pomrli, je zapustil svojo imovino sorodniku Janezu Merzelu, ki je l. 1898. poročil Nežo roj. Levičnik. Spodnji del gori imenovane njive je parceliral Janez Merzel sam, gornji del te njive je pa njegova žena Neža Merzel v vojnem času prodala trgovcu Fr. Sušniku, ki ga je po vojni parceliral in razprodal. Po sredi nekdanje Županove njive se vije sedaj Bezenškova ulica, ob kateri so na od Sušnika in Merzela kupljenih parcelah pozidali 22 hiš; na nekdanji Županovi parceli pa stoji poleg teh še h. št. 8 Središke ulice in h. št. 7, 9 in 11 Ob Zeleni jami.

Na Županovo njivo sta mejili dve njivi: nad poljsko potjo »Štamcarjeva« (parc. št. 128), pod poljsko potjo pa »Mrakova« (parc. št. 129). — Štamcarjev dom je bil tam, kjer je sedaj ženska bolnica (Vodmat bivša h. št. 21). Omenjeno njivo (p. št. 128) je Štamcar prodal Dermastiji, vulgo Kamnarju, ki jo je sparceliral. Na tej stojita sedaj h. št. 6 Zvezne in h. št. 18 Moškerčeve ulice. — Pri Mraku v Vodmatu št. 16 (nova hiša Vodmat št. 24) so domovali predniki Janeza Škrjanca, ki je umrl 31. I. 1881. Njegova žena Apolonija roj. Zupančič, je razprodala razparcelirano svojo njivo (p. št. 129) lastnikom hiš Ob Zeleni jami št. 13 in 15, v Pohljnovi ulici h. št. 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13 in 15 in v Središki ulici h. št. 10.

Poleg Štamcarjeve njive je bila »Špenačeva« njiva s parc. št. 131. Špenača iz Vodmata št. 12 so imenovali »ta bogatega špenača«, da so ga ločili od špenača iz h. št. 8. Tam so gospodarili predniki Janeza Černjaka († 16. VIII. 1886.); njegova najmlajša hči je poročila Jakoba Straha iz Sp. Zadobrave, pa je že 24. II. 1881. umrla in Jakob Strah se je drugič poročil z Nežo Bolto, »Taškarjevo« z Obrij, ki je prodala svoje njive v Zeleni jami Andreju Trškani sen., ki je sčasoma nakupil še vse druge, dozdej še nenaštete zemljiške parcele »Dolgih njiv« (p. št. 130, 132, 133, 134, 136 in 137/1, 2, 3).

Andrej Trškan je bil rojen 23. XI. 1845. v Podmolniku v župniji Sostro in je 1869. poročil v Lipoglavu Frančiško Štefančič. Po poklicu je bil mesar in je svojo obrt izvrševal najprej v Orlih pri Rudniku in potem v Bizoviku, dokler ni prišel v Ljubljano, kjer si je l. 1886. postavil v Vodmatu lastno hišo št. 31. Ko mu je 6. I. 1896. umrla žena, se je 15. V. 1898. drugič poročil z Uršulo Celar iz Gumniš pri Šmarju. Ko si je v Vodmatu nakupil več njiv in travnikov, jih je nekaj časa skrbno obdeloval, potem pa začel razprodajati. Umrl je 27. IX. 1911.

K Špenačevemu oz. Strahovemu gruntu je poleg njive p. št. 131, ki je mejila na Štamcarjevo njivo, pripadala zelo ozka sosedna njiva parc. št. 132 (nekdanja »Vrhovčeva«), po kateri teče sedaj gornji del Bernekerjeve ulice, in celotna zemlj. parcela št. 137, ki jo je Strah združil v eno celoto iz prvotnih treh njiv. Od teh je počezna njiva (p. št. 137/1) prvotno pripadala Mrakovemu posestvu, podolžna ob sed. Ljubljanski ulici (p. št. 137/2) županovemu posestvu in le poleg ležeča (p. št. 137/3) je bila že prvotno last Špenačevega posestva, ki je kot tako imenovani Strahov grunt celotno prešel v last Andreju Trškani. Del zemljiške parcele št. 137, zlasti počezno njivo, je Trškan prodal gostilničarju Jerneju Jeleniču, vulgo Majarončku, in le-ta pa oni del, kjer je sedaj Zvezna ulica, Jean B. Pollaku; oba sta potem razparceliran svet prodajala posameznim interesentom kot svet za stavbišča. Na vseh naštetih Trškanovih njivah so nastale te-le hiše: ob sed. Ljubljanski ulici št. 35, 37, 39, 41, 43, 45, 49, 51 in 53; v sed. Središki ulici h. št. 11; v sed. Bernekerjevi ulici ob levi strani h. št. 30, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, in ob desni strani št. 21, 23, 25, 29, 33, 35, 37 in 39; ob Zvezni ulici pa št. 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15 in 17. — Vse naštete Trškanove njive so ležale nad poljsko potjo (sed. Središko ulico), ki se je vila po sredi »Dolgih njiv«.

Pod omenjeno poljsko potjo sta bili ob spredaj omenjeni Mrakovi njivi dve »Vrhovčevi« njivi (p. št. 130 in 133). Pri Vrhovcu so domovali v Vodmatu št. 10 predniki Janeza Kušarja († 30. VII. 1876.), ki je te svoje njive prodal Strahu, ta pa Andr. Trškani. Na teh parcelah so nastale te-le hiše: Ob Zeleni jami št. 17 in 17a, v Pohlinovi ulici št. 2, v Bernekerjevi ulici pa št. 7, 9, 11, 13, 15, 17 in 19.

Na to nekdanjo Vrhovčevo njivo je mejila »Brnikova« njiva (p. št. 134 in 135). Svoj čas so se na Brnikovem posestvu v Vodmatu št. 14 pisali Marn, potem pa Klemenc. Hči Jožefa Klemenca, Ana, se je l. 1899. poročila z Janezom Bričljem in ta je prodala to njivo Andreju Trškani. Na tej njivi so zrastle hiše leve strani Bernekerjeve ulice (št. 8, 10, 12, 14, 18 in 22), h. št. 12 Središke ulice in h. št. 19 Ob Zeleni jami.

Lastniki slednje in skrajne z. parcele (št. 136), ki meji na Vrhovčevo njivo in sega do poti, ki je vodila po sedanji Ljubljanski ulici, so domovali na Sv. Petra cesti št. 53. Tudi to parcelo je kupil Andrej Trškan in jo parceliral. Na nji so vzrastle prve stanovanjske hiše Zelene jame in sicer h. št. 23 in 21 Ob Zeleni jami in h. št. 1, 3, 3a, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 17a, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 31 in 33 Ljubljanske ulice.

Izmed 172 hiš, ki stoje na vodmatskih »Dolgih njivah«, jih je kar 77, ki stoje na nekdanji Trškanovi lastnini.

Severno od vodmatskih »Dolgih njiv« sega ves svet do Gnidovčeve ulice, ki prehaja v poljsko pot za tovarno »Saturnus«, v kat. občino Moste in je bil večinom last vaščanov s Sela.

Ob meji kat. obč. Vodmat — kat. obč. Moste so do ovinka poljske poti, po kateri se sedaj vije Pokopališka ulica, segali pašniki vasi Selo, tako imenovana »Selška gmajna« in sicer na zemlj. parceli št. 540, ki so jo imeli kmetje s Sela porazdeljeno v vrsti od sedanje Ljubljanske ulice proti Tovarniški ulici takole:

ZELENA JAMA, „ŠUPA“ OB GORNJEM DELU LJUBLJANSKE ULICE S PRVIMI HIŠAMI POKOPALIŠKE ULICE

Ahčin (Selo, h. št. 6), Barbarenk (Selo, h. št. 11), Godec (Selo, št. 9), Pavliček (Selo, št. 10) in Malnar (Selo, št. 7). Vsi ti so te svoje pašnike prodali in sicer: Židan Fr. (vulgo Ahčin) mizarskemu mojstru Simonu Praprotniku v Jenkovi ul. 7; Inglič Andrej (vulgo Barbarenk), Snój Janez (vulgo Godec) in Zakotnik Fr. (vulgo Pavliček) tovarnarju Mergenthalerju; Špelko Alojzij (vulgo Malnar) pa čevljarju Žibertu. — Mergenthaler in Žibert sta svoj kupljeni svet prodala Jožefu Oražmu, večletnemu županu iz Most. — Na tej zemlj. parceli št. 540 stoje sedaj ob Pokopališki ulici hiše št. 36, 46 in 48 in Mladinsko zavetišče s kapelo sv. Vincencija; ob Ljubljanski ulici h. št. 55 in 57; ob Koroščevi ulici h. št. 21, 26, 28 in 30 in ob Tovarniški ulici h. št. 32, 34 in 36.

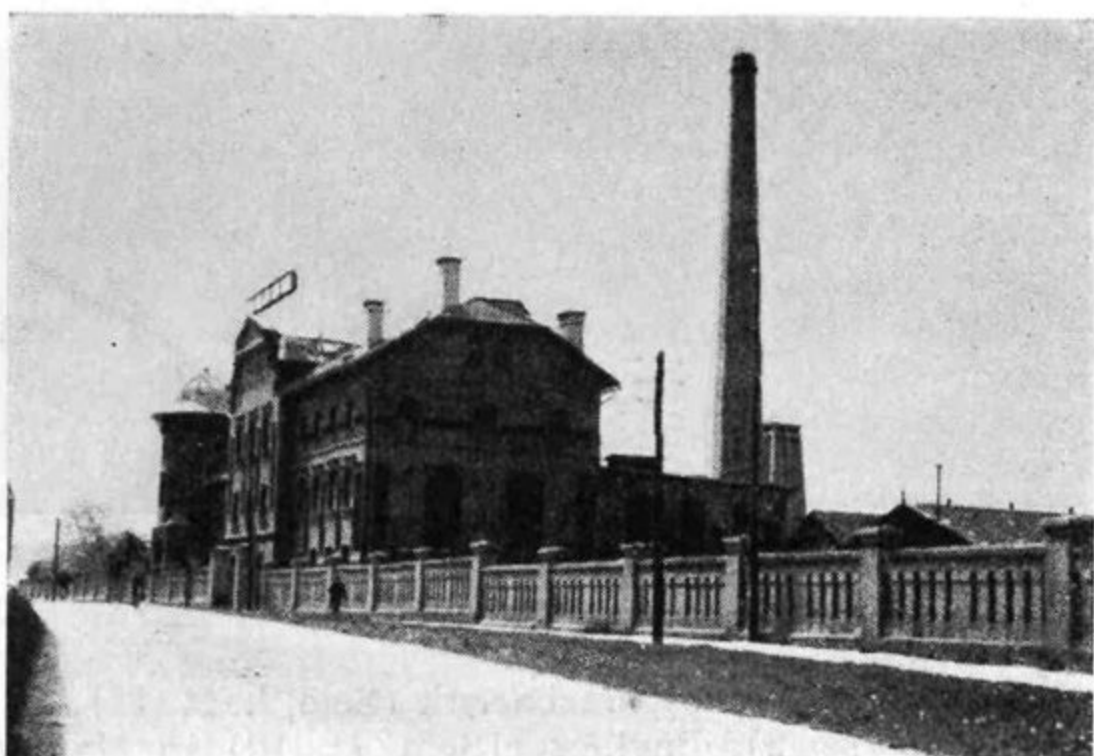
Na »selško gmajno« je mejila njiva parc. št. 539 — prvotna last gospodarjev pri Malnarju (Selo št. 7), ki so jo prodali Fr. Židanu, vulgo Ahčinu, ki jo je pa zopet naprej prodal »špitalskim sestram«; tako so namreč imenovali upraviteljice sedanje hiralnice na Vidovdanski cesti. Le-te so dale to njivo razparcelirati. Na tej nekdanji njivi stoje sedaj hiše št. 29, 31, 33 in 35 Pokopališke ulice, h. št. 63 Ljubljanske in h. št. 2, 12, 20 in 22 Bavdkove ulice.

Poleg te parcele št. 539 leži parc. št. 538, na kateri je bila Medičarjeva njiva. Njena lastnica Marija Rutar jo je prodala mizarskemu mojstru Mihaelu Mišvelju, ki je na njej sezidal 6 stanovanjskih hiš (h. št. 1, 3, 5, 7, 9 in 11 Bavdkove ulice); poleg h. št. 11 ležečo zemlj. oz. stavbno parcelo je Mišvelj prodal zidarskemu polirju Savincu, ki je na njej sezidal hišno št. 13 Bavdkove ulice.

S parc. 540 vzhodno meji parc. št. 541, ki je bila last prednikov Valentina Urbanca, vulgo Šuštarja iz Most št. 44, ki jo je prodal Jožefu Oražmu, ki je na njej sezidal vse hiše sedanje Koroščeve ulice od hišne št. 2 do 19 in jih razprodal posameznim interesentom. Poleg hiš Koroščeve ulice stoje na tej z. parceli še h. št. 4 Bazoviške, št. 21 in 23 Zvezne in št. 31 Tovarniške ulice. — Še naprej proti železniški progi je Slapničarjeva parcela št. 542, na kateri stoji sedaj poslopje meščanske šole.

Na nekdanjo »Šuštarjevo« parcelo (števil. 541) meji ozka, pa dolga Godčeva parc. št. 546, ki se le na zapadnem koncu nekoliko razširi; tudi ta je postala last Jožefa Oražma. Ob zapadnem koncu te z. parcele stoji sedaj hiša št. 37 Tovarniške in h. št. 1 Koroščeve ulice.

Vzporedno s to parcelo se je raztezala do sedanje Pokopališke ulice z. parc. št. 547, ki je pripadala gospodarjem Godčevega posestva. Janez Snój jo je pro-

ZELENA JAMA, KOLINSKA TOVARNA

dal Eliju Predoviču in le-ta Jožefu Oražmu in sicer v dolžini do sedanje Bazoviške ulice. Na tem svetu je dal Jožef Oražem napraviti levo stran hiš Pokopališke ulice od h. št. 16 do 32 in jih razprodal posameznim interesentom.

Del parc. štev. 547, ki leži tik železniške proge, je kupil Jernej Jelenič, vulgo Majaronček, ki je dal tu pozidati novo gostilniško hišo (Pokopališka ulica 14). — Tik te sedanje Lasanove gostilne teče proti Zalogu železniška proga, ob kateri se vije »Pot ob železnici«, od koder drži vhod h Kemični tovarni in k tovarni Saturnus. — Preko Pokopališke ulice po Tovarniški ulici vodi pot do Hrovatove tovarne.

Ta del Zelene jame med železniško progo in Ljubljansko ulico je najbolj gosto naseljen; na tem ozemlju stoji doslej 232 hiš (162 na ozemlju k. obč. Vodmat in 70 na ozemlju kat. obč. Moste).

Prvi, ki se je odločil postaviti v sedanji Zelene jami stanovanjsko hišo, je bil Janez Grajzer. Rojen je bil 18. IV. 1830. v župniji Smlednik na Gorenjskem. Ker so mu zgodaj umrli starši, je moral po svetu; izučil se je klobučarstva in je začel sčasoma v Ljubljani s skromno obrtjo popraviljanja klobukov in slamnikov. Grajzarjeva druga žena Ivana roj. Knez, s katero se je l. 1874. poročil, si je uredila tudi malo trgovino z mešanim blagom. Kmalu po potresu l. 1895. je Grajzer kupil od Andr. Trškana ob Zelene jami nekaj zemlje in se odločil, da si hoče na nji postaviti lastno hišo. Znanci so se mu posmehovali, češ kaj bo zidal hišo na tako pustem kraju in poleg tega še v bližini že od leta 1882. stoječe tovarne za klej, v katere okolici ni dosti čistega in svežega zraka. Ko je l. 1896. Grajzer hišo dozidal, si je sam, dasi že prileten, poleg hiše prirejeval zelenjadni in cvetlični vrt in slednjič je v vogalu vrta postavil še znamenje, od katerega vidimo še dandanes zidne ostanke ob baraki, v kateri je trafika, ki sega v novo kolodvorsko ograjo onstran sedanje ceste Ob Zelene jami. Grajzer je bil namreč globokoveren mož, ki je ob prostem času rad prebiral sveto pismo in Kempčanovo Hojo za Kristusom, zato je to znamenje postavil s posebno pieteto; v srednjo nišo je ustavil kip Srca Jezusovega, ob straneh pa sliki sv. Alojzija in sv. Antona Pad. Dasi si je Grajzer s tako skrbnostjo urejeval svoj novi dom, se sem ni priselil, ampak je ostal s svojo družino v svojem stanovanju

na Martinovi cesti št. 28, kjer je 5. XII. 1908. umrl, zapustivši dve hčeri, izmed katerih je ena poročila učitelja Potokarja, druga pa ima sedaj trafiko na Šmartinski cesti št. 18.

Že l. 1899. je poleg Grajzerjeve hiše postavil lastno hišo (Ob Zelene jami št. 21) železničar Anton Suhadolc, oče inženirja Antona Suhadolca. Po Grajzerjevi smrti je železničar Suhadolc kupil tudi Grajzerjevo hišo (Ob Zelene jami št. 23). Obe sta še vedno last Suhadolčeve vdove Marije roj. Peruzzi, ki ima v svoji prvotni hiši vinotoč. — Začetek naseljevanja v Zelene jami je bil narejen in kar po vrsti so rastle nove hiše, ki so dobivale svoje hišne številke po času svojega postanka in so pripadale ted. vasi Vodmatu. Pri naštevanju postanka posameznih hiš hočem navesti le sedanjo hišno številko in ime ulice, v kateri se sedaj nahaja; zraven pa hočem v oklepaju navesti prvotno, vodmatsko hišno številko in ime hišnih lastnikov v redu, kakor so le-ti kot posestniki posamezne hiše sledili drug drugemu in v katerem času. Pri hišah sed. Bernekerjeve (prej Vodnikove) in sed. Bezenškove (prejšnje Prešernove) ulice bom za prvotno njihovo vodmatsko hišno številko pristavil v oklepaju še njihovo drugo numeracijo, kakor so jo hiše teh dveh ulic pred preimenovanjem in pred sedanjo numeracijo imele.

Takoj v prvih letih tekočega stoletja so nastale okoli Grajzarjeve in Suhadolčeve hiše še te-le: v Ljubljanski ulici št. 3 (59); lastnik Fr. Smole je v tej svoji hiši otvoril gostilno; leta 1921. je prizidal k svoji hiši še hišo 3a (59a) kot last njegovemu sinu Alojziju Smoletu. — Ob Zelene jami št. 5 (68) Jarec Janez, ki mu nasleduje njegov sin Ernest. — V Ljubljanski ulici 5 (69) Kožar Anton (do 1908.); Grčar Lovro (do 1926.); Švigelj Jožef. — V Ljubljanski ulici 1 (70) Kosmač Janez (do 1911.); Boc Anton (do 1918.); Sušnik Fr. (do 1927.); Krušič Matevž in Julijana (do 1937.), ki sta hišo preuredila za gostilno; Malis Fr. in Antonija, ki ima še vedno v hiši gostilno. — Ob Zelene jami 3 (85) Bračun Karel (do 1907.); Skubic Jakob in Terezija. — V Ljublj. ulici 33 (88) rodbina Matevža Žagarja. — V Ljublj. ulici 21 (89) Jurjevčič Fr., čigar hči je hišo l. 1938. prodala sosedom, Črnjačevim. — V Ljublj. ul. 23 (90) Črnjač Jožef. — V Ljublj. ul. 15 (91) Likovič Anton.

Tedaj je † dr. Janez Ev. Krek v Ljubljani osnoval »Slovensko delavsko stavbno društvo«, ki mu je kot prvi predsedoval † prof. dr. Janez Janežič. To stavbno društvo je v svojem delokrogu seglo tudi v Zelene jame in sezidalo hiši, ki sta prešli v last njih članov: v Ljubljanski ulici 7 (92) Gašperlin Janez in Neža; v Ljublj. ulici 9 (93) Oblak Lovro in Marija.

Sredi prvega desetletja tekočega stoletja so posamezni, zlasti železničarji, skoraj tekmovali med seboj, kdo si bo prej postavil v Zelene jami lastni dom. V tem času je nastala cela vrsta hiš Ob Zelene jami in v Ljubljanski ulici, ki je že segala preko Središke ulice. Prve stavbe so tedaj nastale tudi že v sed. Bernekerjevi ulici na prostoru, ki so ga imenovali Jamski trg.

V Ljubljanski ulici so sezidali h. št. 17 (94) Zajc Anton; tej je bila l. 1925. prizidana h. št. 17a kot last Rudolfa Zajca, ki jo je prodal Fr. Mestinjšek; št. 19 (99) Kamnikar Alojzij; št. 25 (100) Kuga Fr. in Marija; št. 27 (101) Alič Anton; št. 11 (103) Škofic An-

ton in Uršula, ki jima nasleduje hči Julijana poročena Robinik; št. 13 (104) Šeme Matevž; št. 31 (109) Stojc Janez; št. 35 (113) Kokalj Frančišek; št. 37 (118) Mišvelj Mihael, ki je hiši l. 1913. pridelal še veliko mizarско delavnico.

V Bernekerjevi ulici št. 17 (105; Vodnikova 11) Kurnik Matevž, ki je hišo prodal Mariji Suhadole, ki jo je prepustila svoji hčeri Mariji poročeni Večerin; št. 19 (106; V. 13) Kušar Fr. (do 1918.); Sovre Blaž in Marija (do 1921.), ki sta svojo hišo prepustila rejenki Tereziji Fabjan, prvič poročeni Franko, drugič poročeni Javoršek; št. 15 (114; V. 9) Velkavrh Valentin in Apolonija, ki jima nasledujeta hči Frančiška poročena Rupnik in njena sestra.

V letu 1905. je zidal Andrej Trškan za svoje sinove dve hiši in sicer v Bernekerjevi ulici 13 (110; V. 7) za sina Andreja, ki je poročil Terezijo Avšič, ki je kot vdova poročila Mihaela Grčarja, sedanjega gospodarja. Ob Zeleni jami pa je Trškan zidal hišo št. 17 (111) svojemu sinu Jožefu, ki je hišo prodal Janezu Peklaju, ki je poleg te zgradil še hišo št. 17a (169) in je moral l. 1914. v vojno, iz katere se ni vrnil; Peklajeva vdova Marija roj. Šmon je poročila potem Matijo Weithausserja, ki je sedanji gospodar hiš št. 17 in 17a Ob Zeleni jami, kjer so v onem času nastale še sledeče hiše:

Ob Zeleni jami št. 1 (112) Vidmar Matija, ki mu nasleduje hči Filipina poročena Resman; št. 19 (53) Preskar Anton in za njim njegova hči Avgusta poročena Zupan (do 1926.). Sedanja lastnika sta Torkar Jožef in njegova žena Antonija, ki imata v hiši trgovino z mešanim blagom; št. 11 (120) Grdina Matevž; št. 13 (124) Dolničar Matija; št. 15 (125) Brinovec Fr.; št. 7 (132) Petač Janez; št. 9 (131) Majcen Jakob in Alojzija, ki jima nasleduje sin Majcen Anton.

V Bernekarjevi ulici pa: h. št. 7 (128; Vodnikova 1) Gale Janez; šte. 9 (127; V. 3) Zupančič Janez (do 1909.); Mohor Matija; št. 11 (119; V. 5) Ograjšek Jožef, ki je pa še nezgotovljeno prodal Ani Vodnik; po njeni smrti jo je kupila Terezija Maver in jo vnovič prodala.

V tem času so nastale že prve stavbe v sed. Tovarniški, Središki in Bezenškovi ulici:

V Tovarniški h. št. 6 (123) Poravne Jakob in Frančiška (do 1916.); Herga Alojzij; št. 2 (122) Jeras Jernej in Amalija, ki jima nasleduje sin Valentin; št. 4 (130) Bračun Karel (do 1909.), ki je zaradi odhoda v Ameriko prodal hišo Mihaelu Šornu; št. 1 (134) Stojan Lovro in Neža.

V Središki h. št. 11 (126) Pavlič Matija in Frančiška.

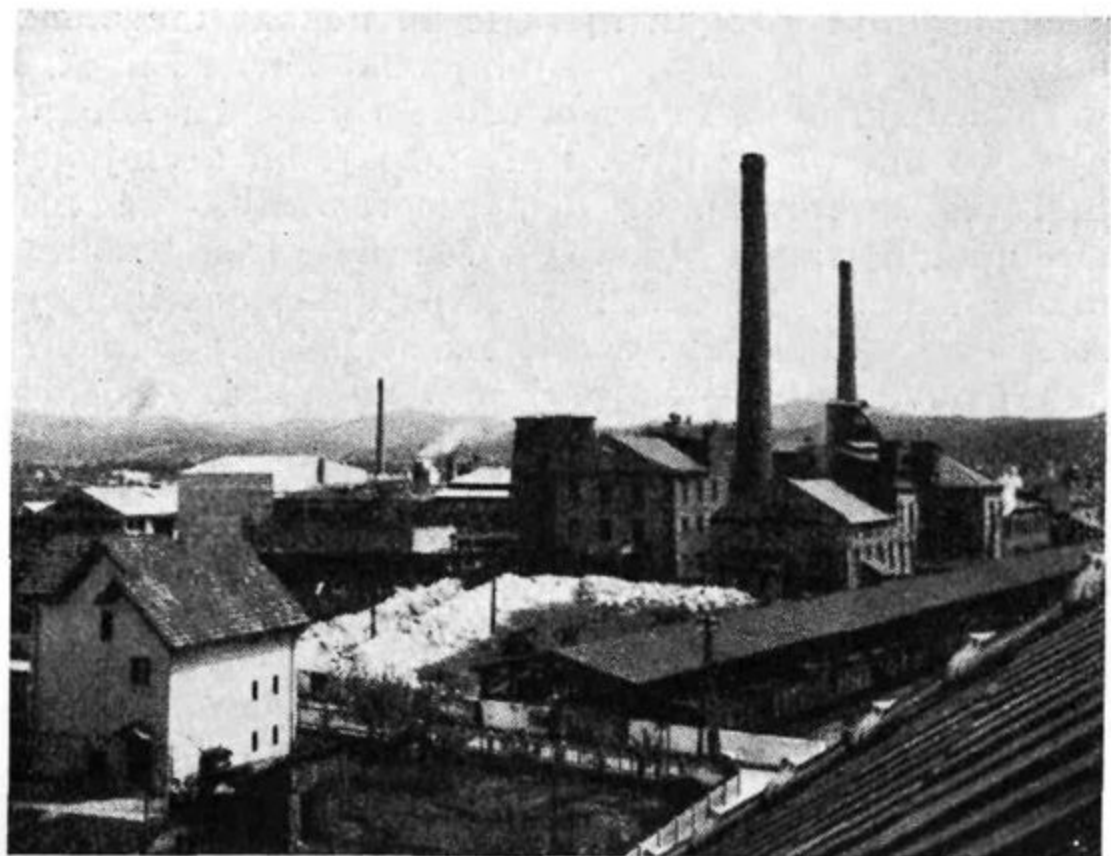
V Bezenškovi h. št. 6 (136; Prešernova 4) Bizjak Anton (do 1909.), Abulnar Gašper; št. 7 (150; Pr. 3) Zrimšek Karel.

Svetu, na katerem so bile postavljene prve hiše Bezenškove ulice, so rekli »Za vrta«. Tod je več parcel nakupil Fr. Jerko, zidarski mojster iz Podboršta pri Črnučah, ki je na njih pozidal več hiš in jih interesentom prodajal.

Še pred letom 1910. so nastale:

V Pohlinovi ulici št. 3 (129) Rupar Janez; št. 1 (139) Milošič Andrej, ki mu nasledujejo sinovi; št. 2 (140) Kržan Valentin.

V Bezenškovi ulici št. 5 (149; Prešernova 1) Čop Karel (do 1913.); Reš Karel (do 1937.); Jenko Janez;

ZELENA JAMA, KEMIČNA TOVARNA

št. 10 (147; Pr. 8) Krušič Matevž, ki je imel tukaj mesnico; nasleduje mu v isti obrti njegov sin; št. 11 (156; Pr. 5) Šembrek Rupert in Terezija; št. 13 (157; Pr. 7) Lipovec Mihael (do 1922.); Vencajz Slava.

V tem času je od Vidmarja kupil nekaj Trškano-vega sveta Janez Smole iz Tomišlja in si je v Ljubljanski ulici sredi že stoječih hiš postavil hišo št. 29 (144). Kmalu potem je v isti ulici postavil hišo št. 39 (167) Cimperman Jožef, ki jo je l. 1914. prodal svojemu bratu Lovrencu in ta pa l. 1927. Ladislavu in Heleni Magolič.

V zadnjih treh predvojnih letih so se z naselji pomnožile zlasti Središka, Bernekerjeva in Pohlinova ulica:

Središka 8 (170) Schlamberger Janez; 10 (183) Hartman Fr. sen. in jun.; 12 (141) začel zidati Kušar Fr., od katerega jo je kupila Kuga Katarina, ki je kot vdova poročila Antona Bačnika, ki je posestvo prodal l. 1926. Štefanu Hlasneku, od katerega ga je kupil mesar Rode Janez.

Pohlinova 5 (172) Auernik Jakob (do 1916.); Sluga Fr.; 7 (173) Ježovnik Janez; 9 (178) Ostank Fr.; 11 (179) Zitterschlager Jožef; 15 (190) Jernejčič Fr. in Katarina; 13 (195) Skale Jožef.

Bezenškova 16 (165; Pr. 12) Čepeljnik Fr. (do 1913.); Gvardijančič Alojzij.

Bernekerjeva 30 (163, Vodn. 16) Gerl Anton; 18 (182; V. 10) Jerko Fr. (do 1916.); Poravne Jakob in Frančiška; 10 (197; V. 4) Krošelj Fr. (do 1922.); Kučič Danica (do 1928.); pek Vidmar Vinc.; 8 (196; V. 2) Rutard Marija, katere mož se ni vrnil iz vojne in se je vnovič poročila z Vojislavom Radosavljevičem, od katerega je hišo kupil mesar Rode za svojega sina Ludovika. To hišo je dozidal Fr. Jerko šele v vojnem času.

V predvojnem času sta bili l. 1913. še dodelani Peklajeva [Tov. št. 8 (191)] in Kobolova [Tov. št. 10 (192)] hiša v Tovarniški ulici. V Bernekerjevi ulici je dal Jožef Oražem iz Most pozidati hišo št. 23 (211; Vodn. 17) ki jo je v povojnem času kupila družina dr. Pivec-Stele in jo prezidala in povečala.

V vojnem času (1914.—1918.) in še nekaj let po vojni je segala zelenojamska naselbina na vodmat-

skem ozemlju »Dolgih njiv« le do nekake diagonale, potegnjene od h. št. 39 v Ljubljanski ulici do h. št. 1 v Tovarniški ulici. Po vsem drugem prostoru »Dolgih njiv« so bile pa še njive. Prav tako je bil neobljuden tudi ves severovzhodni del, razprostirajoč se nad »Dolgimi njivami« v kat. obč. Moste razen Praprotnikove šupe. — Pa tudi med že pozidano naselbino je šele v povojnem času zraslo na še praznih parcelah nekaj novih hiš. — Najprej je v povojnem času dogotovil zidarski mojster Jerko pekarijo v Bezenškovi ulici h. št. 14 (Pr. 10); ni je pa hotel takoj prodati, ker jo je določil svojemu sinu, ki naj se pekovske obrti izučí; šele ko si je na Dunajski cesti postavil drugo pekarijo, je zelenojamsko prodal Fr. Poru.

V letih 1922. in 1923. so bile dozidane:

V Središki ulici h. št. 4 (202) Puc Ana.

V Bernekerjevi ulici h. št. 34 (203; Vodn. 18) Levec Janez; 36 (212; V. 20) Kastelic Janez; 25 (204; V. 19) Žagar Neža; 29 (215; V. 21) Zemljak Jožef; 38 (213; V. 22) Rozman Ana (do 1928.); Stamač Rafael (do 1930.); Kozina Lovr.; 40 (216; V. 24) Vičič Ivana (do 1930.); Čop Lovr.; 42 (206; V. 26) Kramar Mihael (do 1927.); Batič Jurij, ki ima tukaj trgovino in trafiko; 46 (207; V. 30) Dragar Marija (do 1925.); Gregorc Janez in Frančiška, ki sta točasno v Argentini; 50 (208; V. 34) Vagaja Anton; 52 (219; V. 36) Pečnik Jožef (do 1930.); Debelec Anton; 37 (218; V. 27) Glavan Anton; 35 (217; V. 25) Brunčič Albin (do 1927.); Rozina Janez; 22 (Vodn. 14) Druškovič Vekoslav; ta Druškovič-Ilavnikova hiša je bila prezidana tako, da je sedaj v nji dosti prostora za prodajalno oz. trgovino in za brivnico.

V Tovarniški ulici h. št. 5 (224) Nemet Štefan (do 1924.); Žun Jožefa (do 1930.); Glavan Fr.; 3 (225) Stražar Matevž; 11 (227) Šimnic Mirko in njegove sestre Ana por. Rošker in Marija poročena Rebolj; 13 (225) mesar Brčan Alojzij.

V Ljubljanski ulici h. št. 41 Windl Vaclav; 49 (223) Pavelka Leopold.

V naslednjih letih prvega povojnega desetletja sta bili v glavnem dozidani Bernekerjeva in Ljubljanska ulica; mnogo teh hiš je dal pozidati Jožef Oražem.

Bernekerjeva ulica št. 48 (221; Vodnikova 32) Rebernik Janez (do 1930.); Jurkovič Matija (do 1938.); Osenjak Fr.; št. 44 (V. 28) Obreza Janez (do 1939.); Šorn Anton; št. 39 (V. 29) Vagaja Gregor (do 1927.); Frantar Fr.; štev. 33 (279; V. 23) Šuštar Janez (do 1923.); Gorjanc Helena; št. 21 (228; V. 15) Tavčar Gustav; Maschke Ferdinand; št. 12 (295; V. 6) Čok Peter; št. 14 (200; V. 8) Bida Jožef.

Ljubljanska ulica št. 43 (256) Gorjanc Štefan in Ana; št. 53 (220) Frantar Anton; št. 45 (257) Kravos Janez; št. 51 Dežan Jurij; Pečnik Janez.

V tem času je bila sezidana v Bezenškovi ulici hiša št. 17 Jožefa Stojkoviča (231; P. 9).

Prav tako je tedaj dobila Zvezna ulica, segajoča do Tovarniške, ob levi strani večino svojih hiš in sicer najprej prvo in zadnjo, potem pa še vmesne:

Zvezna ul. štev. 1 (230) Rebek Pravdoslav; štev. 17 (254) Lavrih Fr. (do 1929.); Stojkovič Adolf; št. 7 (272) Simonič Štefan (do 1939.); Boskovič E.; št. 9 (275) Omerzel Janez; štev. 11 (274) Bittner Urh (do 1935.); Kamnikar Alojzij (do 1939.); Vodnik I.; št. 13 (276) Srebotnjak Andrej; št. 15 (277) Verbek Anton.

Te zadnje štiri oz. dve (št. 9, 11, 13 in 15) so zidane kot dvojčice, to je po dve hiši sta zidani v isti obliki tako tesno skupaj, da na zunaj zgleda le kot ena stavba. Zidala jih je stavbna družba »Hera«.

Leta 1928. so se tem še pridružile:

Zvezna št. 5 (278) Potrč Martin; št. 3, ki sta jo Dežan Jurij in Marija iz nekakega gospodarskega poslojja preustrojila v stanovanjsko hišo, ki so ji potem postali lastniki: Juvan Rudolf (do 1935.), Suša Janez (do 1938.) in Pavlič Fr., ki je lastnik tudi hišne št. 8 Zvezne ulice; št. 10 (302) Vetter Rudolf.

Leto 1928. je obogatelo tudi Tovarniško ulico s številnimi novimi stavbami:

Tovarniška št. 7 (301) Novak Janez; št. 16 (294) Grželj Jakob; št. 18 (297) Snoj Anton; št. 19 Karba Viktor (do 1939.); Trumpej Fr. in Semrajc Frančiška; št. 20 (293) Jančič Anton; št. 21 Slanovic Jožef; št. 22 Bajec Alojzij; št. 26 Trpin Marija; št. 30 (303) Kante Alojzij in še nadaljnje hiše te ulice, ki pa leže že na ozemlju sosedne katastr. občine (glej spodaj!).

V letu 1929. sta nastali: v Tovarniški ulici št. 17 Kožar Leopold (do 1938.); šušteršič Marija, in v Bezenškovi ulici št. 24 (Preš. 16) Blaj Jernej. Ta hiša je bila prva stavba na nekdanji Županovi-Sušnikovi njivi in je celo leto le-tu samevala.

V letu 1930. je ob obeh straneh Bezenškove ulice nastala dolga vrsta hiš, ki so segale do Zvezne ulice: Medenova h. št. 19 (11), Prhavčeva št. 21 (13), Šušteršičeva št. 23 (15), Škoficeva št. 26 (18), Tavčarjeva št. 27 (19), Rakuščekova št. 28 (20), Pečnikova št. 29 (21), Prelovškova oz. Korbarjeva št. 31 (23), Novačanova št. 32 (24), Ilaševa št. 34 (26), Šmuceva št. 36 (28) in Schriflova št. 38 (30). — Prav tedaj sta bili pozidani Bergočeva (Tovarn. 14) in Webrova (Tovarniška 24). — Na novo je l. 1929. nastala sedanja Moškerčeva ulica z Moharjevo (št. 13) in Pavšičevo ozir. Krašovčevo hišo (št. 12), od koder drži posebna kratka ulica, ki se je prej imenovala Stranska ulica, od leta 1935. dalje se pa prišteva Moškerčevi ulici s hišno numeracijo a in b, k Piškurjevi hiši (Mošk. 12a). — Zvezna ulica je prekoračila Tovarniško ulico in preko te je nastala l. 1930. nova hiša (Zvezna št. 14), ki pogosto menja svoje gospodarje (Gašperšič Ana [do 1932.], Bučar Marija [do 1933.], Godec Jožef [do 1940.], Bizovičar Janez).

Tem stavbam so kmalu še sledile: Boletova oz. Špornova hiša (Bezenšk. 4), hiši št. 1 (Petrinova) in št. 3 (Rožičeva) v Središki ulici in h. št. 51 (Dežan Jurij; Pečnik Janez) v Ljubljanski ulici.

L. 1932. je nastalo ob Tovarniški ulici sedem novih stavb: Perova (h. št. 3a), Vogrinčeva (št. 9), Šemetova (št. 23), Janežičeva (št. 25), Hauschildova (št. 27), Zavirškova (št. 28) in Avseceva (št. 29).

Slednjič so bile še dozidane: l. 1934. Ambrožičeva (Zvezna 6), l. 1935. Kremžarjeva (Mošk. 1), l. 1937. Gašperšičeva (Mošk. 8), l. 1938. Dovčeva (Središka 2) in l. 1939.: v Bezenškovi ulici V. Schlambergerjeva (št. 22) in Simoničeva (št. 30) in v Moškerčevi ulici Hanžičeva (št. 12b). Letos pa je že dozidana nova Novačanova hiša v Moškerčevi ulici.

Onstran mejne črte kat. občine Vodmat so vzporedno s to nastale tri ulice: Koroščeva, Pokopališka in Bavdekova. Zadnji dve mejita proti zapadu z dozidaj sezidanimi stavbami na podaljšek Ljubljanske ulice.

Koroščevo in Pokopališko ulico pa preseka podaljšek Tovarniške ulice. Na Koroščevo in podaljšano Zvezno ulico meji na vzhodu Bazoviška ulica. Ob železniški progi se vije Pot ob železnici, ob kateri je glaven dohod do Kemične tovarne in do tovarne Saturnus, za katero se razprostira tovarna Hrovat, ki ima dohod iz konca Tovarniške ulice. Vse na tem prostoru sezidane stavbe so spadale k vasi Selo in so ob svojem postanku dobivale k tej vasi spadajočo hišno numeracijo. Zato znači pri nadaljnjem naštevanju postanka hiš v oklepaj postavljena številka to numeracijo.

Na selškem ozemlju se je v primeri z vodmatskim ozemljem naseljevanje začelo zelo pozno. Dolgo vrsto let je na polju samevalo le lesno skladišče mizarskega mojstra Simona Praprotnika, ki ga je dal napraviti v začetku sedanjega stoletja; kratko so to lesno skladišče imenovali »šupa«, ime, ki ga stavba še danes nosi, dasi je spremenjena v stanovanjsko hišo, ki je spadala pod Selo in nosila h. št. 26, sedaj pa spada k Ljubljanski ulici s h. št. 55. Svoje lesno skladišče je Praprotnik prodal Janezu Brudarju, ki je leta 1907. »šupo« preuredil v stanovanjsko hišo, pa jo kmalu prodal Alojziju Lukmanu in ta Jerneju Pirnatu, od katerega jo je kupil Just Piščanc, ki jo je prepustil svoji hčeri Ljudmili poročeni Peklé. Leta 1924. so lastniki te hiše poleg nje pozidali še drugo, manjšo stanovanjsko hišo, ki nosi h. št. 57 Ljubljanske ulice (Selo št. 67). — Ob Pekletovem vrtu prideš iz Ljubljanske v Pokopališko ulico, ki veže Zeleno jamo z Zaloško cesto.

Poleg čuvajnice, ki stoji ob železniški progi, preko katere drži Pokopališka ulica iz Sela na zelenojamsko ozemlje, je gostilničar Jernej Jelenič, vulgo Majaronček iz Vodmata, dal postaviti gostilniško hišo (Pokop. ul. 14) za svojo hčer Ano poročeno Kavčič, ki jo je l. 1928. prodala gostilničarju Roku Lasanu. Poleg Lasanove hiše stoji bivša moščanska elektrarna (Pokop. ul. 16), ki jo je tedanji župan Jožef Oražem l. 1924. dal postaviti na občinskem svetu in jo je l. 1929. ljubljanska mestna občina prevzela z inventarjem vred.

Ko je Jožef Oražem od raznih lastnikov na ozemlju »selške gmajne« in poleg te se raztezajočih njivah kupil veliko sveta, je začel zidati številne stanovanjske hiše in jih prodajati raznim interesentom. Na ta način je najprej zrastle l. 1926. in 1927. cela vrsta hiš ob levi strani Pokopališke ulice od elektrarne pa do sedanjega preseka Tovarniške ulice: Logarjeva h. št. 18 (Selo 68), Klobučarjeva št. 20 (73), Koritnikova št. 22 (70), Vovkova št. 24 (74), Rantova št. 26 (71), Lukančičeva št. 28 (77), Hrenova št. 30 (76) in ob vogalu Ferjančičeva št. 32 (69), kjer je sedaj tudi trafika.

V Tovarniški ulici so bile leta 1928. dozidane hiše št. 32 (80) Zupančičeva, št. 34 (79) Tomčeva, št. 36 (78) Gazvodova in št. 37 Palikova.

V letih 1928. do 1930. so bile dozidane hiše Koroščeve ulice v dolžini od Tovarniške do Bazoviške ulice; ob levi strani Koroščeve ulice stoje h. št. 1 (Petrovičičeva), 3 (Pavlič Vinc.), 5 (Novak [do 1930.], Šemrov Marija in Debeljak Ivana), 7 (Šibret Fel.), 9 (Štibelj Fr.), 11 (Jelen Jožef [do 1938.], Perc Anton), 13 (Šalekar Janez [do 1933.], Praznik Alojzij), 15 (Gorenag

ZELENA JAMA, MLADINSKO ZAVETIŠČE S KAPELO SV. VINCENCIJA

Fr.), 17 (Kodelja Al.) in 19 (Jaklič Lad.). Ob desni strani stoje: št. 2 (Ciglarjeva), 4 (Kadunčeva), 6 (Kastelčeva), 8 (Telatko), 10 (Čič J. [do 1931.], Terpotec Peter), 12 (Klančar J.), 14 (Kovač Jožefa [do 1938.], Havliček Lj. in St.), 16 (Bernik Jakob) in 18 (Cotič Vinc.).

Iz Koroščeve ulice pridemo v Bazoviško ulico naravnost do poslopja meščanske šole. Prvotno je bila ta stavba namenjena za občinsko zavetišče ozir. ubožnico. Po načrtih arhitekta Tomažiča naj bi bilo v tej stavbi prostora za onemogle, za dnevno otroško zavetišče, za zdravstveni dom in za javno kopališče. Stavbo so začeli graditi spomladi l. 1931. in je bila še tisto leto v surovem stanju dovršena. Še preden je mogel ted. moščanski odbor z županom Oražmom dokončati to svoje veliko socialno delo, je bil razpuščen in poslopje je ostalo nedodelano in čakalo v teku let že v razpadu boljših časov. Šele 13. III. 1935. je nov obč. odbor sklenil, naj se ta stavba preuredi v poslopje za meščansko šolo, katere si je okoliš tako zelo želel. Slavnostna otvoritev te šole z blagoslovitvijo, ki jo je izvršil župnik I. Petrič, se je zvršila dne 20. X. 1935. Poleg številnih govornikov ob otvoritvi te šole, ki so jo imenovali drž. mešč. šolo Fr. Levstika, je tedanji ljubljanski župan dr. Ravnihar izjavil, da je bivša moščanska občina s to šolo prinesla Veliki Ljubljani lepo doto.

V Bazoviški ulici na nasprotni strani šolskega poslopja sta bili l. 1932. pozidani dve stanovanjski hiši: Doljakova (Baz. 2) in Dobrilovičeva (Baz. 4).

Ker se Bazoviška ulica razteza ob Koroščevi navpik proti Pokopališki, se Koroščeva v svoji smeri ni mogla nadaljevati, zato so v naslednjih letih nove hiše Koroščeve ulice zrastle tostran Tovarniške ulice v smeri proti Ljubljanski ulici in sicer: hišo št. 21 je sezidal zidarski polir Savine in jo prodal Mariji Kastelic poročeni Kolar. Tej hiši sta se l. 1935. pridružili Hribernikova (Kor. št. 30) in Antoničeva (Kor. 28) in tem pa l. 1936. Valantova (Kor. 26).

V podaljšani Zvezni ulici, katere od Tovarniške ulice podaljšana leva stran leži že v kat. obč. Moste, sta bili l. 1934. sezidani Martinčičeva (Zvez. 21) in Osredkarjeva (Zvez. 23) hiša.

(Konec prihodnjič.)

STERNENOVE FRESKE V MARIBORSKI GRAJSKI KLETI

F R . K . K O S

Preureditev mariborskega gradu v muzej se bliža svojemu koncu. S tem bo dobila monumentalna stavba sredi mesta svojo pravo estetsko vrednost ter bo rešila naenkrat dva problema, ki nista bila ravno lahka: vprašanje ohranitve in varstva tega zgodovinsko in umetnostno važnega objekta je enkrat za vselej rešeno, obenem pa je tudi vprašanje praktičnega izkoriščanja grajskih prostorov najpovoljnejše izvedeno. Iz nešteti majhnih zaprtih prostorov so nastale zopet prvotne velike in svetle dvorane; stopnišče, debelo prebarvano in z nevesče popravljenimi figurami je dobilo impozanten nov izgled, pa tudi neposredna okolica gradu bo z ureditvijo vrta na severni strani in tlaka pred vhodom mnogo pridobila. Ko bo pa urenjen nov Trg svobode s spomenikom kralju Aleksandru I., bo šele prav stopila pomembnost historičnega grajskega poslopja v ospredje in kulturni zgodovinar bo moral pohvalno poudariti sklepe mestne uprave, da se je odločila grad kupiti in ga preurediti v muzej.

Temeljito preurejanje in čiščenje notranjih prostorov ne bi bilo popolno, če bi ostala viteška grajska dvorana intaktna. Umazane freske na stropu in zlasti potemnele slike v bogatih štukiranih okvirih obočnih prehodov in lunet so bile potrebne skrbnega in strokovnega čiščenja in popravljanja. Težkemu in kočljivemu delu je bil mojster Matej Sternen, ki mu je bilo delo poverjeno, popolnoma dorasel. Lepota in pomembnost zlasti stranskih polj sta šele sedaj po restavraciji stopili prav na dan. Sternenov ime je postalo s tem povezano z restavracijo gradu, še bolj pa s freskami, ki jih je ustvaril v kletnih prostorih gradu.

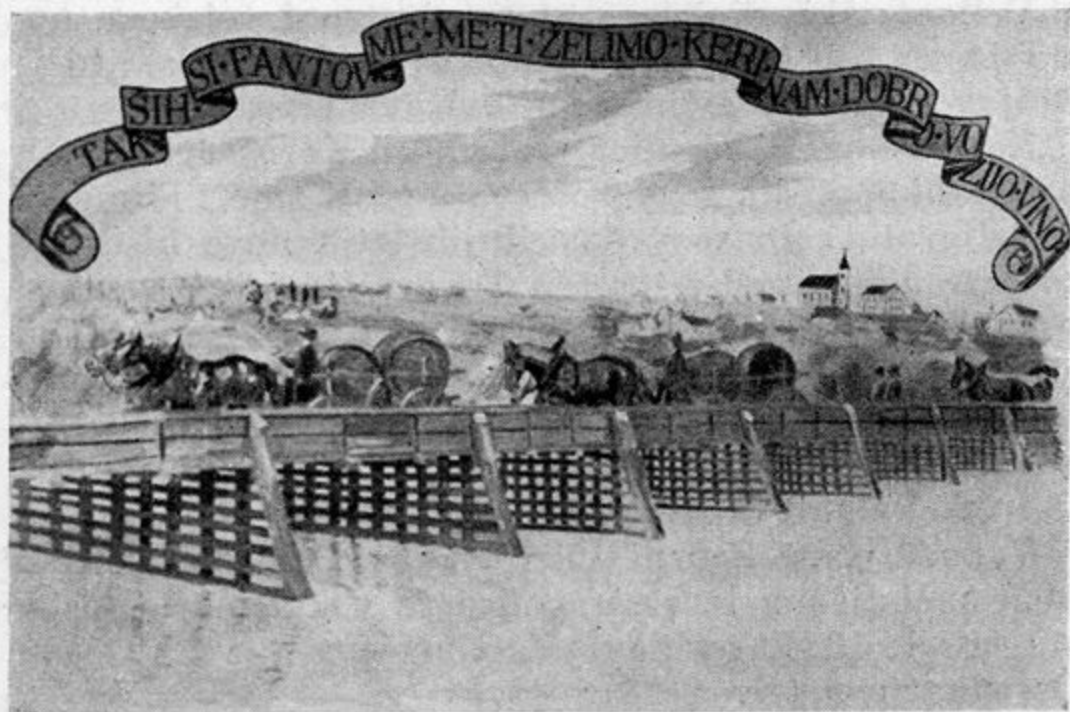
V zvezi s splošno preureditvijo in prenavljanjem mariborskega gradu je bila prenovljena tudi tako zvana Grajska klet. Grajski kletni prostori, namenjeni gostinskim in restavracijskim svrham, s svojo poseesijonistično opremo novi preureditvi niso mogli več ustrezati. Slikarije notranjščine, delo nekega dunajskega slikarja, s svojim baročnim izgledom, putti in alegorijami, bi bolj ustrezale poslikavanju graščin in dvoran kakor pa gostilniškimi kletnimi prostori.

Zato so pri popolnem prezidavanju kletne notranjščine morale izginiti tudi te slikarije, kar je bilo še toliko lažje, ker tudi kvalitetno niso predstavljale posebne višine. V poživitev novih, enostavno stvarnih prostorov s potrebnimi modernizacijami pa je bilo odločeno, notranjščino nanovo poslikati.

Delo je bilo oddano Mateju Sternenu v glavnem radi poznavanja njegovih slikarskih sposobnosti freskanta, nekoliko pa tudi zato, da ostane v gradu spomin njegove žive umetnosti. Na podlagi Sternenovih velikih fresk v Ljubljani ga moremo šteti med naše najboljše freskante in prav je, da ima tudi Maribor nekaj njegovih del vedno dostopnih javnosti. Mojster je bil nalogi, ki mu je bila stavljen, kakor bomo videli, popolnoma dorasel.

Prostori, ki jih je imel poslikati, so bili sledeči: Glavni prostor kleti takoj za glavnim vhodom od juga z Grajskega trga, razdeljen z dvema velikima štirioglatima slopoma tako rekoč v dve ladji, je baročno obokan; za njim pridemo preko podolžnega svodenega prehoda in po manjšem hodniku do vhoda na vzhodni strani, ravno nasproti stranskega vhoda z Grajske ulice v manjšo sobo; po hodniku naravnost proti severu pa je večja zadnja soba, namenjena društvenim potrebam po sestajanjih in zborovanjih. Te tri prostore je moral slikar opremiti s slikami, vmesno točilnico pa z napismi. Notranjščina ima na stenah v spodnjih delih lesene orehove, češnjeve in brestove obloge, dočim so višji deli sten in obokov enostavno belo prebarvani s poudarkom samo na prehodih obočnih polj. Enostavna in popolnoma jasna arhitekturna preprostost kaže samo na te arhitekturne podrobnosti, toda še te so iste barve in materiala ter niso posebej poudarjene. Stvarna in realna arhitektura je tako zaključena sama v sebi in daje slikarstvu možnost, da se more poleg arhitekture popolnoma samostojno razviti. Tu ne moremo govoriti o medsebojni povezanosti; ker ni arhitektura ustvarila nobenih okvirov ali uokvirjenih polj, ni podredila slikarstva sebi, temveč mu je dala na razpolago le prazne ploskve, s katerimi je mogel slikar po svoji lastni zamisli razpolagati in se mu ni bilo treba ozirati na soseščino. Edino na slopih mu je arhitekturna oblika slopa, prehajajočega v obok, narekovala tudi približno obliko podobe, vendar samo z ozirom na ožino slike. Arhitektura in slikarstvo nastopata v mariborski grajski kleti samostojno brez medsebojne odvisnosti.

Tega dejstva se je slikar pri ustvarjanju in komponiranju popolnoma zavedal. Na stranske stene je naslikal drugo poleg druge velike kompozicije, ostale slike pa je namestil na slopih in sicer na prehodih, kjer slop prehaja v obok; nad vsako posamezno sliko pa je razprostrl trak z napisom, navadno verzom iz narodne pesmi, v zvezi s predstavljenimi sliko. Te navidezno nametane slike imajo med seboj vez v osnovni ideji in programu, ki je bil slikarju postavljen od gradbenega vodstva. Čeprav so namreč to gostinski prostori, vendar slike niso izključno dekorativno zabavnega značaja, marveč radi reprezentativnega pomena in lege v kleti muzeja povezane z geografsko-

M. STERNEN, STARI DRAVSKI MOST
Z MAGDALENSKIM PREDMESTJEM OK. 1800

M. STERNEN, LEPA NEDELJA PRI MINORITSKEM SAMOSTANU V MARIBORU OKOLI L. 1780

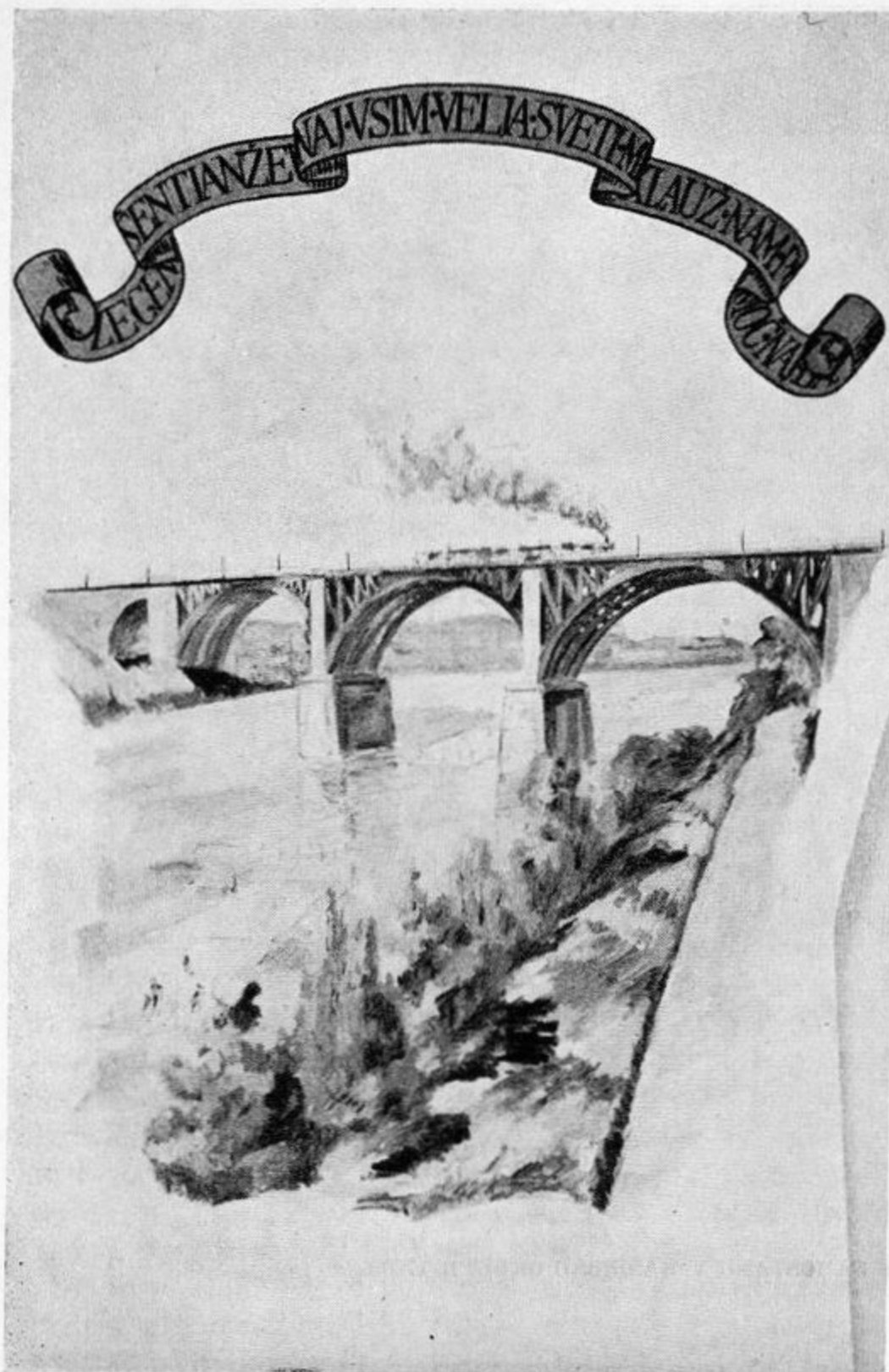
gospodarskimi in zgodovinsko-kulturnimi faktorji, ki so pomembni in važni za nastanek, stoletni razvoj in sedanji obstoj mesta Maribora.

Maribor je s svojo lego med vinorodnimi Slovenskimi goricami in z žitnim Dravskim poljem na meji med visokim alpskim svetom in nižinskim Podonavjem ter končno v nemali meri tudi na narodnostni meji moral imeti že od nekdanje svojevrstne vloge. Pri tem ne smemo prezreti važnih činiteljev, ki so kumovali temeljem mariborskega razvoja. Predvsem je tu mostišče čez Dravo položilo temelj gospodarstvu srednjeveškega Maribora, v katerem je bila osredotočena trgovina z vinom vsega vinorodnega zaledja, ki so ga vozili vozniki na alpski zahod, odkoder so v zameno sprejemali predvsem les. Most čez deročo reko je imel veliko vlogo tudi kot politična ekspanzivna postojanka zlasti Habsburžanov na jug proti Jadranu in moremo v njem gledati posredni faktor gospodarskega razvoja mesta. Potem ko je mesto sprejelo že politično osnovo v privilegijah s strani Habsburžanov, usmerjenih proti salzburškemu Ptujju, se dvigne njegov ugled s priselitvijo važnih uradniških in plemiških ustanov (pogosti sedež deželnih zborov, začasno tudi upravni sedež vojvodine itd.). Važnost mestnih utrd, ki jih moremo spraviti v zvezo s temi uradi, ni samo lokalna kot zavetišče za bližnje sosede, temveč so utrdbe varovale z mostom tudi prehod čez Dravo in bile branik na vstopu v dolino reke Drave. Seveda je pri tem razvoju imela veliko vlogo tudi cerkvena

oblast, ki je z lepimi cerkvami in samostani in sejmi ob dnevih patrocinijev itd. tudi posredno skrbela za obiskovanje mesta ali, kakor bi danes rekli, za propagando z božjepotnimi prireditvami ter tudi sicer imela veliko vlogo. Posvetna oblast pa je našla svojo obliko v mestni avtonomiji, ki je s političnimi svoboščinami in gospodarskimi ugodnostmi utemeljila gospodarsko in socialno prosperiteto.

Gospodarska baza mesta v srednjem in novem veku je upodobljena s slikami na zahodni in vzhodni steni glavne dvorane. Tako imamo tu na desni strani (glejano proti njej) zahodne stene najprej: *Stari dravski most*. Važnost mostišča in važnost vinske trgovine za mesto je slikar tu upodobil. Preko lesenega mostu vozijo prazne oblečeni vozniki z lepo opremljenimi konji težke sode, polne vina. V ozadju je desna obala Drave s cerkvijo sv. Magdalene z župniščem in redkimi stavbami ter obrežjem proti Pobrežju, ki je le še redko poseljeno. Čez most gredo tudi meščani v visokih klobukih tako, da se na sliki meša ljudska in meščanska noša. Slika je kulturna rekonstrukcija iz časov pred železnico, ko so še pokali biči in ropotala težka kolesa vozov skozi naša mesta, iz časa okoli l. 1800. Napisni trak preko slike nosi verz iz prleške zdravice: »Takših si fantov me 'meti želimo, ker nam dobro vozijo vino«.

Pomen fortifikacijskih naprav za mesto in njih položaj za obrambo dežele naj ponazoruje sosednja slika, ki predstavlja stara tako zvana *Grajska vrata*. Vrata

M. STERNEN, PROMET IN INDUSTRIJA

in obrambni stolp nad njimi so stala na mestu današnje široke ulice na prehodu med Grajskim trgom in Trgom svobode. Na levi strani slike je del še danes ohranjenega gradu, na desni pa obenem s stolpom konec XVIII. stoletja porušene hiše. V sredi je obrambni stolp, podoben ostalim še ohranjenim, z rustikalno obloženimi vrati in grbom nad njimi, na desno se zgoraj nadaljuje del obrambnega branika. Skozi vrata »valovi« promet, meščani v značilni tedanji noši z ovratniki španske noše in širokokrajnimi klobuki so peš ali na konju. Slika je obnovitev Grajskih vrat iz konca XVII. stoletja. Napis »Bela vila grad gradila, dvoja, troja vrata« je vzet po narodni pesmi.

Sosednja velika slika pod napisom »Ko b' grešnik ti vedel, k' je v pekli hudo, pokoro bi delal, de b' zgruntat ne blo«, ki je posnet po koroški zdravici, prikazuje vlogo cerkve pri razvoju mesta in predstavlja »Lepo nedeljo pri minoritih«. Več ali manj nedotaknjeni stari del mesta, današnji Vojašniški trg z bivšo minoritsko cerkvijo in samostanom ter ostalimi hišami je posnet po sedanjem stanju, le da so v njo postavljene osebe v nošah 2. polovice XVIII. stoletja. Moški, oblečeni v dolge zelene suknje, rdeče telovnike, v dokolenskih hlačah z belimi nogavicami ter pokriti s

širokokrajnimi klobuki, ženske s pečo na glavi, temnimi jopicami čez belo srajco, z belimi predpasniki povrh temnega krila in z belimi nogavicami, se zbirajo in odpravljajo v cerkev, se pogovarjajo in dajejo miloščino beračem. Iz ozadja na levi pa prihaja skupina kmečkih romarjev, noseč kip Matere božje in bandera ter pojoč pobožno pesem, kakor je to navada še dandanes. S tem dogodkom je prikazana cerkvena oblast, ki je imela v mariborski preteklosti tudi gospodarsko veliko vlogo in katere nosilci so bile številne cerkve in samostani v mestu.

Posvetno oblast, mestno avtonomijo, pa nam simbolizira na desni strani vzhodne stene (ob peči) nahajajoča se slika mestnega rotovža na Glavnem trgu, ki se je v glavnem ohranil v nepokvarjeni obliki do danes. Slikar je enostavno predstavil podobo mestne hiše z nekaterimi osebami kot štafažo v ospredju in z napisom po pesmi Lovra Tomana: »Za srečo roda geslo naše: Mar - i - bor!«

Vse dosedaj povedano o pomenu in vlogi mesta v vseh pogledih naj nam resumira in zaokroženo poda zadnja slika na vzhodni steni takoj pri vhodu na dvorišče, ki predstavlja pogled na mesto Maribor okoli l. 1700. (priloga) z napisom: »Ko bi rajni oživali, da nam sodijo, kaj sami svoje dni začeli, kaj mi za njimi storili smo«, izdelanim po narodni pesmi. Mesto na vznožju hribov, današnje Kalvarije in Piramide, obdano z obzidjem, mestece, v katerem moremo po znamenitih ostankih spoznati jedro današnjega mesta. To so današnji Glavni trg, Koroška cesta, Stolna ulica s stolnico, Gosposka ulica, Vetrinjska ulica in Grad, Minoritska cerkev z okroglim stolpom in stari leseni most. Večina ostalega je izginila in je nadomeščena z novejšimi zgradbami, o mnogočem pa še ni duha ne sluha, n. pr. o Koroškem predmestju, o delu proti mestnemu parku, dočim že najdemo prvega glasnika današnje Aleksandrove ceste: cerkev sv. Ulrika. Čeprav daje sedaj nov most pri vstopu mestu popolnoma drug izgled, je vendar zelena okolica ostala neizpremenjena in mesto »zelenega Štajerja« je moglo nositi ta naslov že pred 250 leti. Upodobljena rekonstrukcija mesta je nastala na podlagi starejših originalnih slik mesta (osnova je podoba mesta, ki jo je izdalo graško zgodovinsko društvo) in vnešenih detajlov iz mariborskih muzejskih študijskih izsledkov. Zato moremo gledati v sliki zelo verjetnostno, zgodovinsko verno obnovo podobe mesta iz ok. l. 1700. ter je slika s tega stališča tudi važen doprinos k spoznavanju našega mesta. S starim Mariborom je zaključena serija zgodovinskih slik, ki naj s svojim prenesenim pomenom ponazorujejo politične, gospodarske in kulturne osnove, ki so važne za razvoj in napredek Maribora v zgodovini.

Ostale slike v glavni sobi, nameščene nad posameznimi stranicami štirioglatih slopov, pa naj predstavljajo gonilne sile in gospodarsko okolje današnjega Maribora. Kaj daje v glavnem obeležje novemu Mariboru, od česa živi in kako se izživlja, kaj daje temu prijetnemu mestu njegov današnji pečat, to pokazati v ostalih slikah, je bila slikarjeva naloga.

Na razrastku pilastra na južni steni je upodobljen železniški most s pogledom proti Orešju, po Dravi pa vozijo veliki splavi. Tudi danes je most velike važnosti in posebej železnica, ki daje s svojimi delavni-

camo zaslužka mnogim. Zaslužek Dravske doline, les in splavarstvo predstavljajo splavi na reki. V ozadju se vidi Oreško predmestje, kjer je postirana večina tekstilne industrije, ki daje mestu prav posebno obeležje. Tako moremo to, čeprav pokrajinsko sliko, imenovati *Industrija in promet*. Napis: »Žegen šentjanžev naj vsim velja, sveti Miklavž nam pomoč naj da« je vzet po splavarski ljudski pesmi Jožefa Lipolda Rečičkega.

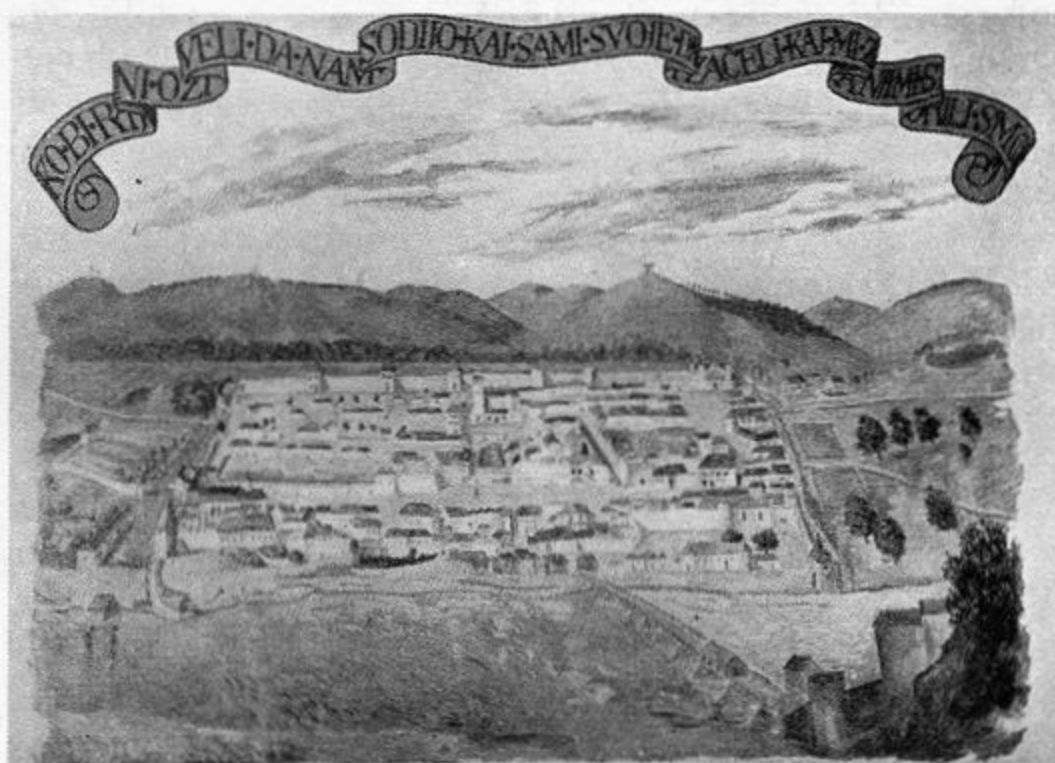
Južni steber označuje okolico mesta v širšem smislu. Poljedelstvo in sadjarstvo sta mu glavni temi in njima posveča po dve sliki. *Oranje* moremo nazvati sliko na vzhodni strani stebra. Kos Pesniške doline s Sv. Urbanom v ozadju in za pokrajinsko sliko značilni topoli tvorijo ozadje sceni ospredja, kjer sklonjen za plugom, v katerega sta vprežena belec in rjavec, stopa kmet in obrača mastno, rjavo zemljo. Pridnost in zadovoljstvo z delom, zavednost in ljubezen do grude, ki je potrebna ravno prebivalcem teh krajev, naj svedoči napis »Bom štibro vso plačal, bom polje oral, gospodi ne grunta predal«, ki je iz ljudske pesmi z zahodnega Pohorja. Sliko na južni strani stebra z valujočim širnim poljem zlatega klasja, ki ga poživljata rdeči mak in mlada družina na levi v ospredju, bi mogli imenovati *Poletje*. Pokrajina je kos Dravskega polja s pogledom proti Sv. Barbari. Slikar je simbolično združil zorenje polja s človeškim življenjem. Verz »Nič na svetu lepšega ni, ko pšenica, kadar zori!« je vzet po narodni pesmi zdravic, ki se pojejo pri poljskih delih. Na zapadni strani stebra je naslikana jesenska pokrajina mariborske okolice: Pečrska gora, gledana od Peker, s toplimi jesenskimi barvami na dozorevajočem sadnem drevju in temnim gozdom na severni strani, v ospredju pa jablane, polne zrelega sadja, ki ga že obirajo. Prirodno bogastvo okolice v jesenskem razpoloženju je podano v resničnem pokrajinskem izrazu in sliko lahko nazivamo *Jesen*. Otožni napis, ki ustreza celotnemu večernemu nastrojenju jeseni, »Milo zvon večerni, fantovski misli prešerni, v dalji pripeva nekje« je vzet po pesmi Janka Glaserja. Obratno pa je polna pomladanskega veselja *Pomlad* na severni strani. Visoko cvetoče drevo v ospredju in sadovnjak poln cvetja v ozadju, na desni pa na sprehodni poti dvoje mladih deklet, prikazujejo pomlad in mladost, kar se oboje zopet družijo z napi-

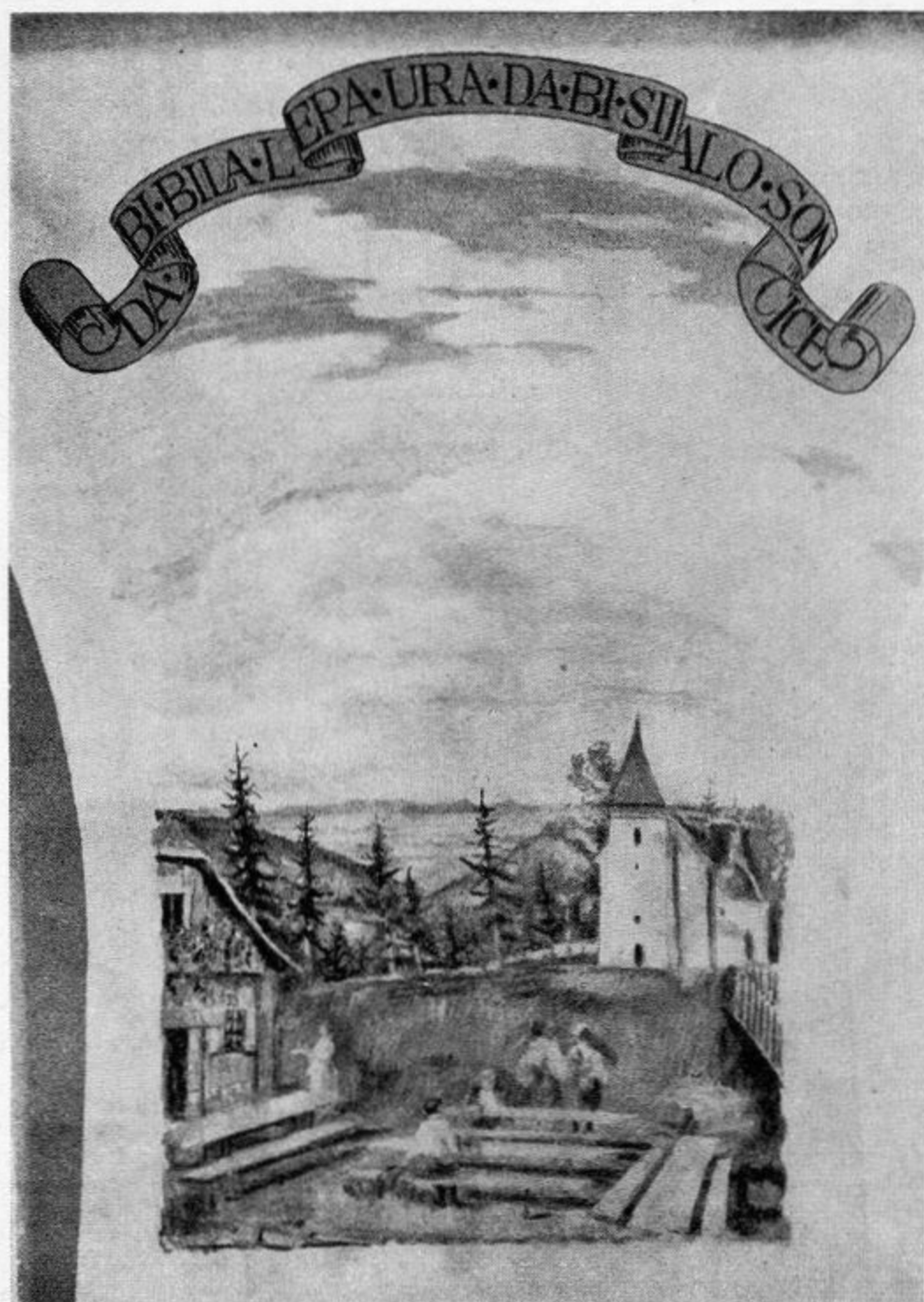
M. STERNEN, ŠKROPLJENJE V VINOGRADU

som »Vsaka mladost le en čas trpi, se v starost spremeni«, ki je posnet po narodni pesmi. Pokrajina je resničen pokrajinski izrez s poti iz Maribora v Kamnico z Lucijinim vrhom v ozadju.

Ves severni slop je posvečen vinogradništvu, ki najbolj označuje okolico mesta in deželo sploh. Mesto leži sredi vinorodnih pokrajin, je središče vinske trgovine ter znano po izbornih vinih. Poleg tega pa se ta snov tudi zelo prilega značaju kleti in ji je zato namenjenih več slik. Na severni strani imamo *Trgatev*. Žena in mož trgata grozdje in nalagata v brento, ki je že polna sočnih grozdov, zadaj so trsi v z grozdjem, rdečim listjem in viticami, ki so dekorativno razpostavljene po vsej sliki. Vso sliko preveva rdečkasta barva zrelega vinograda in toplega jesenskega sonca. Napis »V jeseni zori nam grozdja kri in vinček nam najbolj diši« je vzet po ljudski pesmi Ripšla. Toda predno pride do trgatve, zahteva vinograd mnogo dela in pridnosti. Na zapadni strani je slika *Okopavanje*. Slučajna pomladna kop, ko so kopači, moški in ženske, ves dan upognjeni v toplo reber, kjer razbijajo trde grude in okopavajo vsak trs posebej. Enotežna kompozicija, v levo je nagnjena strmina hriba, ki ga okopavajo v enakem pregibu štiri osebe. Koli in trsi štrle še suho v nebo. Enakomerno rjavo barvo je znal

M. STERNEN, STARI MARIBOR

M. STERNEN, TURIZEM IN GOZDARSTVO

slikar dobro poživeti s pestrimi barvami oblačil kopačev. Po Slomškovi pesmi je vzeti napis: »Vinograd obdel'vati Slovinc mora znati«. Iz iste pesmi je tudi sledeči napis: »Kdor delal prav ne bo, naj pije le vodo« na južni steni nad sliko *Škropljenje*. Vinograd, ki je že zelen, je treba obvarovati pred nevarnostmi boleznin in mrčesa, zato hodi delavec na levi s škropilnico na hrbtu od trsa do trsa in ga škropi. Podoba dela, ko se je slikar omejil na eno osebo, ki opravlja delo, ostalo ploskev pa je izpolnil okrasno s trsi, listi in viticami. Končno delo v vinogradu je gotovo *Stiskanje* grozdja, kar je predočeno na sliki na vzhodni steni severnega slopa. V notranjščini stiskalnice suče na levi moški vreteno, da s tem stiska grozdje, katerega mošt se zbira v vedro, na desni pa so pripravljene sodi, v katere natakajo ženske novo, sladko kapljico. Slika je veren posnetek stiskalnice in dela pri stiskanju. Radi večje preglednosti in enostavnejše kompozicije se je omejil slikar le na najnujnejše število oseb. Po Krempljevi pesmi je napravljen napis: »S' totga grozdja žlahtna slaja nam dišeče teče v kad«.

Dvorano zaključuje slika nad pilastrom severne stene (pendant Industriji na južni steni), ki je posvečena *Turizmu in gozdarstvu*. Zeleno Pohorje s cerkvijo sv. Aneha na desni in delom Ruške koč (prve planinske postojanke na Pohorju) na levi v ospredju naj govori o tujskem prometu in turizmu, ozadje pohorskih gozdov pa o gozdnem bogastvu oko-

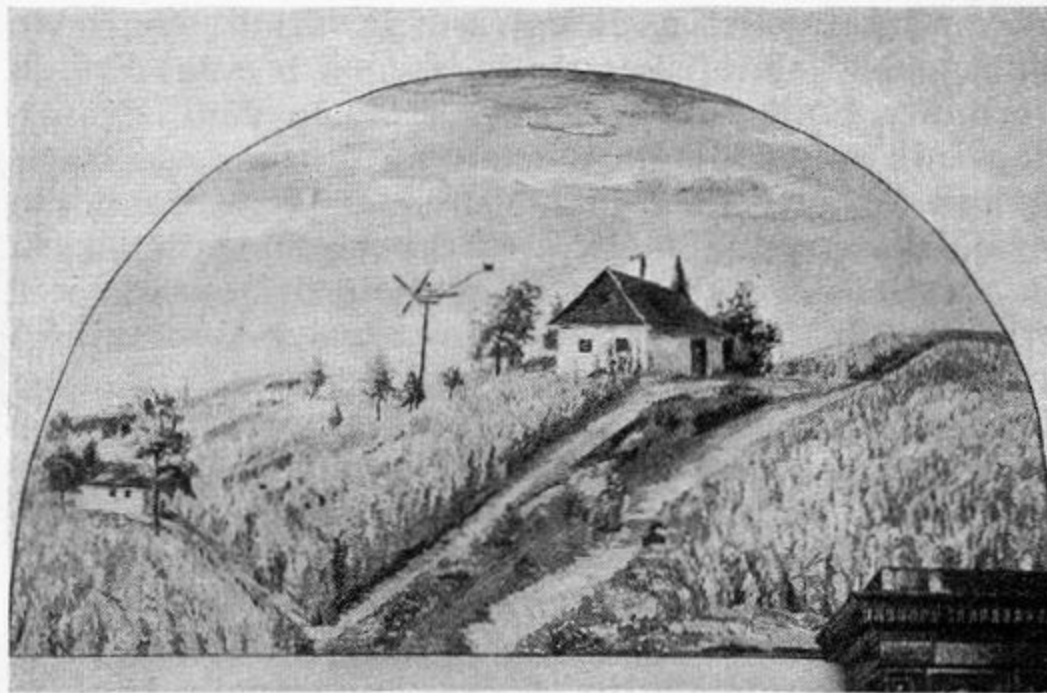
lice. Slikar si je dovolil licenco poetico, da je razredčil drevesa v ozadju in tako odprl pogled na Maribor in Slovenske gorice v ozadju. Napis »Da bi bila lepa ura, da bi sijalo sončice«, vzeti po romarski narodni pesmi, se more nanašati tudi na željo turistov ali gozdarjev po lepem vremenu.

S to sliko zapuščamo ciklus slik v glavni dvorani in se podamo naprej; skozi prehod in hodnik, ki sta okrašena s trakovi, ki nosijo napise o vinu iz slovarja prvega mariborskega slovenskega pisatelja p. Bernarda Apostla, majoliko nad točilnico in v kačo stilizirani S, avtoogram slikarja Sternena, stopimo naprej v manjšo sobo na desni strani, v kateri je slikar poslikal polkrožno zaključene zgornje dele sten. V obeh slikah je s podobami značilnih pokrajinskih izrezov ustvaril pristno domače vzdušje. Na južni steni je predstavil del Slovenskih goric v Vinarjih: z ilovico ometano, pobeljeno ter s slamo krito hišo, katere čelo in napušč prerašča brajda, na desni v ospredju, v ozadju pa je valovit hrbet gričkov na južni strani posajenih z zlatordečimi zreli vinogradi, z viničarijami na vrhovih in gozdovi na severni strani. Okoli drevesa pri hiši se pri mizah zbirajo ljudje. Na severni steni je pendant slike. Ravno taka podoba Slovenskih goric za Sv. Petrom nad Mariborom v času dozorevajočih zlatordečih trt, le da je tu predstavljen vrh hriba z belo viničarijo in klopotcem, znanimcem zrelega grozdja in jeseni, v sredi slike. Od viničarije se spušča na levo pot, po kateri hodita moški in ženska, levo v ozadju pa je nadaljevanje hrbita z drugimi viničarijami. Obe sliki moremo nazvati *Jesen v Slovenskih goricah*, kajti nastrojenje toplega, sončnega jesenskega dne sredi zrelih vinogradov, zlatordečih odtenkov, kakor belih golobic na vrhu čepečih viničarij, je znal slikar dobro predočiti in tipično predstaviti jesenski izraz vinogradniškega goriškega Podravja in Pomurja.

Po hodniku naravnost na sever se nam odpre zadnja soba, za širino hodnika, večja od prejšnje, namenjena društvenim potrebam, kar ponazorujejo tudi slike, napravljene v polkrožno zaključenih delih stene med posameznimi oboki. Nasproti vrat na severni steni se nahaja zgodovinska slika *Ciril-Metodijske besede* v Mariboru na Radvanjskem polju l. 1863. v trenutku, ko Jože Vošnjak govori pozdrav vsem Slovanom. Pred šotorom, ki ga je postavil inž. Jedlička s podobo sv. Cirila in Metoda, je govorniški oder. Množice ljudstva od blizu in od daleč, meščanov in kmetov, so zbrane na taboru. Na levi in desni strani slike so postavljeni jezdec Poljanci z Dravskega in Murskega polja, v sredi je odprt pogled na stoječo množico. Ves prostor je slavnostno okrašen z girlandami in mlaji s slovenskimi, štajerskimi in avstrijskimi zastavami. Na isti steni na vzhodu so upodobljeni *čitalničarji*, zbrani pod sliko A. M. Slomška. Za rdeče pregrnjeno mizo je slikar upodobil stoje in sede vodilne može narodnega prebujenja in čitalniške dobe v štajerskem delu Slovenije: v sredi stoji vodilna osebnost: dr. Janko Serbec, na njegovi levici (gledano proti sliki na desno od njega) sede: dr. Matija Prelog, Anton Tomšič, dr. Jože Vošnjak in Josip Jurčič; na desnici sede: dr. Štefan Kočevar, Davorin Trstenjak, Dominik Čolnik (edina njegova slika po edini ohranjeni fotografiji) in dr. Ivan Geršak; na levici stoje: Miha Herman,

dr. Jožef Muršec, dr. Franc Radej, dr. Jakob Ploj, dr. Benjamin Ipavic in Janez Majciger; na desnici pa: Josip Šuman, dr. Ferdinand Dominkuš, Fran Kosar, Božidar Raič, dr. Jožef Ulaga in Fran Rapoc. V ozadju visi na sliki veliki škof lavantinski Anton Martin Slomšek. Skupinski portret je slikar rešil na način, ki ustreza tedanjemu načinu skupinskega portreta: simetrično okoli osrednje osebe sede ali stoje ostale osebe. Na nasprotni (južni) steni pa je v enaki velikosti skupinska slika *Narodni svet za Slovenji štajer* l. 1918. Za zeleno mizo sede od leve proti desni: dr. Franjo Rosina, general Rudolf Maister, Fran Voglar, dr. Srečko Lajnšič, Anton Hren in Franjo Žebot; stoje od leve na desno: Vladimir Pušenjak, Evald Vračko, Viktor Kukovec, dr. Karl Verstovšek, Jakob Zadavec, dr. Josip Hohnjec, dr. Franc Lukman, Josip Smertnik, dr. Fran Kovačič in Jakob Florjančič. Tudi tu se je slikar odločil za isti način skupinskega portreta, čeprav malo bolj svobodno razpostavljenih oseb. V obeh primerih je bil slikar izključno navezan le na fotografske posnetke posameznih oseb in moramo radi tega še bolj poudariti uspeh, s katerim je težko nalogo rešil in dosegel zlasti karakterno mojstrsko sličnost. Kletni prostori, namenjeni gostilniškim svrham, in omejena majhna površina ploskve ter množica oseb so gotovo bistveno vplivale na formalno stran teh skupinskih portretov. V celoti slike in snov v ciklični povezanosti ustrezajo na eni strani reprezentančnim namenom tega prostora v gradu in z njim sedaj povezanim muzejem, na drugi strani pa služijo in ustrezajo svrham, katerim je klet namenjena.

Če pogledamo upodobljene slike še na kratko z umetnostnega stališča, moremo v njih nedvomno ugotoviti dvojen značaj. Zgodovinske slike so različne od ostalih pokrajinskih. Pri zgodovinskih slikah je bil slikar vezan na resničnost, vernost upodobljenih predmetov. Tako se je moral ozirati na reprodukcije in rekonstrukcije stavb in drugih objektov, na verno prikazanje noš in oblačil in končno gotovo tudi na starejši značaj teh slik. Zato vidimo v teh slikah večje prevladovanje risbe, pa tudi v izbiri barv gotova dejstva. Celoten kolorit je radi tega mnogo bolj svetel in miren ter daje zgodovinskim slikam skoraj starinsko patino. Kar se prostora (grajska vrata), kompozicije (stari Maribor) in barve (rotovž) tiče, je bil Sternens vezan na zgodovinsko vernost in se je le

M. STERNENS, JESEN V SLOVENSkih GORICAH

M. STERNENS, ČITALNIČARJI

redko mogel razživeti v skupinski kompoziciji (lepa nedelja), barvno svobodneje pa se je mogel uveljaviti pri voznikih na mostu. Radi tega koncidiranja in lastnega omejevanja pa so te zgodovinske slike toliko vernejša reprodukcija zgodovinskih snovi in objektov, oblačil in predmetov, da moramo iskati njih prednosti ravno v znanstvenih rekonstrukcijah. Vse pokrajine in stavbe, noše in predmeti so vestno preštudirani, tako da anahronizmov niti v detajlih nismo mogli zaslediti. Enotnost, zgodovinski sliki potrebna, veje iz teh fresk.

Na drugi strani pa se je mogel popolnoma svobodno in svojemu stilu ustrezajoče razživeti v sodobnih snoveh. V pokrajinskih slikah je uporabil za ponazoritev sodobnih gospodarskih podlag, socialnega obelježja in geomorfoloških značilnosti v glavnem le izreze iz nekoliko širše okolice Maribora. V teh slikah moremo opazovati Sternena, ki je doslej prevladoval v figuraliki, tudi kot krajinarja. Pri vsem mu njegova impresionistična podlaga dobro služi in daje freskam svojevrstni impresionistični izraz. Popolnoma resnično izbira izreze iz pokrajine, jih ne sili v kompozicionalno umetne like, ploskev enakomerno razdeli v ospredje in ustrezajoče ozadje, ustvari prostorno globino in v vsako sliko je vnesel zračnost. Upodobljene osebe so za izpopolnitev vsebine pa tudi ploskve po potrebi postavljene v sliko in anatomsko pravilno izdelane. Pri tem je Sternens povsod stremel, da poda tudi resnično nastrojenje in vtis pokrajine, njenega značaja, letnega in dnevnega časa. Vtis in nastrojenje prevladujeta nad posameznimi podrobnostmi. Pri delu se je poslužil svoje pastozne, odločne tehnike, barvo nanaša drugo poleg druge brez ozira na soseščino, glavno, da mu v celoti daje dober in pravilen vtis. Pri nevarnosti barvne monotonosti in enolične dolgočasnosti velikih ploskev se ji ume spretno izogniti z namestitvijo drugih barv, da poživi vso okolico. Tako n. pr. pisane obleke kopačev v sliki Okopavanje in v komplementarne barve oblečena družina v sliki Poletje poživljajo in odstranjajo drugače barvno enoličnost motiva. Barvno pa ni nikoli izšel iz celotnega okvirja, nego je poizkusil barvno uravnovesiti vso sliko v enotnost, da v posameznih slikah prinese ali izrazi prevladujoč ton: zlatorumen v Poletju, rožnat v Pomladi, zlatordeč v Trgatvi, rdečerjav v Oranju, zelenkast v

Škropljenju itd. S tem se ni ustavil daleč od sodobnih slikarjev, čeprav svojega impresionističnega izvora in pečata skriti ne more in tudi noče. Pri opazovanju in ocenjevanju pa moramo imeti pred očmi, da pričujoče freske nimajo naloge monumentalnega značaja, marveč da naj ustrezajo dekorativnim svrham okrasitve reprezentančnega gostinskega prostora. To nam postane jasno pri nekaterih slikah, kjer je ploskev dekorativno izpolnjena z detajli, ki bi drugače v sliki izpadli (vitice v Škropljenju ali Trgatvi) ali pa kjer je obratno vse odvišno odpadlo in je reducirano na najnujnejše samo, da čim bolj ustreza dekorativnim namenom (Stiskanje). Iz tega stališča izhajajoč moramo tudi ocenjevati podobe v društveni sobi, kjer so skupinski portreti redek, a uspel poizkus.

Slikarsko najbolj uspele so slike Industrija, Škropljenje in Oranje. Nežno spomladansko nastrojenje podaja v Pomladi, barvno bogato jesensko pa v obeh pokrajinskih v stranski sobi in v sliki Pekrske gore. Delo in trud mu najbolj uspe podati v Okopavanju in

Stiskanju, dočim je dekorativno najbolj dovršena slika Trgatev.

Zaključno moramo o Sternenovih freskah v mariborski grajski kleti ugotoviti, da so uspelo delo. Zgodovinske slike so s svojim enotnim slikarskim podajanjem ter s svojo vsebinsko dognanostjo vzor tudi za bodočega slikarja zgodovinskih rekonstrukcij, pokrajinske slike pa so se dvignile nad njim določen dekorativni značaj. V celoti nosijo impresionistični poudarek, s čimer so se osvobodile historizmov podajanja, ki tako pogosto, a ne vedno posrečeno spremlja moderno freskantstvo, in zadobile res sodobni in obenem individualni slikarjev pečat. S slikarskim dekoriranjem mariborske grajske kleti pa je Sternen opozoril poleg danes običajnega arhitektonskega dekoriranja prostorov na slikarsko in samo želeli bi bilo, da bi Maribor čimprej zmožel tudi enako uspeli poizkus kiparske dekoracije. Z vidika naše umetnosti v Mariboru bo Sternenovo delo s tem še posebej pomenilo zgodovinski korak naprej.

PODOBA SLOVENSKE OPERE (1919.—1939.)

V I L K O U K M A R

Smisel in sposobnost za glasbo sta slovenskemu človeku vtisnjena globoko v njegovo bistvo. Duhovna atmosfera komaj dvamilijonskega slovenskega naroda je že od nekdanj vsa razgibana v glasbenem valovanju, ki objema vse plasti tega ljudstva ter vzbuja v njih nenavadno dejavnost na tem glasbenem umetniškem polju. Tako je bilo mogoče, da je že pred stoletji slovenska mati rodila svetu velikega Jakoba Petelina-Gallusa, da se je v srcu slovenske zemlje, v Ljubljani, že leta 1702. kot eno izmed prvih takih združenj na svetu ustanovila »Academia philo-harmonicorum«, s katero so gojili neposredne zveze največji glasbeniki sveta, med njimi Ludwig van Beethoven in Joseph Haydn; da je nadalje Ljubljana vabila k sebi Franza Schuberta in da so v njej nastopili svojo umetniško pot veliki svetovni umetniki, kot sta Gustav Mahler in Vaclav Talich. Ker pa za to posebno sposobnostjo v slovenskem človeku prav nič ne zaostaja smisel za dramatsko umetnost, ki objema vse do zadnjih plasti tega ljudstva in mu pomenja naravnost bitno potrebo izživljanja, je razumljivo, da se je v spoju obeh sposobnosti že od nekdanj razvila najugodnejša podlaga tudi za posebno operno umetnost, ki je pognala na tej zemlji močne kali, a so jim neugodne politične in gospodarske razmere dolgo zadrževale pravo samostojno rast.

Potem, ko se je na pobudo grofa Wolfa Engelberta Auersperga odigrala l. 1660. prva opera v Ljubljani, rast te svojstvene umetnosti v srcu Slovenije ni več usahnila, čeprav ta umetnost še dolgo ni bila domačega porekla. Skozi 17. in zlasti skozi 18. stoletje so obiskovale Ljubljano najznamenitejše italijanske operne družine (Mingotti, Bustelli, Pecis), v 19. stoletju pa so jih izpodrinile nemške (Zöllner). Na slovenskih tleh je tako cvetela italijanska in nemška operna umetnost, prehajala deloma v prvine domače slo-

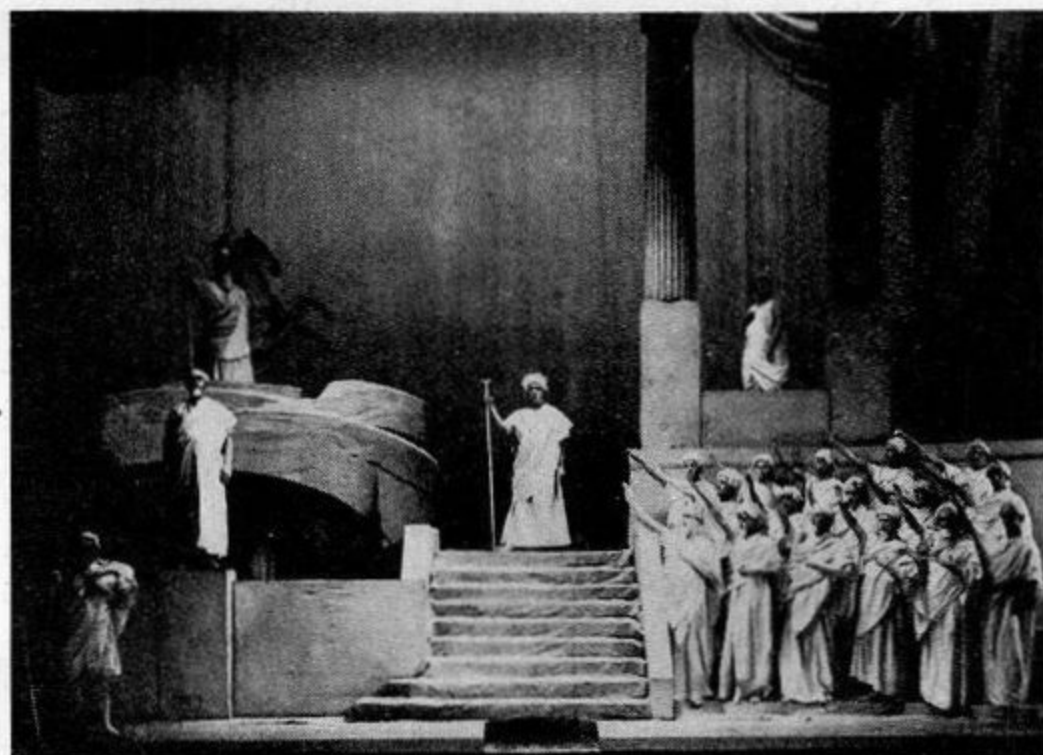
venske glasbe, predvsem pa oplajala domače ustvarjalce. L. 1780. je napisal Slovecem prvo opero Jakob Zupan, pa dobil šele po 70 letih posnemovalca v Miroslavu Vilharju, s katerim se je zganila v rasti samo-svoja slovenska operna tvornost, ki je prišla do večjega razmaha ob koncu 19. stoletja, ko se je leta 1892. ustanovilo samostojno slovensko gledališče s posebej organiziranim opernim uprizarjanjem. Benjamin Ipavic, Anton Foerster, Fran Gerbič in Viktor Parma so predvsem zastavili delo na opernem ustvarjalnem polju in zgradili v romantičnem okviru podstavo slovenske opere. Utesnjene politične in gospodarske razmere pa so močno zavirale razvoj te operne rasti in tesnoba razmer je zadrževala življenje domače operne umetnosti v najskromnejših mejah. Prevelika napetost domačih sposobnosti je zato udarila navzven in tako so se razlile slovenske tvorne sile po tujini. Bolj kot skladateljska tvornost (Jurij Mihevec-Micheutz) je bilo darovano tujim opernim kulturam operno izvajateljstvo, na katerem je zaradi nenavadne obdarjenosti slovenska zemlja izredno bogata: Franja Verhunc, Emil Škarja (Scaria), Josip Nolli, Naval-Pogačnik so znamenita imena opernih pevcev, s katerimi se je ponašala tujina. Vendar pa je tudi domača izvajalska umetnost obdržala mnogo plodnih sil, ki so razvile slovensko operno življenje do neke mere prvobitno in umetniško dostojno, dasi v skromnih in manj izrazitih mejah.

Obenem s politično in kulturno svobodo, ki so jo doživeli Slovenci v letu 1918., se je osvobodila in razmahnila tudi samosvoja slovenska Opera. V njej so pognale rast vse dolgo zadrževane sile in sposobnosti in jo poslej oblikovale vse do danes. Tako je v zgodovini slovenske operne umetnosti *razdobje zadnjih dvajset let* v sebi zaključena razvojna enota, ki se je v umetniški vrednosti dvignila visoko iznad prejšnje

nebogljenosti, in pomenja izrazito razvojno bazo samostojne slovenske narodne operne umetnosti. Značaj tega razdobja pa dobiva svoj izraz z dveh strani: iz *izvajalne* in iz *ustvarjalne*.

Izvajalska stran, v kateri je zapopadeno vse tvorno delo v smislu uprizarjanja opernih predstav, dobiva iz celotnega pregleda tri različne podobe treh časovnih enot. Vsak izmed teh obrazov je tipiziran z ozirom na umetniško vodstvo in na svojstva dirigentov, režiserjev in inscenatorjev, z ozirom na umetniške vrednote solističnih pevcev, pevskega zbora, orkestra in baleta ter v celotnem obsegu z ozirom na značaj repertoarja uprizorjenih opernih umetnin.

Prvi obraz je obsežen v dveh opernih sezonah (1918.—1920.), ko je bila ljubljanska Opera v upravi neodvisnega Gledališkega konzorcija, v imenu katerega jo je upravno vodil Fran Govekar, pa ji načrtoval umetniško pot dirigent Friderik Rukavina. Ta čas se je razcvetelo operno življenje nezadržano kot pomladni cvet, ko so mu razprle čaše dolgo zadrževane napete življenjske sile. Sreča nad končanimi strahotami svetovne vojne je pognala vse to življenje v živahno razkošje, v katerem so se kopičile vsestranske sile sicer ne še urejene, a bujno in plodno. K skupnemu umetniškemu delu so se shajali domači in tuji umetniki, ki jih je iz vojske razpustil prevrat in so se z navdušenjem lotili dela, uporabljajoč vsa svoja umetniška izkustva. Mlada podjetnost dirigentov, med katerimi sta stala v ospredju Rukavina in Brezovšek, je dvigala umetniško življenje, ki je bilo polno sposobnosti in razvojne moči; deloma je v pomoč stal za dirigentskim pultom tudi Karel Jeraj, ki se je vrnil z dunajske opere in uporabljal doma visoko umetniško tradicijo. Neutrudljiva in iznajdljiva delavnost dirigenta Rukavine je z vneto pomočjo Frana Govekarja zmogla zbrati k sodelovanju mnogo vredne umetniške moči. Dobrim solističnim pevcem, kot so bili Richterjeva, Ropasova, Drvota, Kovač, Čermak, Zathay in izredno sočno zvenečemu mlademu pevske-mu zboru je bil postavljen ob stran režiser Marek, ki je bil zelo razgledan v svoji stroki in je z bogatim izkustvom verno in stilno kritično oblikoval predvsem zunanje obraze uprizarjanih opernih umetnin. Scenično delo, ki ga je opravljal Skružny, je bilo naslonjeno na ustaljeno realistično tradicijo, pa tehtno in mojstrsko zastavljeno. V smislu klasične tradicije je vodil tudi mnogoštevilni balet koreograf Pohan. V orkestru pa, ki je bil polno zaseden, so se zbrali pravi umetniki — iz tega orkestra je izšel slavni »Zika-kvartet« — in pripomogli do lepo ubrane in nasičene celotne zvočnosti. Tako se je v tem času vzpelo umetniško življenje ljubljanske Opere, pa je bilo še preveč polno komaj sproščenih sil, da bi dobilo izkristalizirano obliko. Zanos je bil prevelik, da bi ga mogla zadržati in prav usmeriti jasna, previdna misel. Operni spored se je meril največ po okusu in trenutnem razpoloženju občinstva; naslonil se je precej na francosko lirično opero (Massenet, Gounod, Adam) in na italijansko naturalistično opero (Puccini, Leoncavallo), ne da bi prezrl Verdija. V nemar je pustil nemško opero, pa se oklenil raje slovanske umetnosti (Čajkovski, Smetana, Dvořak). Pozornosti je bilo deležno tudi slovensko tvorno delo, predvsem Parmove opere (»Ksenija« in »Stara pesem«), ki so bile večinoma oprte na klasicistično romantični evropski stil.

IGOR STRAVINSKI: OEDIPUS REX INSCENIRAL: V. ULJANIŠČEV
LJUBLJANSKA OPERA (1928)

Obraz druge dobe izraža močno stremljenje po dviganju umetniških vrednot in po smotrenem uravnoteženju vseh sodelujočih sil. Značaj tej dobi je dal v glavnem Friderik Rukavina, ki je s poddržavljenjem Narodnega gledališča v letu 1920. postal ravnatelj Opere in jo vodil do leta 1925. Z gledališko upravniškega mesta, kjer so si v teh dvajsetih letih sledili po vrsti: Friderik Juvančič, Matej Hubad, Rado Kregar in Oton Župančič, je neposredno vplival na operno umetniško oblikovanje le Hubad s svojo preizkušeno glasbeno razgledanostjo, v ostalem pa je bilo umetniško vodstvo pretežno le v rokah opernih ravnateljev. Vendarle je dal tej dobi glavni pečat Rukavina s svojim smislom za umetniško vrednoto; občutljivost za potrebe časa in želje občinstva je poživila vse delovanje, ki so mu dajali vzpon in moč vneti sodelavci, za katerih sposobnosti je imel Rukavina posebno bistro oko ter je prav v tem dvignil pomembnost svojega opernega vodstva.

Za dirigentskim pultom je zastavilo svoje delo več mladih ljudi, ki so z zanosom svojih mladih in še neizčrpanih sil nadomeščali vrednost v dolgi tradiciji izkristaliziranega znanja. Največ umirjene izučenosti je prinesel in vlagal v svoje delo Anton Balatka, ki mu je z umetniško resnobo stopil ob stran Anton Neffat. Dočim je bil Marij Kogoj večji skladatelj kot dirigent, je pa zlasti mladi Lovro Matačič poživil in razvil glasbeno stran opernega upodabljanja s svojim izrazitim smislom za čisto in verno obliko ter prvobitni živi glasbeni utrip. Nasprotno pa je doprinesel Niko Štritof k temu delu potezo globokega romantičnega zanosa in sentimenta. Dirigenti so imeli hvaležno delo s polnim in občutljivo poslušnim orkestrom, z izredno polnozvenečim pevskim zborom in prav tako z vrsto izmenjavajočih se pevskih solistov, med katerimi so si pridobili umetniško priznanje: Z. Zikova, Levandovska, Thalerjeva, Lovšetova, Thierryjeva, Rewiczewa, Drvota, Sovilski, Šimenc, Levar, Romanovski, Balaban, Betetto, Zupan in Rumpel. Za domačo operno pevsko kulturo je bil zlasti pomemben povratek dveh slovenskih pevcev z velikih opernih odrov: basist Julij Betetto je kot mnogoletni član dunajske Dvorne opere presadil na

domača tla predvsem visoko in izrazito nemško pevsko kulturo; njegovo umetniško oblikovanje predstavlja v vrsti vlog (Pimen, Kecal, Figaro, Leporello, Gurnemanc, Lothario) oni ideal opernega upodabljalca, ki zgoščuje na osnovi plemenitega glasu ves izraz v čisti lepoti petja, pri čemer pa se igra dosledno in izgajeno podreja stilnim postavam, ki jim je podvržen upodobljeni lik. Nasprotno pa je Ivan Levar presadil na domača tla visoko operno kulturo v vrsti izrazito izoblikovanih vlog (Boris Godunov, Evgenij Onjegin, Rigoletto, Scarpia) v tem, da je postavil svojstveni ideal opernega oblikovalca, ki iz krvne prvobitnosti zagrebe v duševni obraz svojega lika in najde močno in tesno zvezo med igralsko in pevsko obliko. Tenorist Josip Rijavec, ki je vlagal ves izraz v melodiko svobodno razvitega petja, pa je ostal vedno le bežen gost domače Opere.

Režijsko delo je bilo v tej dobi zastavljeno večinoma še v smislu starejše tradicije realističnega oblikovanja, ki je skušalo ustvarjati čim vernejšo iluzijo stvarnega življenja. Ljudje in njih odnosi naj se oblikujejo in razvrščajo na odru sicer v neki pisani privlačnosti, vendarle skladno z zunanjo resničnostjo vsakdanjega življenja. Pri tem pa ni izostajal vsaj deloma še značaj starejše režijske tehnike, preostale iz baročne koncertne opere, ki je dovoljevala ariozno uveljavljajočemu se pevcu poseben, od dramskega dogajanja nezavisen položaj. Te smeri se je držal Rukavina sam, vestno, čeprav precej šablonsko jo je uveljavljal zlasti Bučar. Režijski značaj novejše, narodnostno pristne češke operne reprodukcije je prinesel iz Prage Pavel Debevec in ga uveljavil pri nas v čeških operah s posebno iznajdljivostjo ter s sposobnostjo za ustvarjanje toplih razpoloženj. Sodelovanje dramskih režiserjev Putjate in Šesta pa je poglobljalo zlasti igralski izraz. Scenično delo je opravljal Skružny v smislu iluzionističnega posnemanja zunanjega sveta, vendar z neko občutljivostjo za stil in razpoloženje. Nasproti temu naturalizmu je uveljavil slikar Vavpotič v svojih inscenacijah že rahle impresionistične momente, kjer je prizorišče sicer vzdržalo svojo zunanjo statiko, pa je prišel do izraza osebni slikarski značaj s posebno pozornostjo za barvo in luč. Končno je bilo tudi vse dovolj živahno baletno oblikovanje zasidrano globoko v klasični tradiciji, ki so jo gojili koreograf Trobiš ter plesalki Poljakova in Nikitina. V isti smeri sta razvili svojo plesno umetnost tudi domači plesalki Vavpotičeva ter Lidija Wisiakova s soplesalcem Vlčkom.

Tako je obraz te dobe v glavnem še zagledan v tradicijo preteklosti, bodisi po značaju uprizoritvenega delovanja, bodisi po izboru opernih umetnin. Spored je posegel deloma k Francozom (Gounod, Massenet, Thomas, Bizet, Charpentier itd.), deloma k Italijanom (Donizetti, Rossini, Verdi, Puccini, Wolf-Ferrari itd.) in deloma že tudi k Nemcem (Mozart, Nicolai, Weber, Kienzl, D'Albert, Blech i. d.). Močno pa se je naslonil na slovanske ustvarjalce (Musorgski, Rimski-Korzakov, Čajkovski, Smetana, Dvořak, Janaček i. d.), a je izčrpal tudi slovensko tvornost: poleg Parmovega »Zlatoroga« sta bili uprizorjeni še dve novoromantični operi Rista Savina »Gospodsvetski sen« in »Lepa Vida« ter Foersterjeva klasično-romantična in močno slovansko dočutena opera »Gorenjski slavček«, ki je odslej ostala zaradi svojega jasnega optimizma in priljubljenosti stalno na sporedu. Res da je bilo delo

te dobe nekoliko preveč zastavljeno v tradiciji in brez vplivov sočasnih umetniških gibanj. Res da je bilo skoraj preveč zavisno od volje občinstva, premalo urejeno s pogleda naprej in preveč zbegano zaradi trenutnih razpoloženj, zavaljo česar je zavladata samovolja in so se pričela trenja, ki so dovedla do tega, da je Rukavina moral zapustiti ljubljansko Opero. Kljub temu je ohranila ta doba zelo živahen in predvsem umetniško dvignjen izraz ter se je plodno in uspešno razvijala.

Razvoj ljubljanske Opere je prešel v svojo novo in značilno fazo v tretji dobi, ko je v letu 1925. prevzel ravnateljstvo Mirko Polič in ji dal do svojega odhoda l. 1939. po svoji posebni umetniški usmerjenosti nov obraz. Izredna delavnost in podjetnost, vezani na močno ambicioznost, pa merjeni v živem egocentrizmu, sta v kratkem rodili svoje posledice in jih razvijali prav do danes. Zavladata je skoraj pretirana velikopoteznost in z njo širokogrudnost, ki sta vsemu delu na mah spremenili lice. Plodna je postala ta osnovna nazornost zlasti s tem, ker je razrahljala dotedanje tradicionalne meje in so v vse to operno reproduktivno delo udarili novi impulzi, gotovo prepotrebni za živ razvoj. Mnogo so k temu pripomogle tudi v sedanjo in v bodočo umetnostno problematiko naperjene kritične pobude Stanka Vurnika. V operni spored so prišla novejša in najnovejša svetovna operna dela, kot Prokofjeva »Ljubezen do treh oranž«, Stravinskega »Rex Oedipus«, Křenekov »Jonny svira«, Kogojeve »Črne maske« in pozneje še Šostakoviča »Lady Macbeth«, Wagner-Regenyja »Kraljičin ljubimec« i. dr. Tako se je zganilo v smislu novostrujarskih snovanj več ali manj vse uprizoritveno delovanje. Bila sta dosežena spoj in izenačenje s celotno svetovno razvojnostjo, ki se je z druge strani tudi tradicionalno dopolnila z uprizarjanjem mnogih Mozartovih in Wagnerjevih oper. To plodno in samo po sebi uspešno stremljenje ni našlo pravega sorazmerja v uprizoritveni umetniški kvaliteti, ki bi se morala praviloma še stopnjevati, pa se je dejansko pričela nižati. Glavni vzrok je bil v vpeljavi operete, ki se je pričela bohotno razraščati, tako da je dosegla do 90 izmed 230 sezonskih predstav, ter je razrahljala umetniško skrbnost in okus celotnega umetniškega osebja ter občinstva še zlasti, ker je bil izbor operetnih del brez estetske hrbtenice. Poleg tega se je pričela rahljati tudi skupnost umetniškega dela. Tako se je po eni strani velikemu vzponu navzgor pridružila z druge strani upognitev navzdol in je vtisnilo to nesorazmerje obrazu te dobe neki boleč izraz neizenačenosti med dosegljivim in doseženim. Toda kolikor je pri vsem tem to snovanje plodno, je podan uspešen podvig.

Delo novih dirigentov Mirka Poliča in Danila Švare je dalo po posebnem značaju njune umetniške sposobnosti glasbenemu oblikovanju predvsem neko tehnično preciznost in zunanjo doslednost. Na isto stran je obrnil svojo pozornost tudi mladi dirigent Žebre. Pač pa je dirigent Štritof še nadalje stremel bolj za ubrano barvo in sočnostjo orkestralnega zvenenja in se je Neffat boril vedno bolj za jasno tonsko podobo, le da so postali uspehi manjši, ker je kriza razredčila izvajalske moči v orkestru. Solistični pevci so dosegali večinoma lepo umetniško raven, a so se sorazmerno hitro izmenjavali in se zato ni utrdila

MATIJA BRAVNIČAR: POHUJŠANJE V DOLINI ŠENTFLORJANSKI

LJUBLJANSKA OPERA (1930)

INSCENIRAL: I. VAVPOTIČ

kakšna svojska pevska tradicija, temveč je nosila ta podoba solistične pevske umetnosti zelo pisano lice; mešan značaj so ji dajali različni tuji pevci, a tudi domači, ki so po hitrem razvoju na odru ljubljanske Opere hiteli v tujino za velikimi uspehi. Zinka Kunc, Zlata Gjungjenac, Franja Golobova, Mario Šimenc, Jože Gostič, Anton Dermota, Marijan Rus — ta in še druga imena poznajo danes tuji operni odri. Vendar je poleg teh sodelovalo v tem razdobju na ljubljanski Operi mnogo drugih dobrih pevcev, ki so držali sorazmerno visoko raven pevske umetnosti: izmed tujcev: Rozumova, Žaludova, Čaleta, Orlov, Knittl, Popov, Holodkov, Zathey a izmed domačinov: Lovšetova, Thalerjeva, Majdičeva, Ribičeva, Mitrovičeva, Župevčeva, Medvedova, Thierryjeva, Kogejeva, Španova, Banovec, Marčec, Francl, Primožič, Janko, Zupan, Petrovčič in Julij Betetto, ki je ostal do danes zvest ljubljanskemu opernemu gledališču. Pač pa se je v tem času že precej izčrpal pevski zbor, ki je pogrešal primerne izpopolnitve z mladimi močmi.

Operna režija je bolehala toliko, kolikor ni imela stalnega, strokovno izpopolnjenega režiserja, dasi je podoba tega umetniškega dela živahna in pisana. Izmenjavajoči se režiserji so prinesli v ta razvojni tok razne umetniške smeri, ki so se mešale med seboj. Na eni strani je obstajal še nadalje stari tradicionalni način režije v smislu šablonskega razpostavljanja oseb v prostor po predpisanem vzorcu brez globljih psiholoških opravičil in s pozornostjo na zunanji videz. V tej smeri je delal zlasti Krivecki, dočim je Primožič dvignil svoje realistično režijsko delo z bogatim izkustvom, pridobljenim na velikih svetovnih odrih, ter s svojim občutjem za zveze med glasbo in kretnjo.

Smotrno je posnemal v režiji visoke vzore Mirko Polič, smisel za iskrena razpoloženja in uspešno razpostavljenost oseb je dvigal Drago Zupan; Osip Šest pa je razvil v svojih režijah zlasti smisel za zunanji blesk in za živahne kontraste v smotrno izrabljenem prostoru, pri čemer je spretno, pa čeprav bolj zunanje, uporabljal dognanja modernejših smeri. Nova ruska šola Tajroffa in Meierholda, ki stremi za povečanjem odrske dinamike in za premostitvijo rampe s stremljenjem za večjo povezanostjo gledalca z igralcem, je našla deloma odziv v režijskem delu Bratka Krefta, ki je skušal stopnjevati odrsko učinkovitost s stopnjevanim tempom igre, povezane z izvirnimi in deloma fantastičnimi domisleki v razdeljevanju, opremljanju in osvetljevanju prostora. Po teh stopnjah je šel tudi Ferdo Delak. Izredna domiselnost in strokovna dovršenost, v kateri se je vezala tradicionalna stilistika z najmodernejšo, sta se v režiji Branka Gavelle na žalost le mimogrede odzvali v naši operi. Močan odmev pa je našlo prehodno režijsko delo Cirila Debevca, ki je s svojo dinamično, v nasprotjih bijočo se naravo prinesel v Opero posebno življenje. Združeno obvladanje dramske in glasbene stroke si je z bogato fantazijo vred našlo izraza v ubrani zvezi klasičnih, romantičnih in zmerno ekspresionističnih elementov. V režijski zgradbi je zato lomil naturalistično odvisnost, pa je zbral in urejal celoto po logiki in nuji duševnih doživetij, ki jih je poiskal obenem iz drame in glasbe — vendarle tako, da je v smotrno razdeljenem prostoru, v katerega je smiselno umeril tudi kretnjo, zaživela celotna podoba v tudi navzven jasnem in plastičnem ravnovesju. S tem je posegel izraz globoko v vsebino in se presenetljivo javil v pro-

storu. Tudi inscenacijsko delo se je v tem času razgibalo. Poleg realističnih, po iluzijah zunanjega sveta stremečih zasnov, so se javljali mlajši nagibi v več smeri. V smislu impresionizma, ki je trodimenzionalno plastiko prostora zamenjal z barvno nasičeno podobo, sta deloma oblikovala Vavpotič in Jakac, do čim je iskal Uljanišček nekakšno zvezo med temi novimi in starejšimi stilnimi komponentami, pa znal zelo smotrno izrabljati prostor ter ga napolniti s toplimi razpoloženji. Pač pa je pričel izrabljati inscenator Franz arhitektonske komponente in izpolnjevati kubično prostornost odra s stenami, koti in oboki, pri čemer je prestavil pozornost tudi v vertikalno smer in dosegel nove, plastične učinke. Balet se končno iz dotedanje podstave ni premaknil in koreograf Golovin ga vodi do danes po tradicionalni in dognani poti. Lepo se je zdramil baletni zbor ob gostovanju našega znamenitega plesnega mojstra Pina Mlakarja, ki so mu bila na žalost domača tla preborna in je moral za svojim umetniškim klicem v tujino.

Take reprodukcijske sile so bile na delu pri oblikovanju zelo pisanega, sicer brez jasno sistematiziranega, vendar pa zelo živahno izmenjavajočega se sporeda opernih umetnin. Najmočnejše je bila zastopana romantika od prvih, še klasično začrtanih, pa do najzadnjih, programsko nasičenih oblik. V to so se vpletala tudi prav moderna dela različno mešanih značajev najbolj značilnih sodobnih struj impresionizma, ekspresionizma in nove predmetnosti. To pa iz krogov oseb glavnih evropskih narodnosti. Mnogo so bila zastopana francoska dela (Halevy, Massenet, Bizet, Thomas, Gounod, Charpentier, Saint-Saens, Delannoy i. dr.), še več italijanska (Rossini, Donizetti, Verdi, Ponchielli, Giordano, Mascagni, Leoncavallo, Puccini, Wolf-Ferrari, Montemezzi, Zandonai, Respighi), špance je zastopal le De Falla; od mnogege nemškega sporeda pa so postala za značaj operne reproduktivne podobe zlasti značilna Mozartova, Beethovnova in Wagnerjeva dela, dasi je poleg teh pomembno risal ta obraz še spored mnogih drugih tvorcev (Lortzing, Cornelius, Flotow, Weber, Kienzl, D'Albert, Humperdinck, R. Strauß, Weill, Wagner-Regeny i. dr.). Zelo močno se je razvil splošni slovanski program in so se redno javljala v sporedu ruska dela (Musorgski, Rimski-Korjakov, Borodin, Čajkovski, Čerepnin, Prokofjev, Stravinski, Šoštakovič), češka dela (Smetana, Dvořak, I. B. Foerster, Kovařovič, Blodek, Janaček, Křenek, Weinberger, Novak), poljska dela (Moniuszko, Rożický), a tudi umetnine domačih srbohrvatskih avtorjev (Zajc, Hatze, Širola, Baranović, Gotovac, Konjović) in predvsem skoraj vsa novejša slovenska dela (Parma, Foerster, Risto Savin, Sattner, Bravničar, Kogoj, Osterc). Med raznovrstnimi baletnimi uprizoritvami sta bila najbolj značilna Stravinskega »Petruška« in Lhotka-Mlakarjev »Vrag na vasi«. Tako je bila v tem pisanem sporedu predstavljena vsa raznovrstna tvorna sila človekovega duha, kot se je v teku zadnjih stoletij uteleševala v tvorbah zelo pisanih zvez tonskega zvenenja in dramatskih oblik. Žal le, da je bila ta obsežna in umetniško tehtna repertoarna podoba skaljena z nešteto starejšimi in novejšimi operetami estetsko neuravnovešenega značaja.

Ta živi utrip slovenske izvajalske operne umetnosti, ki se je zaradi napetosti plodnih sil dvignil visoko do

one ravni, kjer se giblje podobno življenje vse evropske operne kulture, in ki je deloma zaostajal le še po vrednosti, kot jo doprinese visoka, do zadnjih umetniških odtenkov ter do poslednje lepote skrivnosti posegajoča umetniška tradicija — je bil svojstveno dopolnjen v celotno podobo vsega slovenskega opernega umetniškega snovanja tudi še z ustvarjalnimi silami slovenskih umetnikov, ki so se utelesile v vrsti značilnih umetnin.

V sorazmerju s splošno skromnostjo, ki je odmerjena Slovencem na polju opernega ustvarjanja, je doba zadnjih dvajset let vendarle plodna, ker se je v njej slovenski tvorni duh vse močnejše razgibal in nam je dal ta čas nekaj pozornosti vrednih opernih umetnin. Tesnoba razmer, pomanjkanje tradicije in ožina umetniškega razgleda so zavirali snujoči polet domačih umetnikov, da se dela njih umetniške fantazije niso mogla povzpeti tako, da bi dosegla na tem polju raven svetovnega tvornega duha in si osvojila mesta v sporedih svetovnih opernih gledališč. Pač pa so ta dela v domačem razvojnem krogu stopila znatno višje od plodov preteklosti ter si v svojem značilnem izrazu osvojila uvaževanja vredno stališče. Vsa ta tvornost se je cepila v različne smeri, kot so v različnih stilnih komponentah sovpadale v ta nemirno presnavljajoči se čas.

Z naturalizmom vezana novoromantična tradicija je s svojo izredno močjo pritegnila v svoj stilno tipični izrazni značaj zlasti starejši skladateljski rod. V svojih treh operah (»Lepa Vida«, »Gospodsvetski sen«, »Matija Gubec«) se je Friderik Širca-Risto Savin v glasbeno izraznem načinu občutno naslonil na wagnerjanske stilne komponente in, dasi je z druge strani posegel v domače ljudske glasbene prvine, se vendar ni povzpел še do one dvignjene prvobitnosti, kjer bi kot Smetana prekvasil vso snov v svojem lastnem bistvu in jo izkristalizirano izlil v samoniklo stilno podobo, temveč se mu je celota izoblikovala kot otipljiva sestavina različnih med seboj povezanih prvin. Namesto zlitine je nastala zmes in zato sta ostala oblika in njen izraz stilno še nepopolna, čeprav je ta izraz odsev zelo močnih doživetij in je oblika dokaz živahne glasbene fantazije. Po pristnem nazoru romantika je vzeta dramatska vsebina deloma iz narodne pravljice snovi, deloma iz narodove zgodovine in je izoblikovana v širokem patosu, kar se sklada končno s celotno glasbeno dramatsko zasnovo, ki je polna vsestranske romantične problematike. Nekako iste, le bolj enostavne smeri se je držal pri oblikovanju svoje opere (»Tajda« ali »Komposteljski romarji«) skladatelj Hugolin Sattner, ki se je pa šele v sivih letih lotil svojega opernega prvenca in je že pomanjkanje prepotrebne izkustva dalo umetnini nekoliko naiven in nepopoln značaj. Dramatska vsebina, ki jo je napisal slovenski pisatelj Ivan Pregelj, je sama za sebe močna romantična tvorba. V smislu klasično romantičnih stilnih komponent in s posebnimi svojskimi sestavinami je ustvarjena glasbena podoba, v kateri so zlasti posamezni melodični liki polni pristnega glasbenega doživetja in so plod živahne fantazije; celota pa le ne živi v kongruentnih dramatičnih vzponih in je zato v učinkovitosti bolj blede, dasiravno v posameznih členih izrazno močna.

Naturalistična nagnjenja so prišla do veljave v domači operetni produkciji, ki se je pod vplivi razrah-

MARIJ KOGOJ: ČRNE MASKE

LJUBLJANSKA OPERA (1929)

INSCENIRAL: I. VAVPOTIČ

ljane povojne miselnosti in čustvenosti razgibala in našla zavetje pri onem občinstvu, ki se rado umika iz globin na gladko, zasanjano površino. Z opereto, pa najsi bo to klasicistično ali moderno, v smislu šlagerja usmerjena tvorba, so vezana domača imena: Saša Šantel, Matija Bravničar, Pavel Šivic, Bogomir Leskovic, Janko Gregorc in Osvald Dobeic.

Nove sile, nova nagnjenja in nova spoznanja zadnjih desetletij, ki so močno udarila v svetovnonazorno podobo prejšnjega časa, pa zablodila in zapletla vse strani našega življenja, so se kot v zrcalni podobi javila takoj tudi v vsej in posebej v glasbeni umetnosti. Razne nove evropske stilne smeri, ki so hlastno izpodrivale druga drugo, so se izrazito razpredle tudi po slovenskih tleh in oplodile vse raznovrstno umetniško delo; posebej tudi operno tvornost.

Pod vplivi teh novih, nekako nasilnih glasbenih dognanj, je komponiral svojo prvo opero (»Pohujšanje v dolini šentflorjanski«) Matija Bravničar. Po bistveni glasbeni zasnovi je to delo naturalistično s posebnim nagnjenjem za deskriptivnost na osnovi predstavno asociativnega doživljanja. Uporabljena pa so nova sredstva dvanajstpoltonske sistematike, s čimer je tonalnost zelo razbita, a tudi ritem razrahljan, dočim je barva poživiljena prav v impresionističnem smislu. Opera je grajena dosledno po istoimenski drami velikega slovenskega pisatelja Ivana Cankarja, pa je prav ta preveč dosledna vezanost na dramo napoti pravi operni arhitektonski napetosti. Z izredno razgibano in neugnano močjo svoje glasbene fantazije je šel na delo Marij Kogoj in plod tega dela je postala opera »Črne maske«, ustvarjena po besedilu Leonida Andrejeva. Skladatelj je zaslutil teže današnjih vprašanj, postavljenih na bistvo človeka samega, in je v umetnini izpovedal vero v odrešitev človeka, ki je podana v duhovnem osvobojenju njegovega višjega

jaza. Za izredno samonikel in močan izraz je uporabil moderna glasbena sredstva izrazito ekspresionistične smeri, kjer mu je duševna razdvojenost po individualistični samovolji nasilno zmedla zunanjo tonsko podobo, vendar sije iz celotne tonske zgradbe izredno mnogo pristne in dvignjene lepote. Edino prevelika nasičenost glasbenih domislekov in delna neizčiščenost sta napoti tej umetnini, da ne doseže svetovnih opernih odrov, kamor bi se skladatelj s svojim delom povzpел, da mu ni usodni mrak zasenčil tvorne fantazije. V ostro nasprotje opisanemu umetniškemu ustvarjanju se je postavil Slavko Osterc, čigar oblikovanje je pod vplivi stilnih komponent, kot jih je doprinesla smer nove predmetnosti, a z močnim konstruktivističnim poudarkom. V svojih enodejanskih operah (»Iz komične opere«, »Medea«, »Maska rdeče smrti«, »Dandin v vicah«), ki jim je kumoval Darius Milhaud, je razvil skladatelj poseben smisel za satiro in grob humor. Glasba je izraz silovitega upora proti vsaki tradiciji. Na podlagi dvanajstpoltonske sistematike ostro zavite melodije in harmonije ter primerno komplicirani ritem so dokaz razumsko kombinacijskih zmožnosti, ki se jim je moralo čustvo daleč umakniti. V tej glasbi se je utelesil predvsem današnji duh snovnega ravnovesja, mere in števila.

Obraz slovenske operne umetnosti je v živem razvojnem stanju. Izrazne poteze niso še jasne, toda velikopotezno so nakazane. Zdi se, kot da ima duh, ki se v tej umetnosti javlja, posebne in skrbno določene načrte. V tem umetniškem snovanju zgoščene sile so močne in visoko napete. Če bodo zunanji usodni pogoji ugodni, bodo te sile izoblikovale podobi slovenske operne umetnosti tako pomembno vsebino in obliko, da bo ta podoba dostojno stopila ob stran vsem ostalim svetovnim opernokulturnim podobam.

AŠKERČEVA PROŠNJA ZA MINISTRSKO PODPORO

DR. RUDOLF MOLE

Bivši ljubljanski župan Ivan Hribar piše v svojih »Spominih«, da je prišel mestni arhivar Anton Aškerc l. 1909. k njemu in ga vprašal za svet, če bi mu ne kazalo prositi pri ministrstvu za umetniško podporo, da bi napravil daljše potovanje. Hribar je sicer dvomil o uspehu, ker bo imelo pri stvari tudi predsedstvo deželne vlade kranjske svojo besedo, vendar mu je rekel, naj mu izroči svojo prošnjo, ker jo hoče sam oddati referentu, sekcijememu svetniku pl. *Millenkoviču*. Hribar si je priskrbel tudi vsa do takrat izdana Aškerčeva dela, ki so napravila po svojem številu na referenta ugoden vtis, da je zagotovil svoje priporočilo pri ministru za uk in bogočastje. Vendar je pripomnil, da bo morala stvar še v Ljubljano na deželno predsedstvo, da se o prošnji izjavi.

Ker mu je referent povedal, da se v takih zadevah glede južnih Slovanov obrača osrednja vlada na dvornega svetnika univ. prof. dr. Vatroslava Jagića, je Hribar prosil Jagića priporočila. Iz njegovega pismenega odgovora dne 22. maja 1909. pa je na svoje začudenje (podčrtal jaz) izvedel, da je bil Jagić že pozvan, naj oceni Aškerčevo delo. Iz tega je sklepal, da ni bilo drugega vzroka kakor političen. Sicer pa ga je Jagićevo pismo pomirilo, ko mu je sporočal, da je Aškerc že pred enim letom ugodno ocenil, da je ministrstvu njegova ocena znana in da ne bi mogel l. 1909. nič drugega povedati nego je že povedal l. 1907. ali 1908. Hribarja prosi, naj v Aškerčevo korist gospodi, ki v ministrstvu o tej stvari odloča, pove, naj se čimprej Aškerčeva prošnja ugodno reši.

Vendar Jagićeva strokovna ocena ni imela uspeha, merodajna je bila politična ocena deželnega predsedstva kranjskega.

Čez nekaj mesecev je referent povabil Hribarja k sebi in mu pokazal poročilo deželnega predsedstva kranjskega. Vsebovalo je podatke o Aškerčevem življenju, a o podelitvi umetniške podpore ni bilo nobenega predloga. Nato je Hribar prosil referenta, naj stopi k ministru in prošnjo toplo priporoči. Minister pa je odločil, da se je stvar poslala v Ljubljano, da zavzame deželna vlada svoje stališče glede Aškerčeve prošnje. Predsedstvo pa je odgovorilo, da prošnje priporočiti ne more, češ da je Aškerc enostranski in da bi ugodna rešitev njegove prošnje utegnila pri velikem delu slovenskega prebivalstva vzbuditi nevoljo.¹

Po mojih ugotovitvah² je bila stvar nekoliko drugačna, kakor jo slika g. minister Ivan Hribar; pisal je pač po spominu in ni imel pri sebi dokumentov, da bi mogel potek natančno reproducirati.

Aškerc je najbrže v maju ali juniju l. 1908. prosil takratnega mestnega župana Ivana Hribarja, da priporoči v ministrstvu za uk in bogočastje njegovo prošnjo za podelitev umetniške podpore, kar je gotovo kmalu storil. Ministrstvo se je nato obrnilo na Jagića,

¹ Ivan Hribar, »Moji spomini«. I. del. Od 1853. do 1910. leta. Ljubljana 1928. Str. 175—177.

² V konvolutu št. 983 prezidialnih aktov bivše deželne vlade za Kranjsko so tudi akti o Aškercu, ki nam natančno osvetljujejo vso zadevo, katera je svoj čas vzbujala veliko pozornost. Vredno je, da se vse objektivno razjasni.

da poda svojo strokovno oceno, ob istem času pa je s št. 19.283 dne 2. julija istega leta zahtevalo od deželnega predsedstva kranjskega, da kar najprej ko mogoče poroča o osebnih podatkih Antona Aškerca.

Min. odlok je bil pri dež. predsedstvu prezentiran dne 9. julija 1908. pod št. 3284. Mestni magistrat je dobil na to od prezidija pod isto števil. z dat. 12. julija istega leta razpis z vabilom, da naj čimprej poroča o osebnih razmerah mestnega arhivarja in pisatelja Antona Aškerca, ki je pri imenovanem ministrstvu vložil prošnjo, da se mu podeli umetniška štipendija. Nadalje je deželno predsedstvo povabilo dne 17. avgusta pod št. 3623 prof. Antona *Funtka*, da se izjavi o umetniškem delovanju oz. umetniškem pomenu Aškerčevih del. Končno je 20. avgusta naprosilo c. kr. štajersko namestništvo v Gradcu, da poizveduje o nravnem in političnem vedenju Antona Aškerca med njegovim službovanjem v lavantinski škofiji; zlasti bi bile važne informacije, pod katerimi okoliščinami je imenovan opustil dušnopastirsko službo.

1. Funtek je predložil dne 19. avgusta 1908. tole poročilo, ki ga podajem zaradi izrazite objektivnosti v dobesednem prevodu:

»Prve Aškerčeve pesnitve, zlasti njegove Balade in romance, so vzbudile v slovenskih literarnih krogih upravičeno pozornost tem bolj, ker na tem polju, izvzemši nekatere epske pesmi Prešernove, ni bilo nič pomembnega in ker je Aškerc svoje epske predmete znal izoblikovati z veliko plastičnostjo. Tudi dva naslednja zvezka njegovih poezij se odlikujeta po bogati izbiri raznovrstnih motivov in po pesniški sili, ki naletimo nanjo — seveda zdaj že posamič — tudi v njegovih novejših stvaritvah. Mnogim delom se lahko s pravico očita, da se Aškerc prav često izgublja v prozaičnost, da njegova dikcija ni brez prigovora in da mu manjkajo motivi, da se torej lahko konstatira popuščanje pesniške sile. Vsekako lahko velja Aškerc za najznamenitejšega (der bedeutendste) slovenskega epskega pesnika. Ako se mu podeli umetniška štipendija, utegne na študijskih potovanjih nabrati novih snovi in pobud, ki bi jih lahko primerno izkoristil.«

2. Prezidij mestnega magistrata je Aškerca pozval, da je za odgovor podal potrebne podatke. Aškerc je predložil:

»Promemoria o mojih potovanjih.

Potoval sem zato, da si razširim duševno obzorje. Na potovanjih pa sem tudi dobival motivov za pesništvo.

L. 1885 v Prago (1 pesem).

L. 1886 v Bosno (10 pesnitev).

L. 1887 v Benetke (3 pesmi).

L. 1889 v Krakov in na Slovaško (2 pesmi).

L. 1893 na Balkan, Carigrad, Mala Azija, Bolgarija (10 pesnitev). — V »Lirskih in epskih poezijah«, 1896.

L. 1899 v Italijo do Caprija in Pompejev (9 pesnitev) v »Novih poezijah« 1900.

L. 1901 v Videm, Cividale, Aquilejo (3 pesmi).

L. 1901 v severno Rusijo, Varšavo, Peterburg, Moskvo, Kijev (9 pesnitev).

L. 1902 v južno Rusijo v Odeso, Krim, Kavkaz (11 pesnitev). — V »Četrtem zborniku poezij« 1904.

L. 1906 v Egipt (13 pesnitev) objavljenih v »Slovanu« in v »Ljubljanskem Zvonu«.

L. 1906 in 1907 študiral slovenske morske ribiče pri Trstu. Sad: »Jadranski biseri«. Knjiga 53 balad ter etnografska studija »Med jadranskimi slov. ribiči«.

L. 1908 izlet v Atene in na Grško sploh. Sad: Ciklus pesnitev v *manuskriptu*, ki izidejo do letošnjega božiča kot knjiga.

Summa summarum: Iz popotnega dnevnika 74 (štiriinsedemdeset) pesnitev, potem posebna knjiga: »Jadranski biseri«. Vrh tega dva potopisa v prozi: »Izlet v Carigrad« in »Dva izleta na Rusko«, oboje razprodano.

V Ljubljani, 20. julija 1908.

Aškerc m. p.«

Ta »promemoria« je uporabil takratni prezidialni tajnik Janko Bleiweiss (sedaj upokojeni mestni višji svetnik) za koncept odgovora na gorenjo zahtevo deželnega prezidija za Kranjsko.

Odlok deželnega prezidija je bil prezentiran pri mestnem magistratu pod Nr. 210/Pr. 3 dne 14. julija 1908.

Bleiweissov odgovor glasi:

Zaupno!

(Zapisano s svinčnikom.)

C. kr. deželnemu predsedstvu za Kranjsko
v Ljubljani.

Z ozirom na razpis z dne 12. t. m., št. 3284/Pr., poča podpisani mestni magistrat, da je Anton Aškerc od leta 1898. nameščen kot arhivar pri mestnem magistratu v Ljubljani in da je bil z 31. decembrom 1899. imenovan definitivnim v tem svojstvu. S to službo so zvezani prejemi IX. činovnega razreda, to je letna plača K 2800— in dejalnostna doklada K 500—.

Anton Aškerc, rojen leta 1856. v Rimskih Toplicah, dovršil je gimnazijo v Celju, bogoslovje v Mariboru ter je potem od l. 1881. do l. 1898. služboval kot kaplan v raznih krajih na štajerskem, leta 1898. pa vstopil kot arhivar v službo mestne občine ljubljanske.

Ves čas svojega službovanja bil je izredno literarno delaven ter je kot priznano izmed prvih, ako ne prvi živeči slovenski pesnik obogatil slovensko literaturo z mnogimi neminljivimi pesniškimi proizvodi.

Da si razširi duševno obzorje ter dobi zasvoje pesnitve novih motivov, napravil je Aškerc navzlic svojim skromnim dohodkom razna večja potovanja, katerih plod so bili vselej razni večji ali manjši pesniški proizvodi.

Leta 1885 potoval je v Prago in po Češkem,

„ 1886 v Bosno,

„ 1887 v Benetke,

„ 1889 v Krakov in po Slovaškem,

„ 1893 na Balkan, v Carigrad, Malo Azijo in po Bolgariji.

Plod teh potovanj bile so mnogovrstne pesnitve v zbirki »Lirske in epske poezije«, ki je izšla l. 1896. in pa potopis v prozi »Izlet v Carigrad«.

Leta 1899 potoval je po Italiji do Caprija in Pompeja ter obelodanil o tem več pesnitev v zbirki »Nove poezije«, izišli l. 1900.

Leta 1901 potoval je po slovenski Benečiji in Furlaniji, in pa po severni Rusiji, preko Varšave v Peterburg, Moskvo in Kijev;

leta 1902 pa po južni Rusiji preko Odeše na Krim in Kavkaz.

Plod teh potovanj so pesnitve v »Četrtem zborniku poezij«, ki je izšel l. 1904 in pa potopis v prozi »Dva izleta na Rusko«.

Leta 1906 potoval je v Egipt in objavil o tem mnogo pesmi v slovenskih beletrističnih listih.

Leta 1906 in 1907 prepotoval je severne obale Jadranskega morja ter obelodanil v tem 53 balad v pesniški zbirki »Jadranski biseri« ter etnografsko študijo »Med jadranskimi slov. ribiči«.

Leta 1908 potoval je v Atene in po Grškem ter se nahaja plod tega potovanja še v manuskriptu, ki izide kot posebna knjiga še letos.

Ker je pričakovati od Antona Aškercja še marsikatero dragoceno pesniško delo, ako se mu materielno omogoči, da na umetniškem potovanju najde še novih snovi, ker mu je ob skromni uradniški (arhivarjevi) plači in še skromnejšim dohodkom iz njegovega literarnega delovanja le težko mogoče, bilo bi želeti in toplo priporočati, da se mu kaka umetniška ustanova v to svrhu podeli.

V Ljubljani, 24. julija 1908.

Hrb m. p.

Župan:

Vloga je bila pri deželnem prezidiju prezentirana dne 27. julija 1908.; od magistrata je bila ekspedirana istega dne.

3. Prezidij štajerskega namestništva je s št. Prs. Z. 1412/3 1908 dne 23. septembra 1908. odgovoril, da se ne ve nič neugodnega o Aškercjevem političnem in nraavnem vedenju za časa njegovega službovanja v lavantinski škofiji in da je bil na podlagi predložene uradnega zdravniškega spričevala od c. kr. štajerskega namestništva dne 2. aprila 1898., št. 8879, trajno upokojen.

Po teh treh izjavah je prezidialist baron Lazzarini, okrajni glavar, koncipiral vlogo na ministrstvo. V glavnem se drži Bleiweissovega koncepta. Poda kratek življenjepis in nadaljuje, da je bil Aškerc od l. 1881. do l. 1898. kaplan na različnih krajih v lavantinski škofiji in da ga je l. 1898. sprejel mestni magistrat ljubljanski za arhivarja; dne 31. decembra 1899. je bil v tej lastnosti definitivno potrjen. Z njegovo službo so zvezani dohodki IX. čin. razr., t. j. plača letnih 2800 kron in 500 kron akt. doklade. O njegovem političnem in nraavnem vedenju se ne ve nič neugodnega (ne med njegovim službovanjem v lavantinski škofiji in ne v Ljubljani — je dodal prvi pregledovalec koncepta, vladni svetnik in poznejši prvi direktor ljubljanske državne policije, grof Künigl). Med vsem časom svojega službovanja je bil Aškerc literarno delaven. Da si razširi duševno obzorje in da dobi nove motive za svoje pesnitve, je kljub svojim pičlim dohodkom napravil več potovanj; uspehi so bila večja in manjša pesniška dela. Po vlogi mestnega magistrata našteva potem natančno po letih njegova dotedanja potovanja. Za konec mu služi dobesedno podano mnenje Antona Funtka.

Grof Künigl doda, da je Aškerc opustil svoj duhovniški poklic in da je stopil zaradi bolezni v pokoj.

Natančno naštevanje o Aškerčevih potovanjih prečrta in napiše samo, da je potoval po Avstriji, Italiji, Rusiji, Grčiji in Egiptu. Značilen je pa po naštevanju njegovega literarnega delovanja ta vrinek: »Po svojem mišljenju in svetovnem naziranju je Aškerc izrazit svobodomislec in se je kot tak udeležil zadnjega kongresa Svobodne misli v Pragi. V tej okolnosti je končno tudi vzrok za njegov izstop iz njegovega poklica in tudi dejstvo, da je odložil duhovniško obleko in da se nosi po meščansko. — To svetovno naziranje najde tudi v Aškerčevih poezijah povsod svoj izraz, da vzbujajo nekatere med njimi v konservativnih krogih hudo pohujšanje (argen Anstoß) itd.«

Küniglu pa tudi Funtkova objektivna izjava o Aškerčevih delih ni bila všeč. Izraz »upravičeno pozornost« (berechtigtes Aufsehen) je spremenil v »izvestno pozornost« (gewisses Aufsehen), prečrtal nekatere stavke in upravičeno Funtkovo karakteristiko »Vsekakor velja Aškerc za najznamenitejšega (der bedeutendste) slovenskega epskega pesnika« itd. ponižal v »znamenitega« (ein bedeutender Dichter).

Aprobator koncepta dvorni svetnik in namestnik deželnega predsednika grof *Chorinsky* sprejme Küniglov vrinek z majhnimi spremembami, kjer se še bolj poudarja Aškerčevo svobodomiselno mišljenje in bivši duhovniški poklic. Po »v Pragi« stoji: »Njegovo svobodomiselno mišljenje je bilo neki tudi vzrok za njegov izstop iz njegovega poklica« in potem kakor gori. Drugi del Küniglovega vrinka se končno s spremembami grofa *Chorinskega* glasi takole: »To svetovno naziranje najde tudi v Aškerčevih poezijah izrazit (beredten) poudarek in se torej ni čuditi, da vzbujajo njegova dela v konservativnih krogih, in sicer tudi pri zmernih, pohujšanje in ogorčenje (Anstoß und Entrüstung).«

Koncept je bil vidiran in popravljen 2. oktobra, isti dan je dal svojo šifro tudi deželni predsednik Schwarz. Dne 3. oktobra je bila vloga odposlana ministrstvu.

Deželno predsedstvo ni predlagalo nič konkretnega. Vendar se iz vloge jasno vidi, da se je sicer izogibalo konkretnemu predlogu, a s poudarjanjem nekdanjega duhovniškega poklica Antona Aškerca z njegovim svobodomiselstvom in s poudarjanjem nezadovoljstva z njegovimi poezijami v konservativnih krogih je vendar več kakor samo namignilo, kako si želi, da bi ministrstvo rešilo Aškerčevo prošnjo.

Zato je razumljivo, da minister ni hotel ugoditi Millenkovichevemu predlogu, marveč je vlogo vrnil kranjskemu deželnemu predsedstvu z vabilom, da stavi konkreten predlog, če misli, da je prosilec vreden podpore. To se je zgodilo z odlokom dne 27. januarja 1909. s št. 41.722 ex 1909, ki je bil prezentiran v Ljubljani pri dež. predsedstvu pod št. 678 dne 31. januarja 1909.

Kakor vse dosedanje vloge, je tudi to zadnjo vlogo v tej stvari prvi koncipiral Lazzarini.

Po Lazzarinijevem konceptu (8. februarja) je Aškerc vreden, da se mu podeli umetniška štipendija. Sklicujoč se na prejšnje poročilo poudarja, da velja Aškerc za znamenitega, izredno produktivnega pesnika. Ako se mu omogoči ponovno potovanje, bo dobil gotovo nove snovi in pobude in bo tako lahko na polju poezije ustvaril mnogo znamenitega. Ako se Aškerčevi prošnji ugodi, predlaga za primerno vsoto 600 kron.

Künigl (v reviziji Lazzarinijevega koncepta 10. februarja) je mnenja, da Aškerc z ozirom na svoje dosedanje literarno delovanje in na svoje neoporečno нравno vedenje »ni nevreden«, da doseže umetniško štipendijo. Na potovanju bi dobil novih pobud za svoje pesmi. Sicer pa se ne sme prezreti, da dosežajo dohodki Antona Aškerca, ki je samski in precej skromen mož, tako višino, da bo lahko tudi brez štipendije odšel na nameravano potovanje. S tega vidika se zdi njegova prošnja manj upoštevanja vredna, zato se tudi opušča konkretni predlog za podelitev umetniške štipendije.

Chorinsky pa ovrže 11. februarja oba koncepta in pravi v začetku po formalnem Lazzarinijevem uvodu, kjer se sklicuje na ministrski odlok, takole: »Pri vsem uvaževanju prosilčeve pesniške nadarjenosti ne more glede na prononsirani način, s katerim izraža — tudi v novejšem času — svoje svobodomiselne, ateistične nazore, v njegovo korist staviti konkretnega predloga. Podelitev štipendije bi povzročila pri pretežni večini prebivalstva, pri katerem Aškerčeva dela že tako vzbujajo pohujšanje, neprijetno iznenadenje in zlo voljo (unbeliebsame Überraschung und Verstimmung). Zdi se mi pa tudi subvencioniranje imenovanega še toliko manj potrebno, ker so njegovi dohodki...« (potem tako, kakor Künigl, brez zadnjega odstavka).

Vloga je bila odposlana na ministrstvo za uk in bogočastje dne 18. februarja 1909. Ministrstvo je z odlokom dne 26. marca 1909. obvestilo deželni prezidij s št. 6956, da prošnji Antona Aškerca ni ugodilo, z vabilom, da imenovanega obvesti in mu vrne priloge (7 knjig). Podpisan je bil sam minister *Stürgkh*.

Deželni prezidij je dne 6. aprila 1909. s št. 1256 obvestil mestni magistrat, da ministrstvo ni ugodilo prošnji mestnega arhivarja in pisatelja Antona Aškerca za podelitev umetniške štipendije in vabi, da se o tem prosilec obvesti in da se mu vrnejo priloge. Aškerc je na aktu, ki je bil prezentiran 8. aprila 1909. pod št. 207, dne 9. aprila 1909. lastnoročno potrdil, da je priloge prejel.

Ako pregledamo ves potek, vidimo, da je Lazzarini razumel Aškerčevo zadevo in je videl v njem samo *umetnika*, ne oziraje se pri tem na njegovo svetovno naziranje. Če bi bil obveljal njegov koncept, bi bil Aškerc dobil štipendijo. Najbolj »diplomatično« se hoče v zadnjem konceptu izmuzniti Künigl, ki sicer pravi, da prosilec »ni nevreden«, vendar so njegovi dohodki tako veliki, da bo že pretrpel in bo lahko kljub temu potoval, saj je pač skromen mož. Ali ni gospod grof razumel, da bi se s podelitvijo primerne štipendije podalo Aškercu *skromno moralno priznanje*, da ni bila pri vsej zadevi samo denarna stran? Chorinsky je odkrito povedal, da Aškerca ne more priporočiti zaradi svobodomiselnega nazora in zaradi tega, da bi se ne zameril pri političnih faktorjih. Njegovo odkrito priznanje pa vendar neverjetno zmanjša dejstvo, da je v končni koncept sprejel tudi Küniglov klavrní konec o »velikih« Aškerčevih dohodkih.

Taka je bila zgodovina Aškerčeve prošnje za potovalno štipendijo. V bistvu se strinjajo Hribarjevi spomini v tej zadevi z mojimi ugotovitvami.

Jagićevo pismo z dne 22. maja 1909. si razlagam takole: Jagić v svojem obilnem poslu ni takoj odgovoril Hribarju. Ko pa je odgovoril, je bilo že post festum.

STANDARDIZACIJA INTELIGENTNOSTNEGA TESTA LJUBLJANSKE POKLICNE SVETOVALNICE

DR. VLADO SCHMIDT

V tem sestavku želim opisati prvo standardizacijo inteligentnostnega testa na Slovenskem. Ker se pri nas zanimanje za teste v zadnjem času precej širi, bo mogoče tu prikazani postopek služiti temu ali onemu kot pomoč pri njegovem podobnem prizadevanju.

Neposreden povod za ta sestavek pa mi je dala razprava prof. Vebra »Vprašanje vitalno-statističnega zavoda v Ljubljani« v drugi številki letošnje »Kronike«. Prof. Veber se tu zavzema za ustanovitev takega zavoda in že tudi opisuje njegove glavne naloge. Poudarjam, da bi tak zavod s svoje strani od srca pozdravil, še zlasti, ker bi vprav poklicni svetovalnici koristil marsikateri njegov izsledek. Vendar pa se ob razpravi prof. Vebra ne morem vzdržati nekaterih kritičnih pripomb. Pisec pravi med drugim, »da bodo tudi same poklicne posvetovalnice¹ svoje delo mogle uspešno vršiti šele tedaj, ko se bodo lahko opirale na glavne izsledke opisanega in predlaganega, vitalno-statističnega preiskovanja našega prebivalstva«. To nikakor ni res. Poklicne svetovalnice — tudi za ljubljansko dokazuje to verifikacijska kontrola njenih nasvetov — vršijo svoje delo uspešno tudi brez takih zavodov. Omenil sem pa že, da se lahko poklicna svetovalnica s pridom posluži izsledkov »vitalno-statističnega« zavoda, kar velja tudi obratno. Saj je n. pr. standardizacija inteligentnostnih testov bistvena naloga takega zavoda, če vključimo vanj še psihometrična prizadevanja.

V tem smislu nam kaže ta sestavek konkretni primer, kaj naj bi delal »vitalno-statistični« zavod. Ker ga pa ni bilo, nismo v svetovalnici držali rok križem, kakor to domneva prof. Veber, temveč smo to delo opravljali sami. Pravi namreč: »Zakaj vprav sami poklicni posvetovalnici preti nevarnost, da se poslužuje za svoje, n. pr. za ljubljanske kandidate testov, ki so bili preizkušeni n. pr. v kakem ameriškem okolju in imajo samo za to okolje dejansko veljavo.« Vem, da prof. Veber s tem ni hotel izreči suma o kvaliteti dela ljubljanske poklicne svetovalnice, ker je kot dosleden filozof mislil ta stavek načelno brez ozira na kakršne koli konkretne razmere. Ker pa bi ga kdo utegnil razumeti drugače in ker sem ponovno naglašal nujnost, da svetovalnica prilagodi svoje metode okolju, v katerem dela, in sem tudi že dokazal dejanski efekt tega našega prizadevanja (v dveh zaporednih letnikih »Pedagoškega zbornika« 1937., 1938. in v »Kroniki« 1939.), se mi zdi prenačljeno, če kdo izreče načelno negativno domnevo, ko bi mogoče, če bi zasledoval naš tisk ali obiskal svetovalnico, izreči konkretno utemeljeno sodbo.

Kaj je potrebno, da prilagodimo neki inteligentnostni test okolju, v katerem ga uporabljamo, da ga za to okolje »standardiziramo«? Nekateri mislijo, da

¹ Ponovno predlagam mesto izraza poklicna posvetovalnica točnejši izraz svetovalnica. Posvetovalnica je na pr. konferenčna soba, kjer se profesorji posvetujejo. V poklicni svetovalnici, katere težišče je na otrocih, pa dajemo nasvete. Prvi, ki je pri nas to besedo pravilno uporabljal, je bil univ. prof. K. Ozvald v »Kroniki«, 1934., št. 2.

moramo v ta namen sestaviti nov test, za naše razmere »slovenski«, ki se naj po svoji vsebini razlikuje od vseh drugih. To ni res. V mnogih inteligentnostnih testih najdemo n. pr. skupino nalog, ki od preizkušanca zahtevajo, da ugotovi zakonitost, po kateri si sledijo številke v neki številčni vrsti in da jo za dve mesti nadaljuje, n. pr. 5—9—13—17—21—25—?—? Ta vrsta je sestavljena tako, da je vsako naslednje mesto za štiri višje od prejšnjega. Nadaljevali bi jo torej z 29 in 33. Take naloge so v mnogih ameriških testih, ker se je izkazalo, da inteligentnost dobro merijo. Kako naj sedaj utemeljimo teoretično domnevo, da merijo te naloge le inteligentnost ameriških otrok in da jih zato v »slovenskem« testu ne smemo uporabiti? In če bi kdo tako »utemeljitev« tudi izpeljal, bi ga izkustvo postavilo na laž, ker ima ta skupina inteligentnostnih nalog dobro korelacijo s praktičnim kriterijem, kar smo v svetovalnici ugotovili s preizkušanjem dijakov meščanskih šol.² Zakonitosti poslovanja formalnih psihičnih osnov inteligentnostnih funkcij so od okolja neodvisne. Asociacijski zakoni veljajo za Amerikance prav tako kot za Slovence. Amerikancu beseda »delo« morda sproži »business«, Slovincu pa »počitek«. Formalna veljavnost asociacijskih zakonitosti je pa s tem za oba izpričana. Ali: princip poslovanja krvnega obtoka je od okolja neodvisen. Od okolja (vročina, mraz) pa lahko zavisi, da nekomu srce hitreje ali počasneje bije. Zato ni potrebno, da test, ki ga hočemo uporabljati v novem okolju, vsebinsko spreminjamo. Od okolja pa zavisi, kakšne pobude dobivajo inteligentnostne funkcije za svoj razvoj in do kolike stopnje so vsled tega (na tej ali oni starostni stopnji, na deželi ali v mestu itd.) razvite. Zato pa moramo ugotoviti norme za presojanje sposobnosti ravno tistega prebivalstva, za katerega neki test uporabljamo. Vsebine, to je nalog testa, torej ni treba spreminjati; spremeniti pa je treba vrednotenje rezultatov, ki so jih dosegli preizkušenci ob delu pri teh nalogah. Tako so n. pr. postopali v »Centralnem psihotehničnem institutu« v Pragi — po mojih izkušnjah najboljšem zavodu te vrste v Evropi —, ko so standardizirali za češke razmere ameriški armadni inteligentnostni test. Razumljivo je, da ob tej priliki prilagodimo novemu okolju take vsebine nalog, ki jih je narekovalo prvotno okolje, t. j. da spremenimo n. pr. dolarje v dinarje, funte v kilograme, glavno mesto USA v glavno mesto Jugoslavije itd. Uvaževati moramo tudi, v kak namen je bil prvotni test sestavljen. V ljubljanski svetovalnici uporabljamo spremenjeno češko predelavo (po dr. Vaňi) ameriškega vojaškega inteligentnostnega testa. Ta ima med drugim tudi nalogo, hitro in točno izvrševati ustno

² Pearsonov korelacijski koeficient med številom doseženih točk pri teh nalogah in šolskim uspehom je +0,35. Koeficient je razmeroma nizek, ker merijo te naloge le en izsek inteligentnosti, šolski uspeh pa zavisi še od drugih intelektualnih funkcij. Zato ne uporabljamo le te skupine nalog, marveč še šest drugih, kar nam korelacijo znatno zviša.

dana povelja. Sposobnost, ki jo ta naloga ugotavlja, je za vojake, ki jim je bil test namenjen, res važna. Če pa uporabljamo ta test za ugotavljanje inteligentnosti otrok, bomo tako nalogo seveda brez škode izpustili ali jo zamenjali z drugo. Takih primerov bi lahko našteali še več. Vse to pa ni stvar ne vem kake psihološke analize, temveč stvar zdravega razuma. Teoretično je možno sestaviti poseben »slovenski« inteligentnostni test, ki se bo po svoji vsebini razlikoval od vseh drugih. Teoretično tudi ni izključeno, da bi bil tak test najboljši med vsemi, kar jih poznamo. V tem primeru pa bi ta razlika ne izvirala iz dejstva, da je test »slovenski«, temveč iz dejstva, da je boljši. Pripominjam pa, da bi tako delo mogel izvesti le poseben »vitalno - statistični« institut z mnogimi sodelavci in s strokovnjakom za psihometrijo, ki ga pa Slovenci nimamo.³

O vsebinski sestavi testa ne morem razpravljati, ker bi preizkušanje z njim, ki zahteva od preizkušanca, da se znajde v novi situaciji, zgubilo na vrednosti, če bi temu ali onemu bil princip nalog že znan.

Test je sestavljen iz sedmih skupin nalog. Izsledok preizkušnje označujemo z vsoto dobljenih točk pri vseh sedmih nalogah. Čim več nalog nekdo pravilno reši, tem več točk dobi. Preizkušnje sem delal na različnih ljubljanskih šolah. Razpredelnici št. 1. in št. 2. nam kažeta vrsto šole, razred, starost in število učencev, kolikor smo jih mogli uporabiti za standardizacijo. Vsi so delali preizkušnjo pod enakimi pogoji, ne glede na svojo starost. Desetletnik je imel za neko nalogo na razpolago točno toliko časa kakor dvajsetletnik. Ker je bilo treba ugotoviti povprečno število doseženih točk za poedine starostne dobe od devetega do dvajsetega leta in povprečni letni prirastek tega števila, smo uporabili za standardizacijo le tiste, ki so bili stari približno deset let, približno enajst let itd. Za desetletne smo smatrali one učence, ki so bili na dan preizkušnje stari več kot devet let in osem me-

Razpredelnica št. 1.		Razpredelnica št. 2.	
3. r. ljudske šole	34	9 letnih	8
4. r. ljudske šole	135	10 letnih	89
5. r. ljudske šole	64	11 letnih	155
1. r. meščanske šole	173	12 letnih	172
2. r. meščanske šole	28	13 letnih	146
3. r. meščanske šole	19	14 letnih	102
4. r. meščanske šole	85	15 letnih	122
1. r. real. gimnazije	142	16 letnih	220
2. r. real. gimnazije	24	17 letnih	140
1. r. klas. gimnazije	22	18 letnih	63
5. r. klas. gimnazije	21	19 letnih	25
5. r. real. gimnazije	64	20 letnih	
6. r. real. gimnazije	18	in starejših	33
7. r. real. gimnazije	23		
Trgovska šola	48		
Trgovska akademija	24		
Tehnična sred. šola	92		
Učiteljišče	97		
Univerza	24		
Vajenci	65		
Razno	73		
		Skupno	1275
	Skupaj		1275

³ Zato je bilo zelo naivno, ko so nekateri domnevali, da je test, ki ga uporabljamo v naši svetovalnici in na katerem sem označil »sestavila dr. Vaña in dr. Schmidt«, tak poseben »slovenski« test. Isto je v Pragi, kjer se s psihotehniko ukvarjajo res psihotehnik, storil dr. J. Vaña, eden najboljših čeških psihotehnikov, ko je na svojo verzijo ameriškega armadnega testa zapisal »sestavil dr. J. Vaña«, pa se seveda tam radi tega ni nihče razburjal.

secev (9;8) in manj kot 10;4, za enajstletne od 10;8 do 11;4 itd. Zato so nam izpadli vsi med $x;4-x;8$. V smislu verjetnostnega zakona pričakujemo, da jih bo n. pr. pod 10;0 (do 9;8) približno toliko kot nad 10;0 (do 10;4) in da se bodo zato razlike v okviru vsake starostne stopnje med seboj izravnale.

Za standardizacijo našega inteligentnostnega testa smo torej uporabili 1275 oseb. To število je nizko. Zaradi pomanjkanja delovnih moči in zaradi nujnih praktičnih nalog, ki jih mora svetovalnica vršiti, nismo mogli opreti standardizacije na širšo osnovo.

Na podlagi izsledkov smo skušali dognati povprečno število (aritmetično središče, mean) točk za vsako starostno dobo od devetega do dvajsetega leta. Pri tem smo seveda uvaževali dejansko razvrstitev otrok po šolah (n. pr. koliko otrok se šola na gimnazijah v primerjavi z meščanskimi šolami), njihov socialni izvor, poklic staršev, do neke mere tudi, kako so ti poklici zastopani v širšem kolektivu itd. Pri našem materialu je n. pr. 24,62 % gimnazijcev. Izmed vseh, ki v Ljubljani študirajo (povprečki iz zadnjih treh let), t. j. 20.603 pa je gimnazijcev 6160, t. j. 29,89 %. Upoštevati je nadalje treba, ali je naših 25 % gimnazijcev iz prvega ali iz petega razreda, ker je med tem selekcija slabše že izločila; končno tudi, da je v Ljubljani dosti otrok starih nad 14 let, ki ne študirajo (n. pr. vajenci!) in ki prihajajo v poklicno svetovalnico. Posameznih povprečkov zato nismo samo seštevali, temveč jih tudi »tehtali«. Pozneje se bom še povrnil na vprašanje, do kolike mere naš, za standardizacijo uporabljeni material prikazuje normalni vzorec populacije. Za sedaj le omenjam, da velja naša standardizacija samo za Ljubljano in ne tudi za slovensko podeželje. To vidimo n. pr. že iz tega, da je v Ljubljani izmed vseh, ki študirajo, 29,89 % gimnazijcev, za vso Slovenijo pa znaša ustrezajoče število le 5,63 % (v Sloveniji študira 214.834 otrok, izmed teh je gimnazijcev 12.114).

Uspeh inteligentnostne preizkušnje smo najprej izrazili s številom točk. Ugotovili smo n. pr., da dosežejo 10 letni povprečno 29 točk, 11 letni povprečno 38 točk itd. Čim starejši so otroci (kolektivno gledano), tem več točk v splošnem dosežejo. To pa se seveda ne pravi, da so otroci tem sposobnejši, čim starejši so, ker moramo motriti njih povečano storilnost v odnosu do starostne stopnje, na kateri se nahajajo. Zato moremo sklepati z različnega števila doseženih točk na različne sposobnosti samo pri tistih otrocih, ki so približno enako stari. Če dosežeta dva desetletnika 20 odnosno 35 točk, nam bo jasno, da je drugi inteligentnejši. Rečemo lahko tudi, da je prvi po svoji inteligentnosti podpovprečen (ker je pod povprečkom desetletnih, ki znaša 29 točk), drugi pa nadpovprečen (ker je nad tem povprečkom). Če pa doseže desetletnik n. pr. 25 točk, štirinajstletnik pa 58, ne vemo, kdo je boljši odnosno slabši. Da to nejasnost odpravimo, se moramo poslužiti novega pojma mentalne, duševne starosti, pod katero razumemo tisto starost, v kateri se število doseženih točk javlja kot povprečna vrednota. Zato smatramo 29 točk za mentalno starost 10 let, 38 točk za mentalno starost 11 let itd. Inteligentnost pa izražamo z inteligentnostnim kvocientom, ki nam kaže odnos med mentalno in kronološko starostjo ($IQ = \frac{M \text{ st.}}{\text{Chr. st.}}$). Desetletni otrok, ki doseže povprečen rezultat desetlet-

nih, t. j. 29 točk, dobi IQ 100. (Da se izognemo decimalni piki, pomnožimo v smislu konvencije IQ s 100.) IQ 100 nam torej označuje povprečno inteligentnost. Enajstletnik, ki doseže 29 točk (njegova mentalna starost znaša samo 10 let), dobi IQ 91 ($\frac{120}{132}$). Vmesne stopnje (ustrezajoče mentalne starosti za 30, 31, 32 točk itd.) razberemo na milimetrskem papirju (glej diagram št. 1). Diagram nam kaže, da so letni prirastki v povprečnem številu doseženih točk do štirinajstega leta enakomerni (rast inteligentnosti poteka linearno); med štirinajstim in petnajstim letom (pri 14;7) pa se pričinja rast odklanjati od linearne poteka, je počasnejša, pri devetnajstem letu pa se že ustavi. Starost, kjer se prične rast inteligentnosti odklanjati od linearne poteka, imenujemo *kritično*; tisto, kjer se rast ustavi, pa *terminalno* starost. Pri naši standardizaciji sta ustrezajoči vrednosti 14;7 in 19;0. S pomočjo te črte pa lahko najdemo na vodoravni osi pripadajoče mentalne starosti samo do 84 točk, to je *do najvišjega letnega povprečka*. Kdor pa je dosegel več kot 84 točk, pride nad to črto in zato njegovega rezultata ne moremo izraziti z mentalno starostjo in torej tudi ne z inteligentnostnim kvocientom. To pomankljivost premostimo z Richardsonovo metodo tako, da črto mentalne rasti linearno podaljšamo nad kritično starost v isti smeri, kakor je potekala do kritične starosti. Pri ugotavljanju mentalnih starosti nad kritično starostjo postopamo torej, ko da bi prirastki ostajali enaki. Mentalne starosti, ki smo jih ugotovili s te premice, imenujemo *efektivne mentalne starosti*. Do kritične starosti, t. j. do 14;7, so identične z resničnimi mentalnimi starostmi. Nato ugotovimo, kdaj bi povprečna rast inteligentnosti dosegla število točk, ki ga stvarno doseže v terminalni starosti, če bi potekala linearno. Terminalni starosti 19;0 ustreza 84 točk, ki bi jih pri linearnem poteku dosegla povprečna inteligentnost že pri 16;1, torej mnogo prej. Zato reduciramo kronološke starosti v razdobju med kritično in terminalno starostjo, t. j. med 14;7 do 19;0, na razdobje med 14;7 do 16;1. To redukcijo nam kaže tabela št. 1. Inteligentnostni kvocient pa izračunamo, če delimo resnično ali efektivno mentalno starost s kronološko starostjo pri osebah, starih do kritične starosti, odnosno z reducirano kronološko starostjo pri starejših osebah.

Primeri: A. B., rojen 2. IV. 1926., preizkušen 6. V. 1940. Število doseženih točk 36. Kronološka starost

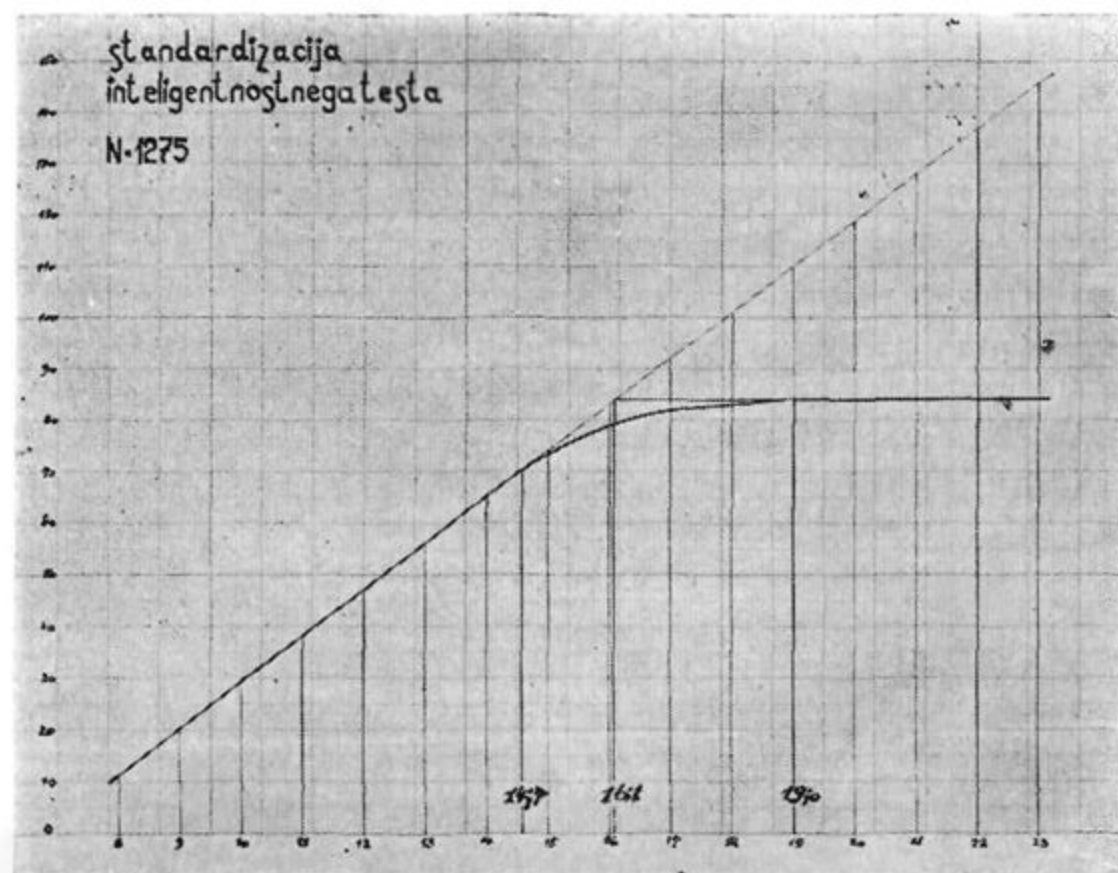

DIAGRAM ŠT. 1

je 14;1 (169 mesecev), mentalna starost je 10;10 (130). $IQ = \frac{130}{169} = 77$.

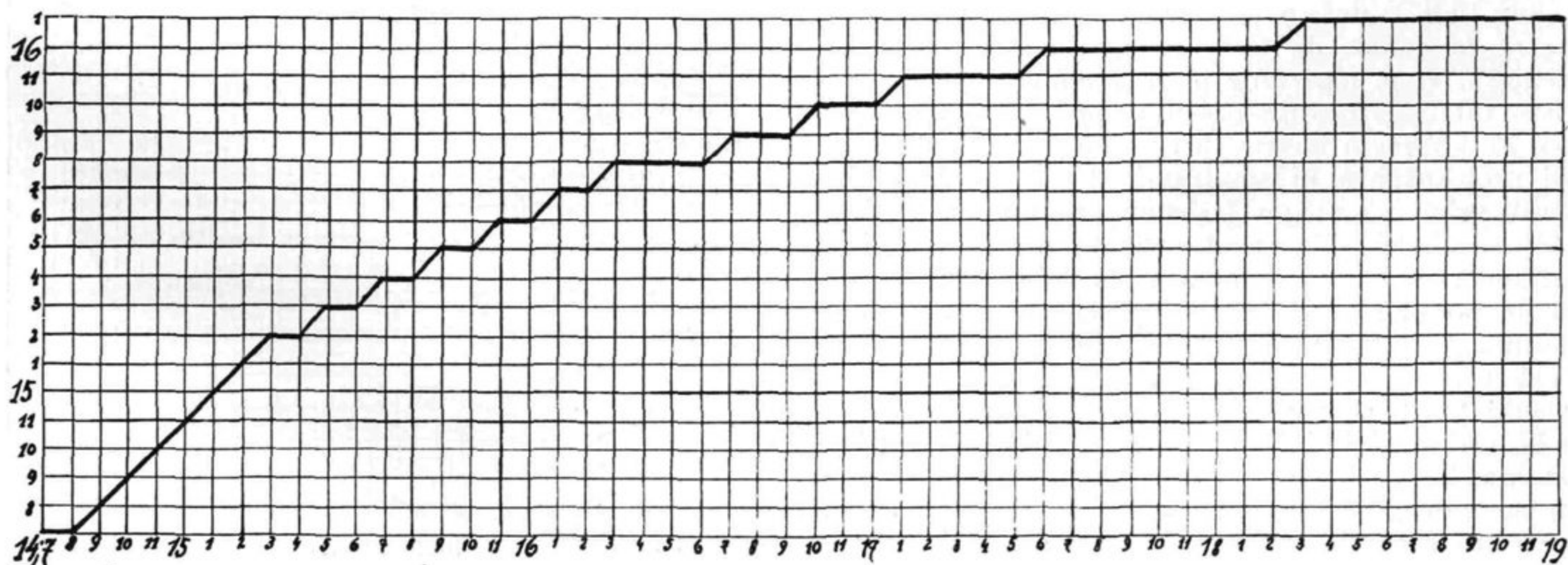
C. D., rojen 15. VII. 1922., preizkušen 2. IX. 1939. Število doseženih točk 129, Chr. star. je 17;1,⁴ mentalna starost je 21;2 (254). Reducirana kronološka starost (glej tabelo!) je 15;11 (199 mes.). $IQ = \frac{254}{199} = 128$.

E. F., rojen 17. III. 1918., preizkušen 26. VI. 1940. Število doseženih točk 90. Chr. st. je 22;3, mentalna starost je 16;10. Reducirana kronološka starost je 16;1. $IQ = 105$.

Inteligentnostne kvociente, ki smo jih dobili s standardizacijo (N = 1275), kakor tudi one, ki smo jih prej zaradi starostne neopredeljivosti izpustili, združimo v enotno distribucijo (skupno 1815 primerov). Če bi bil standardizacijski postopek slab, bi povprečen IQ (aritmetično središče distribucije), normalno inteligentnost (IQ 100) znatno prekašal ali za njo zaostajal. To se ni zgodilo. Njeno aritmetično središče znaša 100,51 IQ. Standardna deviacija (σ) je 17,8 IQ. Intelig. kvocienti kažejo tudi pravilno razpršitev (glej diagr. št. 2). Če izrazimo distribucijo na

⁴ Starost računamo s številom dokončanih let in mesecev.

TABELA 1, REDUKCIJA KRONOLOŠKIH STAROSTI

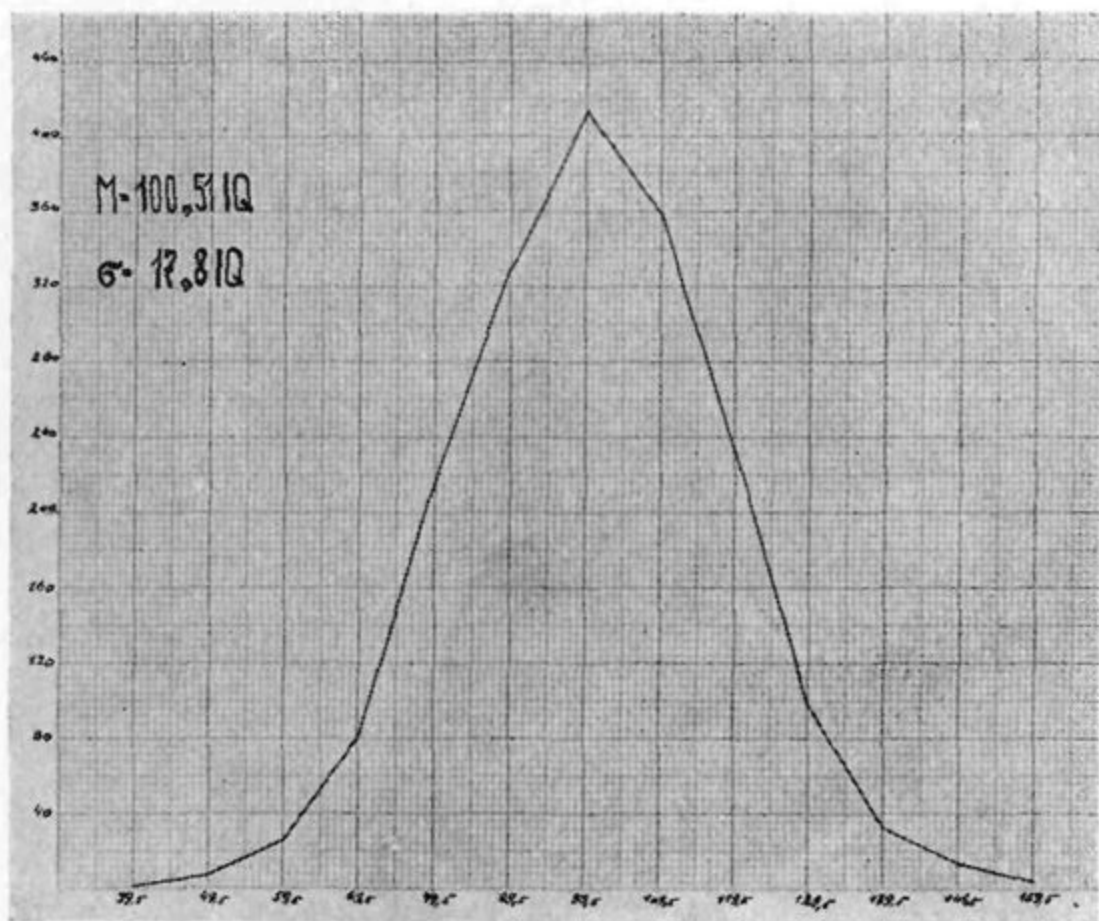

DIAGRAM ŠT. 2

Hazenovem papirju z integralno krivuljo (glej diagr. št. 3), opazimo, da se naše faktične vrednosti skoraj povsem krijejo s teoretičnimi integrali Gaussove verjetnostne krivulje, iz česar lahko sklepamo, da je naš material reprezentativen za dejansko razpršitev inteligentnosti v neizbranem kolektivu. Rezultati standardizacije segajo preko skromnega praktičnega okvira, ki smo si ga ob nji zastavili. Šlo nam je predvsem za to, da dobimo merilo za presojanje inteligentnosti otrok, ki prihajajo v poklicno svetovalnico: zahteve standardizacije naj bi bile postavljene tako, da bi znašal povprečni IQ neizbranega letnega obiska okoli 100. Izsledke inteligentnostnih preizkušenj, izražene s številom dobljenih točk, ki smo jih izvedli pred standardizacijo na osebah, ki so prišle v poklicno svetovalnico v prvem letu njenega obstoja ($N = 127$), smo preračunali na IQ in dobili aritmetično središče 99. To nam je bil dokaz, da niso zahteve standardizacije postavljene previsoko, pa tudi ne prenizko.

S tem, ko smo število točk prevedli na IQ, ugotovili aritmetično središče distribucije in njeno standardno deviacijo, pa še nismo dokazali, da test inteligentnost tudi pravilno meri. Zlasti če nam dajo izsledki pravilno distribucijo, ki se normalni tesno prilega (kakor tudi v našem primeru), se to že mnogokrat smatra za dokaz, da test inteligentnost pravilno diferencira. Tako naziranje je popolnoma napačno. Namesto inteligentnostne preizkušnje lahko mečemo v zrak 20 dinarskih novcev, pri vsakem metu zakličemo ime preizkušanca in smatramo število navzgor obrnjenih grbov za njegov izsledek pri testiranju. Tako dobljena distribucija se od normalne ne bo dosti bolj razlikovala kot tista, ki nam jo da dober test. In vendar ne zavisi izsledek takega početja od nikakih konstantnih svojstev poizkusnega materiala, temveč izključno od slučaja. Če »preizkušnjo« ponovimo, bodo izsledki druge od prve povsem neodvisni. Verjetnost, da bo oseba, ki je bila pri prvi »preizkušnji« nadpovprečna, tako izpadla tudi pri drugi, je kakor 1 : 1, kar se z drugimi besedami pravi, da je korelacijski koeficient med obema »preizkušnjama« enak ničli.

To razmišljanje nam kaže, da moremo poleg postopka, ki smo ga pri naši standardizaciji že izvedli, ugotoviti tudi koeficient zanesljivosti naših testnih rezultatov.⁵ Izračunamo ga lahko na več načinov. Ker je pri našem testu vpliv spominjanja minimalen, smo ga ugotovili tako, da smo preizkušnjo z istim testom na istem materialu (na poljanski gimnaziji) čez 14 mesecev ponovili. Če test konstantna psihična svojstva ustrezajoče diagnosticira in diferencira, morajo izsledki obeh preizkušenj med seboj več ali manj soglašati. Korelacijski koeficient (Pearsonov) med obema preizkušnjama je zadosti visok, če znaša vsaj +0,80. V našem primeru je $r_{11} = +0,89$ (verjetna napaka $PE = 0,023$ ⁶). Ker je koeficient dovolj visok, ni bilo treba izvajati ukrepov, ki se jih poslužujemo,

⁵ Pri standardizaciji je mnogokrat potrebno izračunati še različne druge koeficiente kakor: koeficient objektivnosti, reprezentativnosti, eksaktnosti itd. Ker pa so med seboj v zvezi (če je n. pr. koeficient objektivnosti nizek, je izključeno, da bi bil koeficient zanesljivosti ali uporabljivosti visok) in ker pri obravnavanem testu eden glavnih koeficientov, koeficient zanesljivosti, znatno presega od teorije in prakse zahtevano višino, vseh koeficientov nisem računal. Pozneje bom razložil še koeficient uporabljivosti, ki je za namene poklicne svetovalnice najvažnejši.

⁶ Koeficient je zanesljiv, če je vsaj petkrat večji kakor njegova verjetna napaka.

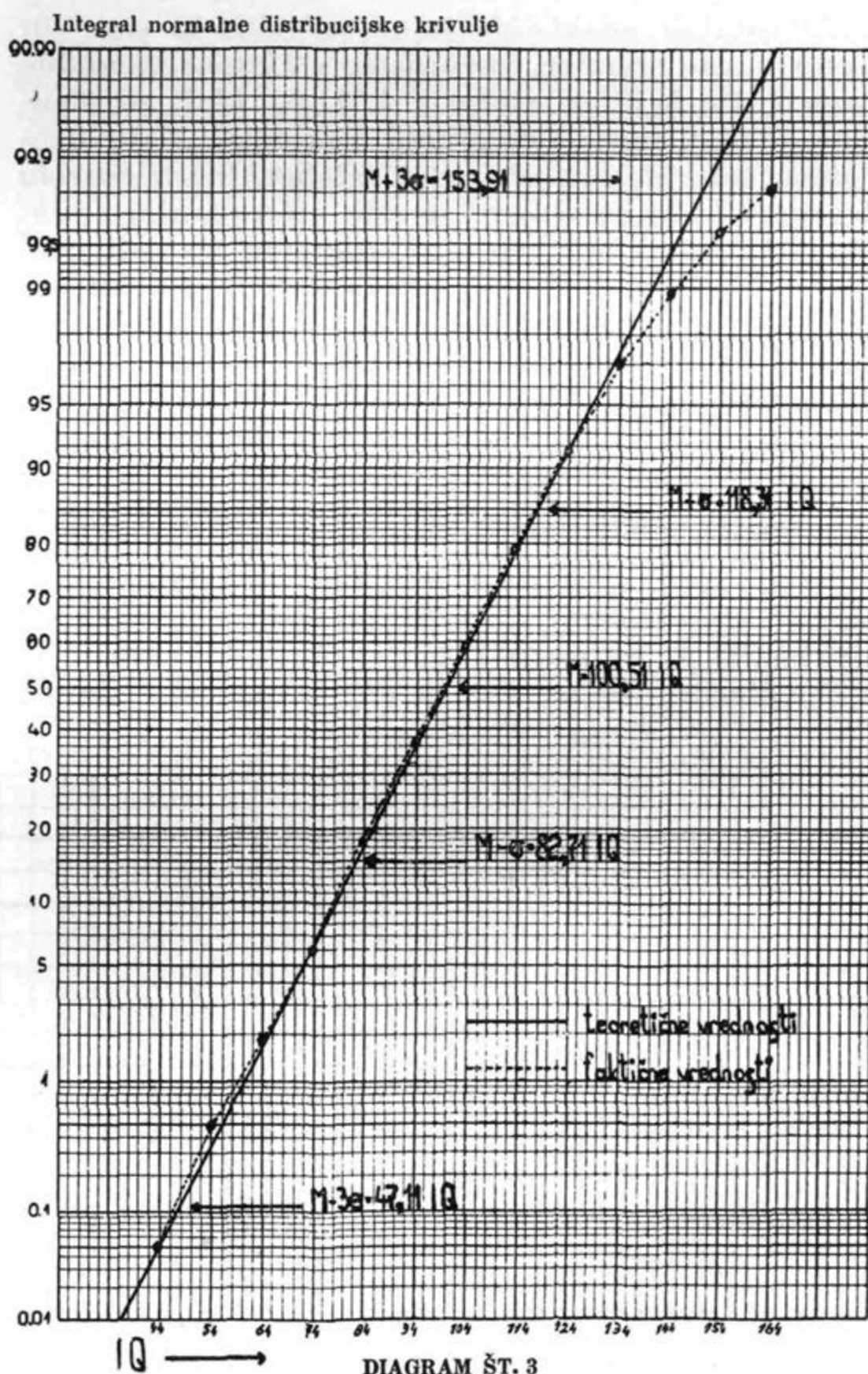

DIAGRAM ŠT. 3

če ga hočemo zvišati (da n. pr. test podaljšamo). Koeficient zanesljivosti ima velik praktični pomen. Iz vrst laikov slišimo dostikrat ugovor, da je testiranje nezanesljivo, ker je morda bila poskusna oseba ravno ob času preizkušnje slučajno indisponirana ali pa v nadpovprečni delovni kondiciji. Mislimo si, da je nekdo dosegel pri inteligentnostni preizkušnji IQ 112. Če preizkušnjo čez nekaj časa z istim testom ali z njegovo vzporedno obliko ponovimo, ni posebno verjetno, da bo ta oseba zopet dobila IQ 112, temveč najbrže malo več ali malo manj (približno od 110 do 114). Inteligentnostni kvocient, ki ga dobimo pri enkratnem testiranju (da ostanem v okviru inteligentnostnih testov), je torej res več ali manj slučajen. Če bi hoteli ugotoviti *resnični* IQ, bi morali preizkušnjo mnogokrat (teoretično »neskončnokrat«) ponoviti in izračunati povprečen rezultat. To pa je praktično nemogoče. Pač pa lahko teoretično ugotovimo, kakšna bi bila korelacija rezultatov enkratnega testiranja z *resničnimi rezultati*, če poznamo koeficient zanesljivosti tistega testa. Ta korelacija je enaka kvadratnemu korenu iz koeficienta zanesljivosti: $r \sim_1 = \sqrt{r_{11}}$.

V našem primeru je $r \sim_1 = \sqrt{0,89} = 0,94$. To dokazuje, da je vpliv razpoloženja ali kakršnega koli drugega podobnega činitelja pri testu, ki ima visok koeficient zanesljivosti, mnogo manjši, kakor se navadno domneva.

Kolikšno »standardno napako« pa delamo, ko se poslužujemo izsledkov *enkratnega testiranja*? Izrazimo jo z obrazcem $\sigma \sim_1 = \delta_1 \sqrt{r_{11} - r_{11}^2}$. Recimo, da je nekdo dosegel v našem testu ($M = 100,51$ IQ, $\sigma = 17,8$ IQ, $r_{11} = 0,89$) IQ 112. Kakšna je verjetnost, da je njegova inteligentnost res enaka IQ 112, ne več in ne manj? Z obrazca $\sigma \sim_1 = \sigma_1 \sqrt{r_{11} - r_{11}^2}$ sledi, da je $\sigma \sim_1 = 5,6$. V smislu normalne distribucijske krivulje lahko rečemo, da bo samo v 32 primerih od 100 resnični IQ manjši kakor 106,4 (112—5,6), ali večji od 117,6 (v mejah $\pm \sigma$ je 68 % primerov), ali da bo samo v 14 primerih od 10.000 resnični IQ 95 ali 129 (v mejah $\pm 3\sigma$ je 99,73 % vseh primerov). Če pa je koeficient zanesljivosti manjši, se $\sigma \sim_1$ zveča in s tem tudi variacijski nihaj resničnih inteligentnostnih koeficientov: test je manj zanesljiv.

S postopanjem, kakor sem ga doslej razložil, smo ugotovili *diagnostično* vrednost testa v novem okolju. Za diagnostično vrednost testa, ki ga šele sestavljamo, pa so seveda potrebna še drugačna, precej zamotana preračunavanja. V praksi pa testov navadno ne uporabljamo za to, da bi postavljali diagnoze, temveč skušamo na temelju rezultatov testnih preizkušenj predvideti bodoči uspeh v šoli ali v poklicu. Važna je torej *prognostična* vrednost nekega testa. Zanesljivost prognoz, t. j. prognostično vrednost testa nam kaže njegova korelacija s praktičnim kriterijem (šolski redi pri dijakih, izjava mojstra pri vajencih, število in kakovost izdelanih predmetov pri industrijskem delavcu in pod.). Diagnostična zanesljivost testa nam ne jamči njegove prognostične zanesljivosti. Test, ki je diagnostično visoko zanesljiv, je lahko prognostično brez vsake vrednosti. Prognostična zanesljivost testa pa ne more biti nikoli višja od njegove diagnostične vrednosti. Pri presojanju korelacije testa s praktičnim kriterijem moramo uvaževati ne le za-

nesljivost testa, temveč tudi zanesljivost tega kriterija, kar spoznamo s korelacijskim koeficientom medsebojnih praktičnih kriterijev (korelacija šolskih redov v več semestrih, korelacija sodb dveh med seboj nezavisnih presojevalcev itd.). Pri standardizaciji testa za novo okolje moramo ugotoviti tudi njegovo prognostično vrednost. Če je koeficient prognostične vrednosti 0,0, je test praktično brez pomena; če znaša koeficient 0,10, 0,20 ali 0,30, se preizkušnje s testom ne izplačajo. Vrednost 0,50 pa že ima praktični pomen in se navadno smatra za spodnjo mejo zadovoljive prognostične zanesljivosti. Naš inteligentnostni test uporabljamo predvsem za srednješolske dijake in za vajence. *Korelacijski koeficient tega testa s šolskim uspehom v prvih razredih ljubljanskih gimnazij znaša $r = 0,631$ (PE — 0,027)*. S tem je dokazana tudi njegova prognostična vrednost. Preizkušnje z vajenci je težko sistematično kontrolirati, ker se nam jih dosti izgubi. Vsakdanje izkušnje pa nam kažejo, da je test za vajence prav tako uporabljen kot za srednješolske dijake.

Zaradi zanimivosti objavljam povprečni inteligentnostni standard (aritmetično središče inteligentnostnih kvocientov) vajencev in prvih razredov ljubljanskih šol: vajenci 73, meščanska šola 93, ljudska šola 94, trgovska dvorazredna in tehniška srednja šola 102, učiteljske 104, realna gimnazija 110, trgovska akademija 116 in klasična gimnazija 118.

Podobno kakor inteligentnostnega smo v poklicni svetovalnici standardizirali še test za ugotavljanje koncentracije, tehnični test in test za ugotavljanje mehanično konstruktivnih sposobnosti.

Pokazal sem konkretni primer, kaj naj bi med drugim delal »vitalno-statistični« zavod. Nič pa neki nameravani ustanovi ne škodi bolj, kot če ljudje od nje več pričakujejo, kakor nam more nuditi. Zato moram opozoriti na mnenje prof. Vebra, ki je v svojem sestavku izjavil, da bi nam tak zavod s pomočjo testiranja odkrival »pravo naravo« človeka. Pravi namreč: »Tudi testna metoda se bavi z opisanim posebnim odkrivanjem »prave narave« človeka. To ni res. Testna metoda se ne ukvarja z odkrivanjem človekove prave narave. Pač pa se testna metoda ukvarja z ugotavljanjem različnih psihičnih funkcij, ki pa jih diagnosticira separatno, ločeno drugo od druge. Človek pa se v življenju s svojo pravo naravo nikoli ne udejstvuje separatno zdaj z eno, zdaj z drugo funkcijo, temveč vedno kot celota, ki je nekaj drugega in nekaj več kot vsota še tako pravilno ugotovljenih posameznih psihičnih funkcij. Če hočemo ugotoviti človekovo pravo naravo, se ne smemo poslužiti testiranja, kakor bi ga vršil »vitalno-statistični« zavod, temveč drugih metod za individualno psihodiagnostiko, ki jih prevneti občudovalci običajnega testiranja in matematičnih metod prezgodaj smatrajo za že zastarele.

Pripomba: Medtem, ko je bil ta sestavek v tisku, je univ. prof. dr. K. Ozvald v svojem predavanju na letošnjem pedagoškem tečaju izrazil dvom glede uporabnosti tu obravnavanega testa. Ker je spričo izsledkov, ki jih podaja sestavek, dokazano, da je test dober in praktično uporaben, pričakujem, da bo prof. Ozvald spremenil svoje odklonilno stališče do njega.

TUJSKOPROMETNA PRIZADEVANJA LJUBLJANE

OB 10 LETNICI TUJSKOPROMETNEGA SVETA ZA LJUBLJANO

D R. A. B R I L E J

(Konec.)

Ne bo škodovalo, če v zvezi s tem omenim tudi nekatere večje načrte, ki sicer niso bili izvedeni, ki pa imajo svojo zgodovinsko vrednost in kažejo prizadevanje Turističnega odbora ljubljanskega glede prireditvev. Zanimiv je n. pr. načrt tako zvanih slavnosti treh dežel (Dreiländerwoche), ki ga je sprožila v letu 1936. mestna občina v Beljaku. Po tem načrtu naj bi tri sosednje pokrajine, Slovenija, Koroška in Goriška, pričele prirejati tako zvane slavnosti treh dežel. Prva taka prireditev naj bi bila od 22. do 28. avgusta 1936. V Beljaku naj bi se priredila umetnostna razstava slik iz omenjenih treh ozemelj, športne tekme v jadralnem letanju, ki naj bi se jih udeležili beljaški, goriški in ljubljanski jadralci, vmes pa naj bi bili koncerti, glasbene točke iz nemške, italijanske in slovenske glasbe, slavnostne večerje, ogledi mesta Beljaka itd. Ta načrt so obravnavali trije delegati, ki so se sestali v Beljaku. Zanimivo je, da je Italijo oz. Goriško zastopal znani arh. ing. Fabiani, ki je dal Ljubljani nekaj lepih stavb. Načrt se ni izvršil na eni strani radi tega, ker italijanski krogi niso kazali pravega zanimanja za take prireditve, na drugi strani pa tudi Ljubljana ni bila zadovoljna s tem, da bi se slavnosti vršile samo v Beljaku. Ljubljanski predlog je bil, naj bi se slavnosti vršile menjaje v Ljubljani, Gorici in Beljaku, tako da bi vsako izmed treh mest imelo priliko pritegniti tujce iz obeh ostalih pokrajin v svoje središče in s tem tudi samo želo one dobičke, ki bi jih take prireditve prinašale. Stvar je bila mikavna iz narodnostnoprestiznih in tudi tujskoprometnih razlogov, a je načrt zaradi raznih zaprek končno propadel.

Zanimiv in širokopotezen je bil načrt dirigenta narodne opere, g. Nika Štritofa, ki je na posebni seji Tujskoprometnega sveta za Ljubljano, v kateri se je razpravljalo o prireditvah Ljubljane, razvil sledeči načrt: »V Evropi imamo sedaj dve izraziti festivalski mesti in sicer Salzburg in Bayreuth. V novejšem času zida München največje gledališče Evrope. Razen tega je začela tudi Rusija graditi veliko gledališče v Moskvi. Vse te ustanove so enostranske. Salzburg izvaja samo Mozarta, Bayreuth pa Wagnerja, torej obe mesti po večini nemško glasbo. Mnenja sem, da bi bilo treba ustvariti internacionalno areno za mednarodne opere, in mislim, da bi bila Ljubljana kot tranzitno mesto, ki leži na prelomu dveh važnih tujskoprometnih področij, alpske Slovenije in našega Primorja, za to kot nalašč poklicana. Tak festival pa si zamišljam takole: V Ljubljani naj bi se ustanovil festivalski korpus. Ta korpus bi bil sestavljen iz vseh najboljših godbenikov Jugoslavije. Festivalske prireditve bi se vršile ves mesec julij. Poleg tega bi se obrnili tudi na druge države, kakor na češko, ki bi izvajale opere s svojim članstvom, povabili bi italijanske stagione, nemške skupine itd. Vsaka opera bi se predvajala v jeziku, v katerem je bila napisana. Vsak narod bi dal svoje najboljše dirigente, soliste in režiserje. Polovica tega

festivala bi bila namenjena starim »železnim operam«, polovica modernim.

Ker je naša opera premajhna, bi bilo treba misliti na *zgradbo festivalskega gledališča v Ljubljani*. Stavba naj bi se zgradila v razmerju 170 × 110 m. Gledališče bi moralo imeti prostora najmanj za 2000 ljudi. Druga ideja bi bila, da bi se ta festival delil med Ljubljano in Splitom, ki ima veliko in lepo gledališče s kapaciteto 2000 ljudi. Polovica festivala bi se vršila v Ljubljani, polovica v Splitu. Deviza bi bila: Split — Ljubljana ali morje — gore! Na vsak način bi bilo to več kakor Salzburg.«

Posebno pozornost so zaslužila na polju prireditvev tudi prizadevanja Franca Marolta, ki je oživil in otel pozabljenja razne koroške in belokranjske narodne igre, plesne in običaje. Pod njegovim vodstvom in po njegovi zamisli sta se izvedli v Ljubljani Ziljsko štehanje in Ziljska svatba v l. 1935. in 1936. kot prireditvi folklornega instituta Glasbene Matice. Tujskoprometni svet namerava te prireditve ob priložnosti ponoviti. Leta 1939. se je pod vodstvom istega strokovnjaka za našo folkloro, g. Marolta, v Črnomlju izvajal festival belokranjskih plesov, ki je odkril veliko bogastvo naše narodne plesne umetnosti in dal pobudo za ponavljanje takih prireditvev ne samo v Beli Krajini, temveč predvsem tudi v Ljubljani kot centru Slovenije. Opetovano se je tudi razpravljalo o obnovitvi vseh onih veselice in prireditvev, ki so bile že v stari Ljubljani vpeljane in ki so takrat večkrat na leto močno razgibale ljubljansko prebivalstvo. Danes bi nemara utegnili ponovitev teh slavnosti in prireditvev postati tujskoprometna atrakcija Ljubljane. Mislim tu predvsem na slavnosti in veselice na Ljubljani, na baklade, voznje v okrašenih čolnih itd. Lep poizkus smo doživeli pred nekaj leti, ko je Jadranska straža brez posebnih večjih priprav obnovila tako baklado na čolnih po Ljubljani, ki ni slabo odrezala. Jurjevanje na Ljubljanskem gradu, ki je bilo svoj čas vsesplošna narodna veselica, se do sedaj še ni moglo obnoviti v nekdanjem slogu, dasi se Ciril Metodova družba mnogo trudi v tem smislu. Včasih, še v pričetku tega stoletja, so v Ljubljani, četudi v skromni obliki, prirejali predpustni korzo. Zadnji taki korzi so bili v predvojnih letih, seveda takrat v zelo okrnjeni obliki. Leta 1939. so tak korzo v Ljubljani priredile nekatere trgovske tvrdke. Stvar je bila sicer v bistvu ponesrečena, toda ogromna množica ljudstva, ki se je zbrala ob tej priliki, je s svojo prisotnostjo pokazala, da bi se utegnil pustni korzo pod primernim umetniškim vodstvom in v prvovrstni organizaciji razviti v veliko privlačnost Ljubljane.

S takimi in podobnimi idejami, mislimi in osnutki se je pečal Tujskoprometni svet v svojih sejah ter razmotrival možnosti takih prireditvev. Precejšnjo vlogo so imele v teh razpravah in posvetovanjih tudi gledališke in koncertne prireditve. Za večje gledališke predstave, zlasti v onem širokem obsegu, kot ga je za-

mislil dirigent Štritof, bi bilo treba zgraditi primerno veliko gledališče; pokazala pa se je še nujnejša potreba, da se mora za velike koncertne prireditve zgraditi v Ljubljani primerna velika dvorana, ki jo zelo pogrešamo, odkar je dvorana hotela Union stalno oddana za kino. Imamo že načrt, ki naj nudi nadomestilo za to. Ljubljanski velesejem namerava nadomestiti svoje provizorne lesene zgradbe z zidanimi. Velesejmska uprava snuje veliko razstavno dvorano, ki naj bi bila uporabljiva tudi za koncerte, igre, zborovanja itd. in katere bi se lahko splošno posluževale razne glasbene, pevske in druge institucije za svoje prireditve. Ta dvorana je, kolikor sem poučen, zamišljena v obsegu 30×45 m, bi bila približno $3 \frac{1}{2}$ krat večja od unionske ter bi imela prostora za 2000 sedežev in kakšnih 300 stojišč. Gotovo je, da je taka dvorana Ljubljani potrebna in da bo spričo razgibanosti muzikalnega in društvenega življenja v Ljubljani tudi dovolj zasedena.

Tudi gledališče na prostem je zadeva, ki je ne bi bilo puščati v nemar. Izkušnje iz let 1931., 1932., 1933. so pokazale, da imata ljubljanska publika pa tudi publika iz oddaljenejših krajev Slovenije mnogo smisla za take predstave in da bi bil tudi finančni uspeh vsem boljšim igram zagotovljen. Razmišljalo naj bi se tudi o tem, če ni ljubljanski grad primerno torišče za prirejanje oper in dram na prostem.

Ljubljanski grad bo treba sploh bolje izkoristiti v turistične svrhe. Po primernih adaptacijah, za katere obstoji že velikopotezen načrt prof. arh. Plečnika, bi se na gradu lahko namestili najrazličnejši muzeji, narodnoobrambni, alpinski, turistični, lovski muzej, restavracija itd. Dostop se bo moral vsekakor izpopolniti z vzpenjačo.

Da ni prišlo do izvedbe marsikaterih od teh načrtov, je pač v glavnem kriva finančna plat teh prireditev, kajti kljub velikemu obisku je bil n. pr. Festival slovenskih plesov skoraj za 100.000 din pasiven. Zategadelj v poznejši dobi ni nihče več tvegala tako velikih prireditev s tako dvomljivim izidom. Še leta 1938. je zopet široko zasnovana ideja uprizoritve Loškega pasijona v Ljubljani propadla zaradi prevelike tveganosti tega podjetja v finančnem pogledu. Loški pasijon je, kakor znano, nabožna slovenska dramska pesnitev, ki so jo že pred 200 leti izvajali v Škofji Loki. Uprizoritev te velike procesije, v kateri bi nastopilo okrog 1200 igralcev, 100 do 200 jezdecev, kjer bi v presledkih med posameznimi prizori prepevali veliki moški in mešani zbori ter nastopali tudi močni mladinski zbori, več godb, orkester na fanfare ter oddelek bobnarjev, bi v odlični izvedbi gotovo sčasoma pokazala tako veliko privlačno silo, kot jo imajo oberammergauske igre, če bi se posrečilo s sodelovanjem poklicnih gledaliških umetnikov in z zagotovitvijo sredstev dvigniti to predstavo na visok umetniški nivo.

Sporedno z opisanimi prireditvami in posvetovanji o njih izvedljivosti pa je vršil Tujskoprometni svet, ki se od leta 1937. dalje imenuje Turistični odbor za mesto Ljubljana, celo vrsto drugih del, ki spadajo v področje turizma. Mnogo skrbi in prizadevanja je odbor posvetil ureditvi prometnih zvez Ljubljane. Ljubljana je po svojem položaju v skrajno severozapadnem kotu države, blizu italijanske in nemške meje v zelo težkem položaju pri propagandi tujskega

prometa, ako nima dobrih prometnih zvez na vse strani, zlasti pa z bližnjim inozemstvom, ki razpolaga z odličnimi cestami in železnicami.

Ako reflektiramo na avtomobilski promet, ki je danes najmanj tako važen kakor železniški, moramo skrbeti za to, da bodo vstopne ceste v našo državo, predvsem cesta št. IIj-Maribor-Celje-Ljubljana, cesta Podkorensko sedlo-Jesenice-Kranj-Ljubljana ter cesta Planina pri Rakeku-Ljubljana v prav tako dobrem stanju kakor ceste v sosednjem inozemstvu, ki imajo zvezo z imenovanimi komunikacijami v Jugoslaviji. Te pravkar naštete proge so življenjske žile za Ljubljano in njen tujski promet in, dokler ne bodo v prvovrstnem stanju, ne bomo mogli v zadovoljivem številu pritegniti inozemskih avtomobilistov v Ljubljano in dalje v Zagreb in Sušak. Poleg imenovanih cest pa je seveda za nas najvažnejša cestna zveza Ljubljana-Sušak, ki pomeni našo najboljšo ter najkrajšo zvezo z morjem. Za notranji in mednarodni promet pa je enako važna tudi dobra cestna zveza Ljubljana-Zagreb in naprej preko Beograda in Skoplja do Djevdjelije; to je glavna cestna žila, ki bo spajala najvažnejša središča države med seboj in služila tako turističnemu kakor splošnogospodarskemu prometu.

Opetovano se je imel turistični odbor tudi priliko baviti z *zračnimi zvezami* Ljubljane. Bivšemu podžupanu E. Jarcu gre velika zasluga, da je z vztrajnim delom omogočil ustvaritev ljubljanskega aerodroma. Mestna občina ljubljanska doprinaša za ta aerodrom velike žrtve, saj plačuje samo najemnine za svet letno din 70.000.—. Ljubljana je zvezana s sezonsko linijo s Sušakom in preko Sušaka z Zagrebom in Beogradom. Nedostatek te proge je, da je samo 2 meseca na leto v prometu, zato bi bilo treba podaljšati sezono vsaj od aprila do oktobra. Tudi je tarifa previsoka in jo bo treba znižati. Z Zagrebom in Beogradom smo povezani le preko Sušaka. Zahteva Ljubljane je, da bodi zveza direktna in naj se linija Zagreb-Ljubljana-Skoplje podaljša proti severozapadu naravnost do Ljubljane. To je transverzalna linija, ki spaja glavne centre države, in med te spada tudi Ljubljana.

Linija, uvedena leta 1938. med Celovcem, Ljubljano ter Sušakom, naj bi se na vsak način vzdrževala tudi nadalje. To bi bila zveza našega Primorja preko Ljubljane in Celovca z Gradcem, Dunajem in Berlinom na eni in s Salzburgom in Münchenom na drugi strani, kar pomeni dobro zvezo morja in Ljubljane z vso Evropo in s svetom sploh. Naša želja je, da bi se ustvarila tudi interna zveza Ljubljane z Bledom, Ljubljane s Celjem in Mariborom.

Poleg pokrajinskih in meddržavnih prometnih zvez pa se je pečal turistični odbor tudi s pospeševanjem in urejevanjem notranjega prometa v mestu samem odnosno zveze mesta z okolico. Izpopolnitev električne cestne železnice z novimi progami bo poleg splošno gospodarskega pomena za Ljubljano in okolico imela tudi svoj tujskoprometni pomen. Ljubljana je razmeroma dobro povezana z avtobusnimi progami s tistimi okoliškimi kraji, ki nimajo železniške zveze odnosno nimajo zadostne železniške zveze z mestom.

Pod okriljem turističnega odbora je bil leta 1937. ustanovljen *Olepševalni odsek mesta Ljubljane*, ki se briga za javne nasade, za spomenike, za pota in ceste, za olepševanje trgov in ulic in za vse druge slične naloge, ki spadajo v njegov delokrog. Eno najpomemb-

nejših del tega odseka je ureditev poti od gostilne Čad do Gornjega Rožnika in naprej do Drenikovega vrha na eni strani in od Drenikovega vrha okrog Šišenskega vrha do križišča v Tivoliju k rezervoarju; ta pot predstavlja eno najlepših sprehajališč našega mesta. Dalje je olepševalni odsek uredil »Navje«, t. j. pokopališče slovenskih zaslužnih mož. Briga se za ustanovitev igrišč, za dela na gradu, ki se pretvarja polagoma v urejeno sprehajališče, in sploh za olepšavo mesta v zvezi s higieno mesta, z razsvetljavo itd.

V zvezi s tem naj omenimo, da je turistični odbor preskrbel sredstva, s katerimi so se uredila orientacijska znamenja, kažipota, markacije v glavnih sprehajališčih na Rožniku in na Gradu. Dal je namestiti na grajskem stolpu orientacijsko ploščo z vrezanimi smermi in glavnimi točkami razgleda, sodeloval je pri postavitvi mednarodnih orientacijskih znamenj po mestu ter zbral sredstva za postavitev nove moderne vremenske hišice v Zvezdi.

Ljubljana je bila do leta 1931. brez strokovno izvežbanih poznavalcev mesta, ki vodijo tujce in jim razkazujejo znamenitosti Ljubljane. Zato je tujskoprometni svet priredil dva tečaja za vodnike in sicer enega v letu 1931., drugega v letu 1936. Kandidati so poslušali predavanja o zgodovini, geografiji Ljubljane, o umetnostno zgodovinskih spomenikih Ljubljane, o geografiji, o tujskem prometu, o trgovini, obrti in industriji Ljubljane, o železniških in avtobusnih zvezah Ljubljane, o zračnem prometu, čitanju vozniških redov, dalje o vozniških olajšavah, o tujski prometni statistiki, tujskoprometni zakonodaji, o gostinskih obratih Ljubljane ter si ogledali muzeje, Narodno galerijo in razgled z ljubljanskega gradu. Ljubljana razpolaga sedaj z vodniki, ki obvladajo poleg slovenščine in srbohrvaščine še nemščino, italijanščino, poljščino, češčino in angleščino. Tujsko prometni svet je uredil tudi tarifo za te vodnike.

Poleg teh tečajev pa je bil še poseben tečaj za policijske stražnike, postreščke, šoferje in hotelsko osebje, ki so poslušali posebna predavanja, sestavljena predvsem s praktičnega stališča.

Pri vseh teh pripravljanih delih pa seveda tujskoprometni svet ni smel zanemarjati *propagandnega* dela, ki je obstajalo v glavnem v tem, da je izdajal razne prospekte ter uvrščal v domače in inozemske časopise in revije propagandne članke in slike o Ljubljani. Do sedaj je tujskoprometni svet izdal 5 prospektov o Ljubljani. Skupno je v 10 letih število prospektov doseglo 105.000 izvodov, ki smo jih po Putniku, hotelih in raznih inozemskih potniških družbah razširili po Evropi. Pri tem pa se ni zanemarilo ostalo propagandno delo. V jugoslovanske propagandne revije smo ob vsaki priliki uvrščali članke o Ljubljani ter opozarjali na razne prireditve v mestu in njega lepote. Pa tudi v inozemskih večjih časopisih, zlasti v posebne jugoslovanske številke raznih svetovnih revij smo pošiljali članke o Ljubljani. Precejšnjo propagando za Ljubljano so vršili tudi esperantski listi in esperantske organizacije, ki so ob priliki svojih kongresov pa tudi sicer stalno vabile tujce v Ljubljano. V času večjih prireditev in kongresov smo prirejali propagandna in informativna predavanja o Ljubljani v radiu. Na velesejmu je tujskoprometni svet še za časa prof. Jarca organiziral razstavo slovenskih mest, kjer so bile na

reprezentativen način prikazane lepote naših središč in seveda tudi Ljubljane. Stalno so poročali o Ljubljani beograjski angleški list South Slav Herald in razni češki in poljski listi. Pravkar je izdal turistični odbor umetniški album mesta Ljubljane s 64 najboljšimi posnetki Ljubljane v reprodukciji na finem papirju. Ta album bo služil tudi propagandi, ker sta v njem z odličnimi posnetki prikazani lepota in privlačnost našega mesta. Tudi se pripravlja informativna tujskoprometna brošura o Ljubljani, ker je odlično napisana knjižica dr. Andrejke, ki je izšla v nemščini pod naslovom: »Ljubljana, die Hauptstadt Sloveniens« l. 1929., žalibog že nekoliko zastarela.

Morda bo koga zanimalo vprašanje, kakšna sredstva so na razpolago Ljubljani za tujskoprometne svrhe. Proračun tujskoprometnega sveta je znašal v začetku, to je v letih 1930., 1931. in 1932. 80.000 din, je bil nato povišan na 100.000 din letno, od leta 1939. dalje pa znaša dotacija tujskoprometnega fonda 300.000 din. Vir za tujskoprometni proračun mesta Ljubljane je davščina na prenočišča, ki pobere 15 % od temeljne cene hotelskih sob. Ta vsota 300.000 din je porazdeljena na ta način, da se porabijo znatne vsote za podporo strokovnemu nadaljevalnemu šolstvu gostinske obrti, dalje za vzdrževanje prenočišč za manj premožne skupine posetnikov Ljubljane. Propaganda zahteva 15.000 din, pri tem ni všteto izdajanje prospektov, ki v posameznih proračunih predstavlja posebne postavke. Zaradi poživitve ljubljanskih ulic in trgov prireja turistični odbor že več let sem promenade koncerte, letno 20 do 25. Večje vsote se porabljajo za razne propagandne edicije, albume, prospekte itd. ter za varstvo spomenikov. Večje podpore so namenjene tistim društvom in organizacijam, ki s prireditvijo slavnosti in kongresov privabijo izdatnejše število tujcev v Ljubljano in tako pospešujejo tujski promet Ljubljane. Ako ostane kaj sredstev, jih odstopimo Olepševalnemu odseku. Izvajanje proračuna turističnega odbora se je prilagodilo novi banski uredbi, po kateri morajo vse tujskoprometne organizacije odstopiti 20 % svojih dohodkov Zvezi za tujski promet, ki je zaradi mednarodnih zapletljajev ogrožena v svojem obstoju. Ljubljana bo na ta način letno odstopila 60.000 din Zvezi za tujski promet.

Pregled 10 letnega dela nekdanjega Tujskoprometnega sveta, sedanjega Turističnega odbora za mesto Ljubljano, nam kaže, da je bilo to desetletje nekaka pripravljalna doba, v kateri je ta organizacija skušala dobiti kolikor mogoče natančen in točen pregled o stanju glavnih tujskoprometnih činiteljev Ljubljane. Obenem pa je že pričela s svojimi akcijami v nekaterih važnih panogah, ki so tesno povezane s tujskoprometnim delom. Ugotovitev, da leži Ljubljana v stikališču dveh prvovrstnih tujskoprometnih področij, alpske Slovenije in gorenjega Jadrana, in na križišču treh kultur in narodov, germanskega, romanskega in slovanskega, dalje, da ima to mesto zaradi svojega prirodno lepega položaja v območju Alp in zanimivega sredogorja vse glavne pogoje, da lahko postane odlično turistično mesto, je in bo služila turističnim organizacijam, zlasti pa Turističnemu odboru za mesto Ljubljano, kot vodilna smernica pri ustvarjanju nadaljnjih važnih pogojev za razmah tujskega prometa Ljubljane.

VZAJEMNA ZAVAROVALNICA V LJUBLJANI ŠTIRIDESETLETNICA

OLTAR V TURISTOVSKI KAPELI

Važno vrzel v slovenskem narodnogospodarskem življenju je izpolnila pred 40 leti v Ljubljani ustanovljena Vzajemna zavarovalnica. Kakor toliko naših najvažnejših ustanov se ima tudi Vzajemna zavarovalnica zahvaliti za postanek iniciativnemu delu dr. Janeza Ev. Kreka, ki je smatral, »da je združništvo edino sredstvo za gospodarsko osvobojenje in napredovanje slovenskega ljudstva«. Tudi po njem zamišljena slovenska zavarovalnica naj bi slonela na združnem načelu vzajemnosti. Za Krekovo misel so se zavzeli in jo uresničili poleg drugih predvsem odvetnik Ivan P. Vencajz, industrijalec Karel Polak in kanonik Ivan Sušnik. Med podpisniki, ki so jamčili za obveznosti novosnujočega se podjetja, so bili poleg imenovanih med drugimi tudi knezoškof dr. A. B. Jeglič, odvetnik dr. I. Šušteršič, kanonik Andrej Kalan in kanonik Janez Flis. Dovoljenje za ustanovitev je bilo izdano z odločbo notranjega ministrstva št. 5903 z dne 23. februarja 1900., definitivno dovoljenje pa je izdal deželni predsednik dne 14. aprila istega leta. Ustanovni občni zbor se je vršil dne 5. julija 1900. S 1. avgustom istega leta pa je zavarovalnica pričela poslovati. Prve poslovne prostore je odprla v Medijatovi hiši na Tyrševi cesti 17. Organizacijo vnjnega zbiralnega dela, ki se je oprla na farne enote, so izvedli najprej na Kranjskem, vendar so še prvo le-

to začeli z organizacijskim delom tudi na Goriškem in Tržaškem, deloma pa tudi v Istri. L. 1904. se je za te kraje ustanovilo glavno zastopstvo v Trstu. Večje težave so bile s Štajersko, kjer je bilo delovanje oprto na glavno zastopstvo v Mariboru, ki se je pozneje preneslo kot podružnica za ves slovenski Štajer v Celje. Za alpske nemške kraje se je ustanovilo zastopstvo v Gradcu. Najtežje se je uveljavljala VZ od 1906. dalje na slovenskem Koroškem. Razen narodno-političnih nasprotnikov pa so ji nasprotovali tudi domači politični nasprotniki in zlasti okrajne posojilnice, ki so bile po večini v nemških rokah.

Težavno je bilo spočetka tudi vprašanje t. zv. pozavarovanja. Prvo tako pogodbo je VZ sklenila 1902. s Prvo češko pozavarovalno banko v Pragi. L. 1908. je sklenila drugo tako, do svetovne vojne veljavno pogodbo s Schweizerische Rückversicherungsgesellschaft v Zürichu. Načrte, da bi dežela Kranjska ustanovila lastno pozavarovalnico, pa je preprečila vojna.

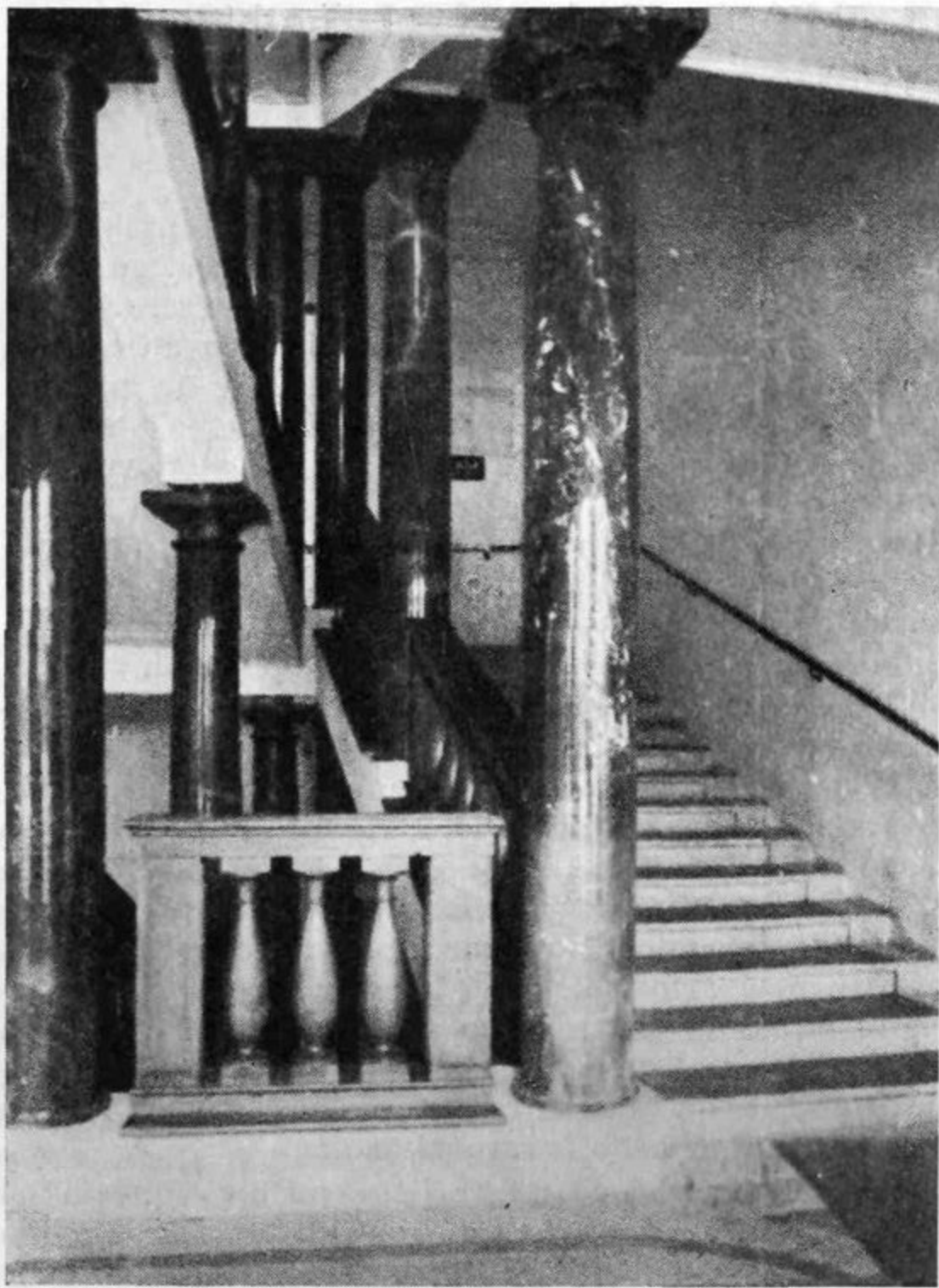
Svoj prvi delokrog je VZ razvila v požarni zavarovalni stroki in zavarovanju proti poškodbi cerkvenih zvonov. Do svetovne vojne pa ni mogla uresničiti svojih načrtov, da organizira zavarovanja drugih vrst in se razvije v splošno zavarovalnico.

Svetovna vojna je na različne načine vplivala na razvoj zavarovalnice, ki pa je kljub temu prebrodila vse težave do konca l. 1918., ko se je izkazalo, da je po novi ureditvi državnih mej izgubila velik del svojega delovnega ozemlja in je bilo delo treba na novo organizirati v mejah jugoslovanske države. Predvsem jo je mikala misel, da svoje delovanje razširi po vsej Jugoslaviji. Ustanovile so se podružnice v Zagrebu, Splitu, Sarajevu in Beogradu, drugod pa glavna zastopstva. Najboljše rezultate je pokazala sarajevska podružnica, trajne uspehe pa je žela tudi v Dalmaciji, na Hrvaškem in v severni Srbiji.

L. 1919. je pričela VZ tudi z življenjskim zavarovanjem in spremenila novemu delokrogu primerno svoja pravila, ki jih je osrednja vlada v Beogradu potrdila dne 10. novembra 1919. Pozavarovalno pogodbo za požarno zavarovanje je vzdrževala tudi po vojni do l. 1930. z Internationale Mit- und Rück-Ver-sicherungs-Gesellschaft na Dunaju. L. 1931. pa je prenesla to pozavarovanje na Prvo češko pozavarovalno banko v Pragi.

STANOVANJSKE HIŠE V DERMOTIVI ULICI
V LJUBLJANI, KI JIH JE DALA ZGRADITI
VZAJEMNA ZAVAROVALNICA V LJUBLJANI

DETAJL MONUMENTALNEGA STOPNIŠČA
V PALAČI VZAJEMNE ZAVAROVALNICE

snoval arh. Jože Plečnik, izvršil pa njegov učenec inž. arh. France Tomažič. Po svoji zunanji arhitekturi je ta palača ena največjih zanimivosti povojne Ljubljane. Znotraj se odlikujeta s stebri okrašeno glavno stebrišče in z izbranim okusom opremljena sejna dvorana. V podprtitličju je bila med l. 1933.—1940. urejena in z deli kiparja Boža in slikarja Slavka Pengova okrašena kapela za turiste. V zvezi s to palačo je bila l. 1934.—35. na Miklošičevi cesti zgrajena po načrtih ing. arh. Fr. Tomažiča dodatna zgradba, ki se odlikuje med novjšimi ljubljanskimi stavbami po samostojnem uporabljanju sodobnih stavbarskih načel.

Končno šteje tudi edino večje dejanje socialnourbanističnega značaja v Ljubljani, kjer so pogoji za tako velikopotezno gradbeno delavnost izredno neugodni, med zasluge VZ. L. 1930. je namreč kupila za Stadionom v tako zvanem Bežigradu parcelo v izmeri 10.093 m² in na nji v okviru idealnega Plečnikovega koncepta za regulacijo in zazidavo svetokrižkega okraja po načrtih ing. arh. Fr. Tomažiča v letih 1931.—32. zgradila vrsto 16 enodružinskih hišic, namenjenih predvsem njenim uradnikom.

Z nič manjšo ambicijo je zasnovana po ing. arh. Fr. Tomažiču projektirana palača VZ v Mariboru, ki bo postavljena na eni izmed urbanistično najbolj kočljivih točk Maribora.

Novi življenjski oddelek je začel poslovati 1. novembra 1919. V času svetovne gospodarske krize med leti 1930.—1935. je VZ ustanovila poseben oddelek za ljudsko zavarovanje »Karitas«.

L. 1931. je pričela VZ tudi z zavarovanjem proti vlamu. L. 1933. je ustanovila za vsa manjša zavarovanja poseben pododdelek tako imenovanih »malih (elementarnih) branš«.

Kako velik razmah je doživela VZ v jugoslovanski državi, najbolj zgovorno priča dejstvo, da je konec l. 1939. z vsoto 318.000.000 din življenjskih zavarovanj zavzela drugo mesto za Croatio, po številu zavarovanj (39.509) pa celo prvo mesto med jugoslovanskimi zavarovalnicami.

Toda ne le ta poslovni uspeh, ki dviga po J. E. Kreku zamišljeno ustanovo danes med najmočnejša oporišča slovenskega narodnega gospodarstva, nas nagiblje danes, da se spominjamo jubileja VZ v »Kroniki«, ampak predvsem tudi njeno zgledno uporabljane in nalaganje premoženja v oblikah, ki so zavzele najvidnejša mesta v stavbarskokulturnem izrazu Ljubljane in ki pričajo o sodobnem duhu, ki je vodil pri VZ odločujoče može, ko so sklepali o njih.

Predvsem priča o tem duhu osrednji sedež VZ v Ljubljani, na oglu Masarykove in Miklošičeve ceste postavljena ponosna, 23 m visoka palača, ki jo je za-

KOTIČEK V ČAKALNICI OSREDNJEGA URADA
VZAJEMNE ZAVAROVALNICE V LJUBLJANI

SOTRUDNIK »KRONIKE« DR. RUDOLF ANDREJKA ŠESTDESETLETNIK

Naš odlični sotrudi-
nik dr. Rudolf An-
drejka je praznoval
dne 22. julija t. l.
svojo šestdesetle-
nico. Rojen je bil tega
dne l. 1880. v Ljub-
ljani. Po dovršeni
gimnaziji se je po-
svetil juridičnemu
študiju na univerzi
na Dunaju in l. 1903.
dosegel doktorat. Na-
to je stopil v držav-
no upravno službo
in je sedaj načelnik
statističnega oddel-
ka pri ministrstvu
notranjih zadev v
Beogradu. — Poleg
praktičnega izvrše-
vanja svoje stroke

pa se je ž njo marljivo bavil tudi znanstveno ter do-
segel častno priznanje s tem, da je postal honorarni
profesor juridične fakultete univerze kralja Aleksan-
dra v Ljubljani. Svoje strokovnoznanstvene izdelke
priobčuje od l. 1903. dalje v Slov. pravniku.

Nič manj pomembno kakor njegovo strokovno de-
lovanje pa je Andrejkovo javno kulturno organizato-
rično in propagandistično delo, ki se razvija predvsem
v okviru tujskega prometa, turizma, domoznansva in
prevajanja slovenskih literarnih del v nemščino. Med
ljubljskimi lokalnimi zgodovinarji zavzema eno
najvidnejših mest. Največje priznanje njegovemu do-
moznanskemu pisateljevanju je dosegel, ko ga je Mu-
zejsko društvo za Slovenijo izbralo za svojega pred-
sednika. Njegova zasluga je dne 28. maja 1929. na
hiši Stari trg 4 odkrita spominska plošča zgodovinarju
in topografu J. V. Valvasorju. Velike zasluge ima
tudi za povzdigo in propagando Ljubljane. L. 1921.
je ustanovil Društvo za povzdigo mesta Ljubljane. V
založbi Zveze za tujski promet v Sloveniji je izdal
l. 1929. edini še danes porabni nemški vodnik po
Ljubljani z naslovom Ljubljana, die Hauptstadt Slo-
veniens. V knjižici Po lepi Sloveniji pa je l. 1935.
mladini na poljuden način opisal glavni slovenski
mesti Ljubljano in Maribor.

Svoje zgodovinske, po večini Ljubljano zadevajoče
spise je priobčeval v Slovincu, v Glasniku Muzejskega
društva za Slovenijo, v Trgovskem tovarišu in zlasti
v naši Kroniki, ki ga šteje med svoje najbolj zve-
ste, pobud polne in uspešne sotrudnike.

Naj sledi seznam njegovih glavnih, Ljubljano za-
devajočih spisov, ki sami zadosti govore o izredni mar-
ljivosti zgodovinarja raziskovalca Andrejke, saj so
vsi ti spisi plod arhivarnega raziskavanja in zbiranja
ustnega izročila.

I. V *Kroniki slov. mest* (od 1934.—1940.) so tiskani
tile sestavki:

1934.: Najstarejše ljubljanske industrije (Ruad-
Desselbrunnerjeva suknarna na Selu, Zoisove fajan-
čne delavnice v Gradišču, Stare sladkorne tovarne v
Kolodvorski ulici in na Poljanskem nasipu, Predilnica
v Kolodvorski ulici, najstarejši valjni mlin na Viču,
Tönniesove livarne na Dunajski cesti.

1934.: Prva izčrpna biografija slov. industrijalca
Fidelisa Terpinca.

1935.: Zgodovina palače Mestnega muzeja (prejš-
njega Auerspergovega dvorca).

1935.: Zgodovina Primčeve hiše; v tej razpravi je
razjasnjeno poreklo Primčevega rodu in podan živ-
ljenjepis očeta Primčeve Julije.

1936.: Kot nadaljevanje zgodovine najstarejših ljub-
ljanskih industrij: Pinhakova tvornica vitriola na Po-
ljanah.

1937.: Strojariji na forštat, kjer se obravnava
obrtna zgodovina vse mestne četrti za strojarje, jer-
harje, milarje in barvarje ob Ljubljani.

1938.: Zgodovina kramarskih hišic v Prešernovi
ulici.

1939.: Razvoj ljubljanskih industrij med 1859. do
1869. (Ljubljanski paromlin, Ljubljanska plinarna,
Tschinkelnova tovarna kanditov in kavinih surogatov
na Dunajski cesti, Terpinca-Zeschkova, naposled Kren-
nerjeva tovarna kočev v Vodmatu, Koslerjeva pivov-
arna v Šiški, Mayer-Galle-Globočnik-Egerjeva tovar-
na žičnikov v Komenskega odn. Metelkovi ulici).

1939.: Schwarzova pivovarna na Poljanah.

1940.: Zgodovina gostilne »Pri šestici«.

II. V *Trgovskem tovarišu*

1934.: Nekaj črtic iz gospodarskega življenja Ljub-
ljane pred 100 leti.

1934.: Trgovsko življenje na Mestnem trgu pred
100 leti.

1934.: Ob stoletnici zastopstva ljubljanskih trgov-
cev.

1934.: Ustroj in razvoj gremijalne trgovske šole v
Ljubljani (pod psevdonom Ferdo L. Kadunjar).

1934. in 1935.: (pod psevdonom Dr. Rudan) Do-
neski k preselitvenemu problemu ljubljanskega trgov-
stva.

1935.: Trgovska zgodovina špitalske ulice v Ljub-
ljani (izšla v ponatisu).

1936.: Doneski k trgovski zgodovini Fröhlichovih
hiš v Ljubljani.

1936.: Znameniti slovenski trgovci (Souvani, Miha
Starè).

1936.: Zgodovina Perles-Bals-Lasnikove hiše v Ljub-
ljani.

1937.: Trgovska zgodovina Schellenburgove ulice v
Ljubljani (izšla v ponatisu).

1937.: Znameniti slovenski trgovci (Jožef Premrou).

1938.: Zgodovina hotela Slona v Ljubljani (izšla v
ponatisu).

III. V *Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo*:

1934.: Kje so bili Zoisovi vrtovi? V tej temeljiti
razpravi je končno dognana lokalizacija Zoisovih
vrtov, ki je bila nekaj časa sporna.

1936.: Kančeva tvornica vžigalnikov v Ljubljani. Tudi tu se je na nedvomen način pojasnil sedež te stare ljubljanske industrije, ki je bil dotlej neznan.

Slovenec:

1932., št. 249.: Zoisova palača v Ljubljani.

1934., št. 100.: Slovenci v Kazinskem društvu v Ljubljani.

1935., št. 90.: Ljubljanske ulice, ki so izginile.

1936., št. 27.: K zgodovini Mahrove hiše v Ljubljani.

1936., št. 85.: Doneski k zgodovini Figovčeve gostilne na Ajdovščini v Ljubljani.

1937., št. 185.: Hiša »Pri tišlarju« na Emonski cesti.

1939., št. 125.: Obrtniki v stari Ljubljani.

Svojemu zvestemu sotrudniku želi Kronika še veliko zdravih in za naše domoznanstvo uspešnih let.

MATILDA JEUNIKER

ANTON JEUNIKER

DODATKI K ZGODOVINI GOSTILNE »PRI ŠESTICI« V LJUBLJANI

DR. RUDOLF ANDREJKA

Ko je bil članek v gornji stvari že v tisku,¹ mi je poslal gosp. podpolkovnik v p. Anton Jeuniker v Ljubljani fotografična posnetka svojih staršev Antona Jeunikerja star. in Matilde Jeuniker, roj. Kancian, ki jih tu priobčujem. Njiju originalni sliki, ki jih je napravil l. 1851. slikar Pavel Kühnl, je gospod podpolkovnik blagovoljno namenil po svoji smrti mestnemu muzeju v Ljubljani.

Glede trgovca z žitom *Antona Kanciana* je sedaj dognano, da se je rodil dne 15. julija 1784. v Kiseku (Köszeg) pri Sombatelju na Ogrskem in umrl dne 26. maja 1844. v Ljubljani.

O *Vincencu Jeunikerju* sem še izvedel, da je bil na posled predsednik okrožnega sodišča v Novem mestu. Ker utegne njegova oseba zanimati tudi pravniške kroge, podam o njem še tole.²

Rojen dne 8. januarja 1823. na Sv. Petra cesti 96 kot sin premožnega posestnika Janeza Jevnikarja in

¹ Glej Kronika 1940., št. 2., str. 85.—91. V besedilu članka naj se popravijo naslednje tiskovne napake: str. 86., 2. stolpec, 11. vrsta od zgoraj, prav: na desni namesto: na levi; str. 89., 2. stolpec, 1. vrsta od zgoraj prav: policijski namesto: polanjski; str. 91., poglavje Zalazniki, 1. stolpec, 2. vrsta od zgoraj prav: Jakob namesto Aleš; 1. stolpec, 4. vrsta od zgoraj je za besedama: 3. avgusta vriniti: 1884.; str. 91., 2. stolpec, 6. vrsta od spodaj prav: Gašperin namesto Gregorin.

² Laib. Zg. in Slov. Narod z dne 23. okt. 1888.

Ane Mazovic, je Vincenc Jeuniker dovršil l. 1845. pravne študije na Dunaju, vstopil 11. junija 1847. kot konceptni pripravnik v službo pri ljubljanskem guberniju, bil l. 1848. pripravnik pri okrajnem komisarjatu v Kranju, služil od 1850.—55. kot sodni pristav v Krškem in Črnomlju, bil l. 1855. imenovan za namestniškega koncipista v Ljubljani, l. 1856. pa za okrajnega predstojnika v Vipavi, kjer je ostal 11 let in si tam tudi izbral svojo življenjsko družico. Ob reorganizaciji sodne službe l. 1867. je postal okrajni sodnik v Postojni, a že naslednje leto (1868.) deželno-sodni svetnik v Ljubljani, dne 23. maja 1875. pa je bil imenovan za predsednika okrožnega sodišča v Novem mestu. Tam je umrl dne 21. oktobra 1888.

Vincenc Jeuniker je dobro obvladal slovenščino in bil »ljudstvu blag, prijazen in pošten sodnik« (Dolenjske Novice 1887., št. 12.), a tudi sicer »izvrsten pravnik in neutrudno delaven uradnik« (Dolenjske Novice 1888., št. 21.).

Iz zakona z Emo pl. Šivic iz Podbrja pri Vipavi se mu je rodila l. 1860. v Vipavi hčerka Adela, ki se je okoli l. 1880. poročila s tedanjim okrajnim komisarjem Gottfriedom Friedrichom, poznejšim okrajnim glavarjem v Kamniku in Novem mestu.

Vdova Ema Jeuniker je soproga Vincenca preživela za 14 let. Umrla je v Novem mestu dne 3. septembra 1902., stara 85 let.

»Kroniko« izdaja mestna občina ljubljanska, predstavnik dr. France Stelè, zalaga in tiska Učiteljska tiskarna, predstavnik Francè Strukelj, za uredništvo odgovoren Jože Gregorič. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo s pristankom uredništva. Rokopisi se ne vračajo. Izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto din 80'—, za pol leta din 40'—, za četrt leta din 25'—. Za inozemstvo din 100'—. — Posamezni številka din 30'—. — Naroča se: Učiteljska tiskarna, Ljubljana.

KURIVO SODOBNOSTI

Meščan, ki živi z duhom časa,
uporablja za kuho in peko,
likanje in pranje, ogrevanje
vode, centralne in druge
kurjave enako kakor
tudi obrtnik za lota-
nje, varjenje, sušenje
itd. — le plin!

RESLJEVA CESTA 28

TELEFON ŠTEV. 43-27

MESTNA
PLINARNA
LJUBLJANSKA

BIBLIOTEKA UNIVERZ
v Ljubljani

**Vsa naša narodna javnost je letos 1. avgusta
z zadoščenjem sodelovala pri proslavi**

40 letnice
prve in edine domače

VZAJEMNE ZAVAROVALNICE V LJUBLJANI

V novo desetletje stopa ta zavod v polni moči vsestransko razvijajočega se zavarovalnega podjetja. Ponosni smo lahko, da imamo svojo narodno zavarovalnico, ki v polni meri zadošča **vsaki potrebi** po modernem zavarovanju.

Vzajemna zavarovalnica v Ljubljani v svojem

elementarnem oddelku

zavaruje proti **požaru** in **streli**, proti **nezgodam**, proti **vlomu**, za **zakonito dolžnost jamstva**, proti **razbitju stekla** proti **razpoki zvonov**, **kasko** itd.

V živlenskem oddelku

goji vsa življenska zavarovanja po najmodernejših načinih tako za primer smrti, za primer smrti in doživetja, za primer doživetja, a terme fixe, mešana in druga zavarovanja.

V oddelku KARITAS

je doslej organizirala blizu **40.000** zavarovancev z zavarovanjem posmrtnine, otroške dote in starostne preskrbe.

Pri Vzajemni zavarovalnici je ob štiridesetletnici okoli 150.000 aktivnih zavarovalnih pogodb.

Jamstvena sredstva Vzajemne zavarovalnice znašajo do **110.000 milijonov dinarjev!**

Vsak zavarovanec Vzajemne zavarovalnice prejema prosvetno gospodarski mesečnik »Našo moč«, ki izhaja v 115.500 izvodih ter je zaradi svoje visoke naklade za gospodarstvenike posebno ugoden za oglaševanje.